

T.C

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**TÜRKÇE YAYIN YAPAN ATEİST WEB SİTELERİ
ÜZERİNE PSİKO-SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

EMİNE ORUÇ

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN

Doç. Dr. ARİF KORKMAZ

KONYA- 2024

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKÇE YAYIN YAPAN ATEİST WEB SİTELERİ
ÜZERİNE PSİKO-SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

EMİNE ORUÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr.

ARİF KORKMAZ

KONYA- 2024

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine ORUÇ
	Numarası	18810201116
	Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Arif KORKMAZ
	Tezin Adı	Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma” başlıklı bu çalışma .../.../2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1			
2			
3			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine ORUÇ		
	Numarası	18810201116		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine ORUÇ		
	Numarası	18810201116		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Arif KORKMAZ		
	Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma			

ÖZET

Günümüzün inançla ilgili meselelerinden biri olan ve geniş bir yelpazede pek çok farklı yönleriyle ele alınan “ateizm” konusu halen popülerliğini koruyarak çeşitli çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Hızla gelişen teknoloji ve internet çağı içerisinde ateizmin dijital ortamda nasıl var olduğuna yönelik çalışmaların, yapılan literatür taramasında oldukça sınırlı ve yetersiz kalmasından dolayı bu çalışmanın alana bir katkı sunması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada, “Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri” konusu üzerine içerik ve kullanıma yönelik inceleme yapılarak Türkiye’deki ateizm fenomeninin ilerleyişinin internet üzerindeki yansımaları ile etkilerinin ne yönde olduğuna dair cevaplar aranmıştır. Aynı zamanda incelenen “Türkçe Yayın Yapan Ateist Web Siteleri” üzerinden dinler ile ilgili hangi konuların daha çok ele alındığı ortaya konulmuştur. Araştırmamızda nitel yöntem tercih edilmiş ve bu bağlamda siber etnografik gözlem ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır.

Çalışmada, ateizm fenomeninin dijital dünyaya hızlı adaptasyonu ile sosyal medyanın etkisinin ve gücünün oldukça etkin bir şekilde kullanıldığı, özellikle

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

gençlerin dini şüphe ve çelişkiler bağlamında ateizme hızlı bir yönelimde bulunulmasında dijital ortamların etkisi görülmüştür. Bundan dolayı çalışmada, ateizm ekseninde geniş kapsamlı katkılar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ateizm, İnternet, Din, Ateist Web Siteleri.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Öğrencinin	Name and Surname	Emine Oruç		
	Student Number	18810201116		
	Department	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Arif KORKMAZ		
Title of the Thesis/Dissertation	A Psycho-Sociological Research On Atheist Websites Broadcasting in Turkish			

ABSTRACT

"Atheism," as a contemporary issue concerning belief, is comprehensively examined from various perspectives and remains a focal point in academic research, maintaining its popularity. However, due to the rapid advancements in technology and the internet, studies aimed at understanding atheism's digital presence have been found to be limited and inadequate in literature reviews, underscoring the aim of this research to make a significant contribution to this field. This study investigates the progression of atheism in Turkey through content and usage analysis of "Turkish-Language Atheist Websites," exploring its effects and impacts on the internet. Additionally, it identifies the predominant topics related to religion addressed on these websites. Qualitative methods such as cyber-ethnographic observation and document analysis were employed in this research.

The study demonstrates the rapid adaptation of atheism to the digital environment and highlights the effective use of social media's influence and power, particularly in the increasing inclination towards atheism among youth amidst religious doubts and conflicts. In this context, the study provides a comprehensive contribution to the understanding of atheism.

Keywords: Atheism, Internet, Religion, Atheist Websites.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	İ
ÖZET	İİ
ABSTRACT.....	İV
KISALTMALAR DİZİNİ	Vİİİ
ÖNSÖZ	İX
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu.....	1
Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	2
Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	3
Araştırmanın Yöntemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İNTERNET VE DİN

1. Din	6
2. İnternet	7
3. İnternet ve Din	10

4. İnternet ve Ateizm	16

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL, KURAMSAL AÇIDAN ATEİZM, TEİZM, DEİZM, PANTEİZM VE AGNOSTİSİZM

1. Teizm.....	20
2. Ateizm	23
3. Deizm	37
4. Panteizm	40
5. Agnostisizm	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATEİZMİN PSİKO-SOSYOLOJİSİ VE TÜRKÇE YAYIN YAPAN ATEİST WEB SİTELERİ

1. Giriş: Ateizmin Psiko-Sosyolojisi	44
1.1. Türkiye’de Ateizm ve Ateist Olmak.....	47
1.2. Tanrı/ Din ve İslam Eleştirisi	50
1.3. Yaşamın Kökeni ve Anlamı.....	52
2. Ateist Web Siteleri	55
2.1. ateizmderneği.org.....	56
2.2. ateistforum.org	59
2.3. ateistdergi.com.....	61
2.4. turandursun.com.....	64
2.5. pozitifateizm.wordpress.com.....	66
2.6. evrimagaci.org	67

2.7. ateistlerdernegi.org	69
3. Ateist Web Sitelerinin Ele Aldığı Konular	70
3.1. Evrenin Oluşumu ve Yaratılış	70
3.1.1. Yahudilikte Evren ve İnsanın Yaratılışı	73
3.1.2. Hıristiyanlıkta Evrenin ve İnsanın Yaratılışı	74
3.1.3. İslam’da Evrenin ve İnsanın Yaratılışı	75
3.2. Kur’ân ve Evrim Çelişir mi?	77
3.3. İnsan Tanrı’ya İhtiyaç Duyar mı?	79
3.4. Kötülük Problemi	81
3.5. Dinlerin Kadına Bakışı.....	83
3.6. Ateistlerin Kur’ân-ı Kerim de Çelişkili Gördüğü İfadeler	87
3.7. Hadis ve Sünnete Yönelik Eleştiriler	91
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	98

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.k.	:Adı Geçen Kaynak
Bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren, çevirenler
der.	:Derleyen
ed.	:Editör
krş.	:Karşılaştırınız
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
ö.	:Ölüm tarihi
sy.	:Sayı
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa aralığı
vb.	:ve benzeri, ve bunun gibi
vd.	:ve devamı
Yay.	:Yayını, yayınları, yayınevi
yy.	:Yüzyıl

ÖNSÖZ

Günümüzde din ve internet görmezden gelinmeyecek derecede güçlü bir ilişki içerisinde. Hal böyle olunca internet ve din adı altında meydana gelen gelişmeler dikkate alınmalı, bilimsel çalışma konuları içerisinde yerini almalıdır.

21. yüzyılın sonunda büyük ilerleme kaydeden teknolojik gelişmeler toplumu bütün yönleriyle etkilemiştir. Din ve dine dair ne varsa dijital ortama taşınmış, din olgusu yeni iletişim ortamında kendini göstermeye başlamıştır.

Her din ve düşünce sistemi internette kendine yer bulmaktadır. Bu bağlamda internet dinlere birçok kolaylıklar sağlamış, dini bilgi edinme, dini eğitim gibi çalışmalara katkıda bulunmuştur. Bunun yanında internetin dinlere sağladığı başka avantajlar da mevcuttur. Bir dine inanan aynı zamanda onu araştıranlar için internet halihazırda öncelikli kaynak olarak işlev görmektedir.

Bütün bunların yanında internet aracılığı ile kurulan sosyal medya siteleri birçok düşünce sisteminin de kendi görüşünü rahatlıkla tanıtabilmesine olanak sağlamıştır. Örneğin son dönemlerde 'ateizm' düşüncesinin oldukça yaygınlaştığına, kişilerin bu düşünceyi araştırdıklarına çokça şahit olunmaktadır. Bundan mütevellit konu ile alakalı kapsamlı, derli toplu bir çalışma olması için böyle bir çalışma yapılmasına karar kılınmıştır. Çalışmam boyunca ateizmi ve ateizm düşüncesini benimseyenleri yakından tanıma fırsatı buldum. Kaynak taraması yaparken tanıştığım dergiler, kitaplar ve kütüphaneler sürecin bana en çok kazandırdığı şeylerden oldu.

Tez yazım sürecinde öncelikle anlayış ve nezaketiyle bana yol gösteren değerli danışmanım Sayın Arif KORKMAZ hocama teşekkürü bir görev bilirim. Tezi okuyarak görüşlerini paylaşan dostum Ayşe Kevser BEKÇİ'ye ve Rukiye YILMAZ'a, tezin son haline şekil vermemde emeği geçen abim Ayetullah ADANIR'a, daima desteklerini sunan aileme, benden maddi ve manevi her türlü fedakârlığını esirgemeyen kıymetli eşim Mustafa ORUÇ'a tüm içtenliğimle teşekkür ediyorum.

Emine ORUÇ

Malatya 2024

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihi boyunca her dönem farklı alanlarda ilerlemeler kaydedilmiştir. Toplumlar, ekonomi, sanayi, tarım ve ticaret gibi çeşitli alanlarda gelişmiş, değişmiş ve dönüşmüştür. Yaşadığımız çağda ise teknolojinin hızlı bir şekilde geliştiği ve birçok alanda kullanılmaya başladığı gözlemlenmektedir. Günümüzde iletişim araçlarının ilerlemesi insanların sosyal etkileşimlerini çeşitlendirirken düşünsel paylaşımlarını artırmaktadır. Sosyal medya platformları, dinî topluluklar arasında iletişimi artırmak ve dinî içerikleri paylaşmak için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu platformlar, bireylerin dinî görüşlerini ifade etmelerine ve dinî tartışmalara katılmalarına olanak sağlayarak dinî toplulukların çevrimiçi olarak bir araya gelmesini kolaylaştırmıştır.

İnternet, dinî kaynaklara erişimi kolaylaştırarak inananların dini bilgiye ulaşmasını sağlamakla birlikte dijital dinî içeriklerin yayılmasını da hızlandırmaktadır. Çevrimiçi dinî tartışmaların ve etkileşimlerin artışı, çeşitli dinî gruplar arasında anlayışı artırmakta ve dinî fikirlerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Her kesimden insanın fikir beyanında bulunabildiği bu dijital ortamlar internet siteleri aracılığıyla oluşturulmaktadır. Ateistler de kurdukları web siteleri aracılığıyla hem kendi fikirlerini ifade etme hem de dinleri hangi konularda eleştirdiklerini temellendirme imkânı bulmuşlardır. Türkçe yayın yapan ateist web sitelerinin içeriği, kullanıcı etkileşimleri ve toplumsal etkileri bağlamında, bu sitelerin bireylerin dünya görüşleri ve sosyal ilişkileri üzerindeki psiko-sosyal etkilerini anlamak amacıyla bir araştırma gerekmektedir.

Son zamanlarda popülerliği hızla artan ateist web siteleri ve ele aldıkları konular bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Meselenin bütün içerisinde daha iyi anlaşılması amacıyla evvela birinci bölümde din, internet, internet ve ateizm konuları ele alınarak, bu kavramların ateizme etkisi ortaya konulmuştur. Ateizmin; deizm, panteizm, agnostisizm gibi diğer inançla ilgili meselelerle birlikte anılması ve girift bir ilişkisi olması hasebiyle ikinci bölümde inançla ilgili çeşitli

meselelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise ateizmin psiko-sosyolojisi ve Türkiye’de ateizm meselesi ortaya konulmuştur. Ardından ateizmi savunan web siteleri arasından çeşitli özelliklere sahip olan yedi tane web sitesi incelenmiş ve bu inceleme sonucunda sitelerde en çok ele alınan konulara yer verilmiştir. Türkçe yayın yapan ateizmi savunan web sitelerinin incelenmesi, özellikle bu sitelerin içerikleri, kullanıcı profilleri ve eleştiri noktalarının belirlenmesi açısından önemli olacaktır. Bu bölümde yapılan analizler, ateizmin Türkiye’deki dijital platformdaki yansımalarının anlaşılmasına katkı sunacaktır. Sonuç bölümünde araştırmanın bulgularının özetlenmesi ve değerlendirilmesi, çalışmanın genel etkisini ve önemini vurgulamıştır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Toplumlar; önemli tarihsel olaylar, savaşlar, ekonomik krizler, sosyokültürel farklılıklar ve teknolojik ilerlemeler gibi sosyal değişimlerin etkisi altında kalarak, bireylerin değer yargılarından tutumlarına, davranışlarından çeşitli eğilimlerine kadar çeşitli yönlerde değişim gösterebilirler.

Bu değişimlere ek olarak etkisi oldukça güçlü hissedilen teknoloji ve dijitalleşme her gün değişen bir boyut kazanmaktadır. İnternet, dijitalleşme sürecinin bir sonucu olarak yaşamın her alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. İnternetin etkisinin yoğun olarak hissedildiği diğer bir alan da “din” olmuştur. Dini öğretilerin sunulduğu, çeşitli dini konuların tartışmaya açıldığı ve dahası dini grupların hızlı ve kolaylıkla bir araya geldiği platform olan internetin, din ile olan ilişkisi yadsınamayacak derecede güçlüdür. Özellikle farklı inanç mensuplarının kendi inanç sistemlerini yaymak, öğretilerini aktarmak gibi çeşitli maksatlarla interneti yoğun bir halde kullandığı görülmektedir. Bu yoğunluğun başında, inanç ile ilgili meselelerden ateizmi savunan sitelerin yer aldığı görülmektedir. Dini eleştiri ve ateizmin savlarını geniş bir kesime duyurma ve anlatma çabası içerisinde olan bu sitelerin, internetin hızlı ve kolaylıkla ulaşılabildiği pek çok alanda etkilerinin boyutları oldukça güçlü hissedilmektedir. Bu çalışmada, ateizm ve ateizmi savunan bireylerin ateizmi tanıtmaya biçimleri, hangi konulara öncelik verdikleri ve dinlerin hangi boyutlarını eleştirdikleri konularında sistematik bir şablon oluşturulması hedeflenmiştir. Dijital bir platform üzerinden çeşitli düşünce ve fikirler bağlamında ortaya konulan ateist

söylemlerin, din algılarının şekillenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun ortaya koyulmasının gerekliliği, bu problemin ele alınma sebeplerinden biridir.

Ülkemizde İslam dininin yoğun olarak benimsenmesinden dolayı, çalışmamızda ateizm ve İslam dini ilişkisi bağlamında, İslam dinine yönelik sunulan eleştiriler ele alınmıştır. Aynı zamanda çalışmada, Türkçe yayın yapan ateist web sitelerinde İslam dinine yönelik eleştirilen hangi temel argümanlar etrafında şekillendiğine, bu süreç içerisinde internetin rolünün ne olduğuna, ateizm kanadından sunulan eleştirilerin toplumsal yansımalarının ve İslam dinine mensup bireyler üzerinden etkilerinin ne olduğuna dair çeşitli yönlerden cevaplar aranmıştır.

Öte yandan bu çalışmada, Türkçe yayın yapan ateist web sitelerinin tanıtılmasının yanısıra Türkiye’de bulunan ateistlerin, dinlere olan yaklaşımının ve düşünce oluşumlarının yansıtılması, benzer yapılan çalışmalara katkı sunacaktır. Dolayısıyla ateist web sitelerinde, ateistlerin söylemleri bir hayli önem arz etmektedir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Dijital bir alan çalışması olan bu araştırma, teorik çerçeve üzerinden üç bölümde sunulmuştur. Çalışmamızın ateist web siteleri üzerine olması nedeniyle öncelikle birinci bölümde genel bir çerçevede internet ve din ilişkisine yer verilmiştir. Bu bölümde din ve internet konuları ayrı ayrı ele alınırken, en nihayetinde internetin hem din hem de ateizm ile olan bağlantısı ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde ise ateizmin yoğun olarak karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğu diğer inanç biçimlerinden olan teizm, deizm, panteizm ve agnostisizme yer verilerek tanıtılmaya çalışılmış, ateizm ile olan ilişkilerine değinilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü ise merkezdeki konu olan, ateizmin psiko-sosyolojisi ve Türkçe yayın yapan ateist web siteleri üzerinden öncelikle ateizmin psiko-sosyolojisi ele alınarak, ülkemizdeki ateizmi savunan profil detaylı bir şekilde bir şekilde aktarılmıştır. Öncelikle bu konunun ele alınma nedeni, Türkçe yayın yapan ateist web sitelerinin içeriğinin ve sunulmasının daha iyi anlaşılması için bu sitelerin oluşumunda ve yönetiminde yer alan, ateizmin ana düşünce ve fikirlerine sahip olan mensupların da iyi anlaşılması önem arz etmektedir.

Üçüncü bölüm içerisinde aynı zamanda, önceden belirlenen ve popülerliği yüksek olan yedi adet ateist web sitesi hakkında genel bilgilendirme ve tanıtım detaylı bir şekilde sunulmuştur. Sitelerin içeriklerinin ve etki boyutlarının daha iyi anlaşabilmesi adına da ele aldıkları konular çeşitli yönlerden incelenmiş ve aktarılmıştır.

Ayrıca çalışma, ateist web sitelerinin özellikle dine yönelik eleştirileri ve bunların etkilerinin incelenmesi; evrenin oluşumu, insanın yaratılışı, evrim, kötülük problemi, insanın Tanrı'ya olan ihtiyacı, dinlerin kadına bakış açısı, Kur'an-ı Kerim'de görülen çelişkili ifadeler, hadis ve sünnet konuları ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bir araştırmanın konusuyla ilgili güvenilir ve geçerli bilimsel sonuçlar elde etmek isteniyorsa, süreçlerin sistematik bir şekilde izlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu aşamada, araştırmanın sorularına doğru, geçerli ve güvenilir cevaplar alabilmek için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi önemlidir. Bu doğrultuda, nitel ve nicel araştırmalara uygun metodoloji ve veri toplama teknikleri belirlenir. Her yöntem ve tekniğin avantajları ve dezavantajları olduğu düşünülerek ortaya çıkan eksiklikleri en aza indirmek ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak için birden fazla yöntem ve tekniğin kullanılması yarar sağlayabilmektedir. Bu yaklaşım, araştırmanın sonuçlarını destekleyebilir ve güçlendirebilir.

Bu çalışmada, araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları ile örneklem türü göz önünde bulundurularak, nitel veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Nitel veri toplama yöntemleri içinde, derinlemesine görüşmeler katılımcıların düşüncelerini, deneyimlerini ve duygularını derinlemesine anlama amacı taşır. Odak grupları ise bir grup insanın belirli bir konu veya konular hakkında yapılandırılmış, serbestçe tartıştığı bir araç olarak nitel veri toplama yöntemleri arasında yer alır. Gözlem yöntemi ise araştırmacının belirli bir süre boyunca katılımcıları doğrudan gözlemleyip bu gözlemleri kaydettiği bir diğer nitel veri toplama aracı olarak kullanılır. Bu araçlar, araştırmacıların toplumun derinliklerine inerek karmaşık sosyal olguları ve ilişkileri anlamasına yardımcı olur. Nitel veri toplama, genellikle nicel veri toplamanın aksine daha derin ve detaylı bir bakış açısı sunar. Ayrıca, bu araştırmada, mevcut literatürdeki bilgilerin derlendiği ve belirli dokümanların detaylı

olarak taraması yapılmıştır. İnternet ortamındaki arama motorları, kategorik dizinler ve örneklem alınan web siteleri üzerindeki iletişim kayıtları üzerinde analizler yapılmıştır. Bu çerçevede örnek olarak alınan ateist web siteleri analiz edilmesi sebebiyle, araştırma için nitel araştırma yöntemi daha uygundur.

Araştırmada seçilen sitelerin analizini yaparken ziyaretçi sayısı, abone sayısı kendilerini nasıl tanıttıkları bilgilerine de yer verilmiştir. Sitelerdeki tüm makaleler değil de bazı makaleler örnekleme alınmıştır. Bunun sebebi ele aldığımız makalenin incelediğimiz web sitelerinde sık sık ele alınması olmuştur. Ele alınan makalelerin sonunda taraftarlarının ve muhaliflerinin görüşlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda Türkçe yayın yapan ateist web sitelerinde adı geçen önemli şahsiyetler tanıtılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ilgili konuyu daha çok aydınlatması düşüncesiyle danışman hocam Arif Korkmaz'ın "Ateizmin Psiko-Sosyolojisi" adlı eserinden ateistlerle yaptığı mülakatların bazılarına yer verilmiştir. Ateist web sitelerinde ele alınan konular ortaya konulmaya çalışırken, ateist kişilerle yapılan mülakatlarla da konuyla ilintili farklı boyutlara değinilmiştir. Bu çerçevede ateistlerin dahil olduğu dijital ortamlar sahası olarak konumlanmış ve siber-etnografik gözlem yoluyla onların paylaştıkları içerikler ve kendi aralarındaki etkileşimleri dikkate alınmıştır. Siber-etnografik gözlem, çevrimiçi ortamda sosyal etkileşimleri ve davranışları incelemek amacıyla yapılan bir etnografi yöntemidir. Geleneksel etnografi, bir toplumu veya kültürü saha araştırmasıyla incelemeyi içerirken, siber-etnografi bu incelemeyi internet ve dijital platformlarda gerçekleştirir. Araştırmacılar, sosyal medya, forumlar, bloglar ve diğer çevrimiçi topluluklarda bireylerin nasıl etkileşimde bulunduğunu, topluluk dinamiklerini ve kültürel pratikleri anlamak için bu yöntemi kullanırlar. Bu yöntem, sanal etkileşimlerin gerçek dünyadaki etkileşimlerle nasıl paralellik gösterdiğini anlamaya yardımcı olur. Siber-etnografik çalışmalar, belli bir fikir, inanç ve anlayış ekseninde öbeklenmiş toplulukları inceleme anlamında son dönemlerde giderek önem kazanmış ve din sosyolojisi çalışmalarının önemli araştırma sahalarından biri haline gelmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNTERNET VE DİN

1. Din

Din kanun, saygı, teslimiyet, ibadet, yol, ezeli, ebedi, hakikat, tabiatüstü gizli güç vs. gibi daha birçok farklı kavramlarla tanımlanmaktadır.¹

Dinin tanımı ve yorumu kişiden kişiye değişmektedir. Söz gelimi dünyada yaşayan kişi sayısı kadar farklı din tanımı yapılabilir. Herkes bağlı olduğu dine göre bir din tanımı yapmaktadır. Fakat bu tanımlar dinin gerçek yapısını ortaya koymamaktadır. Din psikolojisi, din sosyolojisi, din felsefesi gibi çeşitli bilim dalları ve birçok din bilimcisi din hakkında farklı bir tanım yapmıştır. Pek tabii bu din bilimcileri de kendilerine göre tanımlar yapmıştır. Gustave J. Mensching (1901-1978) ve Peter Berger gibi din sosyologlarının da onayladığı Alman din bilimcisi Rudolf Otto (1869-1937)'un "Din kutsalın tecrübesidir" tarzındaki tanımı buna örnek olarak gösterebiliriz.²

İnsanlığın ortaya çıktığı andan bu yana din hep var olagelmıştır. Her toplum bir dinle muhatap olmuştur. İnsan küçük yaşlardan itibaren kendisini nereden geldiğini sorgulamaya başlamaktadır. Her şey nereden geldi, niçin var, hayatın anlamı nedir gibi temel sorular bireylerin zihinlerini meşgul etmektedir. Bu sorgulamalar kişileri dinlere yönlendirmektedir. Âlemin yaratılışı, insanın görev ve sorumlulukları dinler aracılığı ile kişilere verilmektedir.

İnsanların dinden anladıkları ve uyguladıkları birbiriyle örtüşmeyebilmektedir. Hatta bir dini söylem, sözcülemi insanları birleştirmek için söylenmiş olsa bile ayrıştırabilmektedir. Her dönemde dinler toplumlara yön vermiş, onları değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Sosyal bir olgu olarak din, toplumsal yaşamda olumlu ve yapıcı etkilerinin yanı sıra maalesef çatışma, kargaşa ve büyük çapta savaşların tetikçisi olmuştur.³ Dolayısıyla dinler, toplumların ekonomik, iktisadi ve

¹ Günay Tümer, "DİN" md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/312

² Abdurrahman Kurt, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 17, Sayı 2, 2008, s. 4

³ Abdurrahman Güneş, "Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, 2014, s. 1

gündelik yaşantılarında önemli bir etken olmuştur. 21. yy Türkiye'sinde de din kişilerin hayatında oldukça önem arz etmektedir.

2. İnternet

İnternet, inter (arasında) ve net (ağ) kelimelerinin birleşmesinden oluşur kısaca internet TCP/ IP olarak adlandırılan bir transfer kontrol protokolünün kullanılması suretiyle bilgisayar ağlarının birbirine bağlanmasını sağlayan elektronik iletişim olarak nitelendirilir. İnternet internet arasında ve net a kelimelerinin birleşmesinden oluşur kısaca internet TCP/IP olarak adlandırılan Bir transfer kontrol protokolünün kullanılması suretiyle bilgisayar ağlarının birbirine bağlanmasını sağlayan elektronik İletişim ağı olarak nitelendirilir.⁴

1990'lardan itibaren dijital dünyayla birlikte yeni bir evrilmeye karşı karşıya kalınmıştır. Öncelikle askeri alanlarda ihtiyaca binaen ortaya çıkan bilgisayar ve internet teknoloji kullanımı, bu tarihlerden itibaren daha genel bir popülasyona yayılmış ve insanların hayatlarına yeni bir devinim getirmiştir.⁵

1969 yılında ARPANET (Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı) sistemiyle askeri amaçlarla gün yüzüne çıkan internet, bireysel kullanıcılara açılmadan önce UCLA, Santa Barbara, Utah, MIT, Harvard gibi önde gelen Amerikan üniversitelerinde öğrenciler ve akademisyenler tarafından aşama aşama kullanılmaya başlanmıştır. İnternet bu tarihlerden itibaren bireylerin gündelik hayatına yavaş yavaş dahil olmuştur.⁶

İnternetin bütün dünyaya mal olarak yaygınlaşması ise 1989-1991 yılları arasında İngiliz mühendis Tim Berners-Lee tarafından geliştirilen Word Wide Web (www) ile gerçekleşti. Lee'nin çalıştığı kurum olan Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN) web teknolojisini oldukça makul fiyatlarla sundu ve böylece web ortamları, dünyanın pek çok coğrafyasına ulaşarak, başta dosya paylaşımı ve

⁴ <https://www.milleni.com.tr/>, (27 Nisan 2022)

⁵ Mustafa Derviş Dereli, *Dini kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Kayseri, 2018, s. 58

⁶ Dereli, a.g.e., s. 73

mesajlaşma; sonrasında ise telefon çağrıları ve görüntülü konuşmaya kadar pek çok olanağı beraberinde getirdi.⁷

İnternet birçok bilgisayar sistemini birbirine bağlayan ve kullanıcıların veri alışverişinde bulunabilmeleri sağlayan küresel ağıdır.⁸ 1990'lardan sonra çalışmalar farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu zamana kadar sadece metin tabanlı bir iletişime olanak sağlayan internet; bundan sonra farklı yerlerdeki bilgisayarda bulunan resim, ses, video ve benzeri dijital verilere linkler aracılığıyla erişimi mümkün hale getirmiştir.⁹

19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ve Rönesans'la birlikte toplumlar farklı bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Dinin öğrenilmesi, araştırılması, gündelik hayatta insanların din ile ilişkisi internet üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Global dünyanın farklı yerlerinde farklı inanç mensupları interneti dini pratikler için bir araç olarak kullanmaktadır. Örneğin: Avatarlar ile hac yapma ya da kutsal olan bir mekânı ziyaret etme bunlardan bir kaçıdır. Asya'da yaşayan bir Hindu Antarktika'daki bir Hıristiyan'ın dininden yaşayış şekline haberdar olmakta, bu da kişilerin dolayısıyla toplumun dini şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır.

Türkiye' de internet çalışmaları 1991'de ODTÜ ve TÜBİTAK'IN TRNET projesi ile başlamış ve 12 Nisan 1993'de ABD'deki NSFNET'e yapılan bağlantı ile hayata geçirilmiştir.¹⁰

Ülkemizde internet ve din alanına yönelik çalışmalar daha çok 2000'li yıllardan sonra artmış ve görünür hale gelmiştir. Medya ve din ilişkisi ilk başlarda radyolar aracılığıyla kendini göstermiştir. İlk dini içerikli program TRT Radyo aracılığıyla 1950 yılında yayınlanmıştır. Televizyon da ise dini içerikli ilk yayın

⁷ Mustafa Derviş Dereli, *Bir Müslüman Sosyal Medya'ya Nasıl Bakmalı?*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 21-22

⁸ Kadir Bendaş, "Dijitalleşen Dünyada Medyanın Dönüşümü: Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş Ve Türkiye'de İnternet Haberciliği", *Anasay*, Cilt 1, Sayı 22, 2022, s. 384

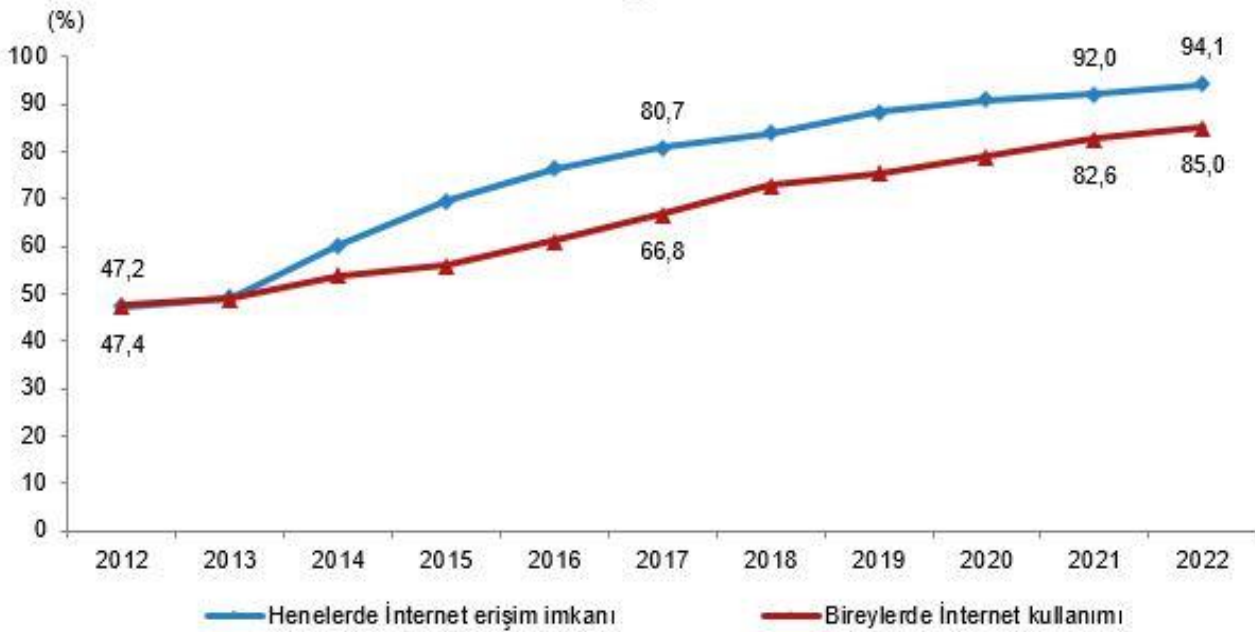
⁹ Mehmet Haberli, *Sanal Din*, Açılım Kitap, İstanbul, 2014, ss. 29-30-31

¹⁰ <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr>, (29 Nisan 2024)

1974 yılında 'Kıbrıs Barış Harekati'nda şehit olanlar için Ankara Maltepe Camii'nde yapılan mevlit yayımıdır.¹¹

'Temsiller gerçeklerden beslenir ve daha sonra temsil kendi gerçekliğini ortaya koyar.' İnternet dinin bir nevi farklı bir temsilcisi olmuştur.¹² İnternet, gittikçe artan bir hızla yayılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla dinler için hayati olmaya devam edecektir.

Aşağıda Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) sitesinde (<https://www.tuik.gov.tr/>) yer alan grafikte internet kullanımının "Hanelerde İnternet Erişim İmkânı" ve "Bireylerde İnternet Kullanımı" değerlerinin yıllara göre artış oranını görmekteyiz.¹³

Şekil 1.1. Hanelerde İnternet Erişim İmkânı" ve "Bireylerde İnternet Kullanımı" Görünümüdür.

¹¹ Nihal Kocabay Şener, "Türkiye'de Medya ve Din Araştırmalarını Yeniden Düşünmek: Eksiklikler Nasıl Doldurulabilir?", Medya Ve DİN Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2019, ss. 3-4-5

¹² "Türkiye'de Medya ve Din İlişkisi - Medya ve Din 1.Bölüm", haz. DiyanetTV - Prof. Dr. Mete Çamdereli, YouTube (20 Eylül 2014), (26.04.2024)

¹³ [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587), (20.09. 2023)

3. İnternet ve Din

Farklı unsurları, formları, içerisinde barındıran internet, dinlerin taraftarları tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Erişim yoğunlaştıkça ve teknoloji ucuzladıkça, bilgi pazarlarında iyi yerleşmiş olanlar bu erişimin potansiyel kârlarını elde edecektir. Dini inancın farklı formlarının ve farklı kültürdeki dini söylemin teknofobik ve isteksiz birimleri bile internette bir yer bulmuş durumdadır.¹⁴ Dinin ve internetin, inanç perspektiflerinin bir çeşitliliği üzerinde odaklanarak, gözden geçirilmesi gereken birçok dinamik ve ilişkili unsuru vardır. Ayrıca internet, din taraftarlarının veya bilginlerin el yazmaları veya arşivleri gibi değerli bilgileri sanal olarak yerleştirdikleri, dinler hakkındaki, bazı daha önce hiç dikkat çekmeyen bilgilerin bir deposu haline gelmiştir. Çağdaş dünyada dinle ilgili birçok konu için kaynakların doğru kullanımı ve doğru araştırması vs. interneti kullanmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Günümüzde artık devletlerin işleyişine, insanların günlük yaşam pratiklerine kadar internetsiz bir hayat neredeyse olanaksız hale gelmiştir.¹⁵

Yaşadığı çağın, geleneğin ve kültürün içinde girift bir ilişkisi bulunan dini, sosyal kültürel çevresinden bağımsız bir gerçeklik olarak tanımlamak mümkün değildir.¹⁶ Bu nedenle toplumsal hayat içerisinde meydana gelen değişimlerin din algısı, kutsal metinlerin yorumlanması, dini kurumlar, dini hayat, dini pratikler, gibi din ile ilişkili hemen her alanda etkili olması da kaçınılmaz bir durumdur. Çevrimiçi din pratiklerinin en önemli özelliği, hiç kimse tarafından sınırlandırılmamış ve herkesin kendi fikrini özgür bir şekilde belli edebileceği bir ortam oluşturmasıdır. Sosyal medya ile sınırlandırılmamış ve engellenmemiş, tartışarak görüşün üretilebileceği özgür bir ortam ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Dolayısıyla bu durum geleneksel dindarlığı aşır dini algıların değişmesine yol açmıştır. Din ve din algısı internet aracılığı ile şekillenen bir oluşum sürecine girmeye başlamıştır.

¹⁴ Peter B. Clarke, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, İmge Kitapevi Ankara, 2012, s. 176

¹⁵ Bendaş, **a.g.e.**, s. 7

¹⁶ Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 134-135

¹⁷ Salih Okumuş, "Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması", *TAM Akademi Dergisi Cilt 2, Sayı 1, 2023*, s. 95

Kitle iletişim araçları sayesinde dini mesajlar yerel olmaktan ziyade daha geniş kitlelere yayılma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda baktığımızda bazı araştırmacıların ‘sanal din’ olarak tanımladığı¹⁸ çevrimiçi dinler evrilmiş bir dinsel formu mu oluşturuyor? Yoksa yeni bir teolojik bir boyutu var mıdır? Bu sorular tam netlik kazanmamıştır. Dolayısıyla değişen ve dönüşen zaman algısı içerisinde dindarlık algısı form değiştirmiştir. Küresel düzeyde medyatik bir din geliştikçe yerel dini kurum ve anlayışları yok ettiği görülmektedir.

İnternetin gündelik yaşantımıza girmesinden evvel kişiler dinlerini ailelerinden öğrene gelmekteydi. İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte Müslümanların birbiriyle etkileşimi, araştırma yapma imkânları, günceli takip etme, Müslümanların son durumu, vaazların dolaşımı gibi konular (Müslümanlar dijital ortamı aktif bir şekilde kullanabilirlerse) yerel ve sınırlı kalmayacak, küresel ölçekte de yayılma imkânı bulacaktır.¹⁹ Bununla birlikte "İnternetin dindarlar üzerindeki olumsuz etkileri nelerdir ve internet dindarların manevi gelişimine katkı sağlayabilir mi? İnternet, dini kaynaklara ve metinlere kolay erişim imkânı sunarken, bu bilgi karmaşasında büyük ölçüde bilgi kirliliği bulunmaktadır. Ulaşılabilir bilgilere duyulan güvenin sorgulanması önemli bir sorundur. Ayrıca, çevrimiçi dini sohbetler ve vaazlar, içeriklerinin boşaltılarak daha çok gösteri formatında sunulmasıyla dikkat çekmektedir. Örneğin bir hatim programına dair yapılan görsel yoğunlukla paylaşımlar ya da vlog şeklinde özenle çekilmiş videolar, etrafındaki tüketim ve gösteriş unsurlarında dolayı, içerikteki dini niteliği yerle bir ederek, seküler dinsellikleri üretebilmektedir."²⁰

Günümüzde internet hemen hemen her yerde kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak toplumsal bazda internette vakit geçirme biçimleri farklılaşmıştır. Şüphesiz siber uzamda farklı oyalanma şekilleri, çeşitleri çeşitlilikleri söz konusudur. Fakat avamın iştiğal ettiği ile havas ilgilenmektedir. Mahalli bir camideki bireyin duymasının mümkün olduğu şeyleri basitçe tekrarlayan entelektüel bir Müslüman'ın zihnine hitap etmeyebilir. Daha üst nitelikte dinamik tasarımlara

¹⁸ Haberli, a.g.e., s. 19

¹⁹ Gary R. Bunt, *Dijital Çağda İslam*, Babil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 10

²⁰ Dereli, a.g.e., s. 105

sahip sayfalar okuyucuya kullanıcıya cazip gelebilecek kışkırtıcı interaktif deneyimler sunmaktadır.²¹ Dolayısıyla kişiler yerel ve salt kendi çevresinden taklit yoluyla öğrenilen ‘dini’ tabiri caizse internetin hayatımıza hükmetmesi ile birlikte dinin farklı yönlerini görmeye başlamışlar farklı yorumlarla karşılaşmışlardır. Bu da hiç şüphesiz zihinlerde din ya da dini tahayyüllerin farklılaşmasına sebep olmuştur.

Bunun yanında dinin farklı yorumlanması, farklı anlatılması kişilerin inançlarını yüzeysel bilgi birikiminden ziyade, daha derin bilgiler elde etmelerine yol açmıştır. İnternet üzerindeki çeşitli kaynakların blog sayfaları vs. bilgi kirliliklerinden arındırılarak kullanılması sonucunda doğru, güvenilir bilgilerle kişiler kafasındaki soru işaretlerine çoğu zaman cevap bulabilmektedir.

Dini düşünce ve internet arasındaki etkileşimi bilgisayarın çıktığı ilk dönemlere kadar götürmek mümkündür. Dini konuların tartışıldığı ilk forum olan ORIGINS, Chicago da ortaya çıkmıştır.²² Bu kuruluş herhangi bir kuruma ait olmamakla birlikte, herkesin düşüncesini rahatlıkla ifade ettiği fırsatları sunmaktadır. USENET üzerinde 1980’li yıllardan itibaren çeşitli dini konular etrafında haber grupları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu sistem üzerindeki dini içerikli ilk tartışma grubu net.religiondur. 6 Şubat 1983’te ortaya çıkan bu gruptaki tartışmalar dini, felsefi ve ahlaki meseleler çerçevesinde gerçekleşmiştir.²³

1991’de internet sitelerinin ortaya çıkışıyla dini forumlardan web ortamına taşınmıştır. Daha sonra başta Hıristiyanlık olmak üzere Yahudilik, Budizm ve İslamiyet dijital içerikli yayınlar yapmaya, siteler açmaya başlamışlardır. Din, tarih, ahlak konularında bilgilendirmeyi kendilerine amaç edinmişlerdi. Başlarda kendi dinleri hakkında bilgilendirme amacı taşıyan din bilginleri, zamanla dini tartışma gruplarının, dini grup üyelerinin iletişim kurdukları bir ortama dönüşmüştür. Dinlerin internete daha çok başvurusu 1990’lı yılların sonlarına tekabül etmektedir. Dini gruplar web sitelerinde bu tarihten itibaren daha çok temsil edilmeye başlanmıştır.

²¹ Bunt, a.g.e., s. 21

²² Haberli, a.g.e., s. 42

²³ a.g.e., s. 43

İnternetin geleneksel iletişim araçlarının bütün imkânlarını kendi bünyesinde toplaması kişilerin dini hayatlarına farklı bir anlam kazandırmıştır. Dini bilgiye erişim ve benzeri imkânlar sunmuştur. Bunun yanında internet; daha önceki kitle iletişim araçlarıyla yapılması mümkün olmayan bir kısım aktivitelerin yapılabilmesini de sağlamıştır. Yapılan araştırmalarda internet kullanıcıların dini bilgiyi araştırmak için daha fazla mesai harcadıkları görülmektedir.

Yaşadığımız modern dönemin şartlarında internetsiz bir yaşam, neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Gerek sosyal medya ve iletişim ağlarında, gerek bankacılık işlemlerinde, devletin birçok resmi işlerinde internet ile iletişim sağlanabilmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda sosyalleşme sürecinde sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri ile etki eden ve etkilenen din, internetten de etkilenmiştir.

İnternet ile doğrudan bağlantılı ve toplumsal olan medya, geniş bir kitleyi hedef alır. Geniş bir şekilde de bilgi dağıtır. İnsanın tutum ve davranışlarına etki eder. Toplumsallaşma sürecinde yaşamımızı şekillendirir.²⁴

Hayatın pek çok pratiğini bünyesinde barındıran internet, bununla birlikte gün geçtikçe toplumsal ve ahlaki olarak önlenemez problemlere yol açabilmektedir. Örneğin, gençler ve çocuklar arasında internet oyunlarına olan bağımlılık, ciddi psikolojik vakalara dönüşebilmektedir. Yetişkinlerde ise kontrol edilemeyen bir alışveriş tutkusu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte tüketim ve gösteriş kültürü bireylere cazip bir şekilde sunulmaktadır. Ayrıca, internetin aile içi iletişimden toplumsal ilişkilere kadar geniş bir yelpazede olumsuz etkileri hissedilmektedir. Dijitalleşmenin artması ile birlikte toplumda oluşturduğu olumsuz nitelikler ve bunun dine ve dindarlara yansımaları ele alındığı takdirde müstakil bir tez konusu olacak mahiyettedir. Burada kısaca değinilmiştir.

Dijital iletişim teknolojileri, dünyadaki gelişmeler ve dinlerin üzerindeki etkisiyle paralel bir şekilde gelişmiştir. Örneğin Türkiye’de 1993 sonrası ilk özel televizyon ve radyo istasyonları kurulduğunda, Müslümanların bir kısmı bu gibi teknolojik gelişmelere sıcak baktılar ve yer edindiler. Bir kısmı ise ilk başlarda karşı

²⁴ Halil İbrahim Bahar, *Sosyoloji*, Uşak Yayınları, Ankara, 2009, s.73

çıktılar ‘*radıoda, hoparlörle minarede ezan okumak ve bunları ezan olarak dinlemek caiz olmaz. Bunlar hem kabul olmaz hem de günah olur.*’²⁵ şeklinde itirazlarla karşı çıktılar.

Günümüzde teknoloji hızlı bir şekilde ilerliyor. Dijital âlemde oluşan bilgi enformasyon yığınının doğruluğunu araştırmak gerekir. Müslümanlar’ın şu âyette geçen ikazı dikkate almaları gerekir; “Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”²⁶ Din merkezli temaların dijital ortamlara taşındığı ve özellikle dini içeriklerin paylaşıldığı örnekler göz önüne alındığında, Müslüman bireyin bu eleştirilere ek olarak İslam’ın bir yaşam tarzı olarak sunduğu çerçeveyi de dikkate alarak eleştirel bakış açısını derinleştirmesi önemlidir. Örneğin, başkalarını aşağılamaktan kaçınmak, onların kusurlarını ortaya çıkarmaktan ziyade güzel ve faydalı işlere odaklanmak, dinin dilini yüzeysel bir şekilde kullanmamak, ibadeti gösterişe veya gösterişli sunumlara dönüştürmemek gibi sıkça karşılaşılan paylaşımları yapmamak veya en azından daha fazla dikkat etmek gerekecektir. Ancak böyle bir farkındalığın bireysel ve toplumsal düzeyde daha geniş bir kabul görmesiyle, dijital dünyadaki olumsuz etkilerin azaltılması mümkün olabilecektir.²⁷

21. yüzyılda birçok ekonomik, sosyal, toplumsal sorunlarla beraber din ve din değişiklikleri dini sorun ve tartışmalara sahne olmaktadır. Din ve dinin öğrenilmesi ve yaşama şekli geleneksel ‘ata’ soyundan sıyrılarak, araştırma öğrenme şekline dönüşmüştür. Birey içinde bulunduğu yaşam içerisinde sürekli maruz kaldığı tekrar eden dini içerikli bilgilerden farklı muhalif bilgileri internet aracılığı ile öğrenmeye başlamıştır. Özellikle genç yaştaki bireylerin mensup oldukları dini sorgulama ile başlayan serüven, internet ortamı aracı kılınarak derinleşmektedir. İnternet aracılığıyla ulaşılan videolar, filmler, kitaplar, dergiler, konferanslar, sempozyumlar... Ayrıca, bireylerin din ve din hakkındaki sorularını çözmek için kullandıkları etkili iletişim kaynağı internet, özellikle birebir yapılan sohbetlerde önemli bir rol oynamaktadır.

²⁵ Hüseyin Hilmi Işık, *Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye*, Işık Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 166

²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, Hucurat 49/6

²⁷ Dereli, a.g.e., s. 81

İçinde buldukları dini sorgulama ya da farklı dinleri araştırma arzusu, kişilerin kendi dinlerini yaşarken ya da öğrenirken kafalarında oluşan soru işaretlerine cevaplar bulabilmesine alan açabilmektedir.

İnternet ve sosyal medya aracılığıyla dinler kendi inançlarını ve tarzlarını anlatma imkânı bulmaktadır. Bugün hâlihazırda birçok dini hareket, evrensel dinler aktif olarak sosyal medya eliyle kişilere ulaşmaktadır. Son dönemlerde hızla artan Deizm ve Ateizm düşüncesini yaymak amacıyla oluşturulan siteler ve bloglar da kişilere ulaşmayı hedeflemektedir.

Konuyu biraz daha mercek altına alıp örnek verecek olursak; konuyla ilgili geçtiğimiz senelerde çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmiş gençlerin deist ve ateist olma artışıdaki sebepler incelenmiştir.²⁸ Pek tabii yapılan çalışmalar, internet ve sosyal medya aracılığı ile kişilere ulaşma imkânı bulmuştur. Bu çerçevede örneğin ‘Gençlik ve İnanç’ konulu çalıştay 4 Mart 2018 tarihinde Konya Öğretmenevinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada çıkan sonuçlar ve tespitlerin bazıları şöyledir:

Çalışmaya katılım sağlayan gençlerin zihinlerini meşgul eden, en çok sorguladıkları hususlar şu şekildedir; kötülük problemi, Din ile bilimin çeliştiği düşüncesidir. Başka bir çalışmada İstanbul / Ataşehir'deki Esatpaşa Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi 11. ve 12. sınıf öğrencilerine, sorulan bazı sorular şunlardır: “neden inanırız? Öldükten sonra dirileceksek neden ölüyoruz? Cennete nasıl ulaşabiliriz? İnançların farklı olmasının sebebi nedir? Kaderde nasıl bir kul olacağımız belli ise, neden bir tanrıya kulluk ediyoruz? Allah kötülöklere neden engel olamaz? İnanmak fitri bir şeyse neden Ateistler var? Bir kötölöğü Allah korkusu nedeniyle yapmayan insan iyi midir? Dinde zorlama yok ise neden Hz. Muhammed dinden dönen öldürürsün diyor? Allah var mı? Bu dünyaya gelmek benim tercihim değil Allah bunun benim seçimim olduğunu ve hatırlamadığını söylüyor. Allah hepimizin doğru yolda olmasını istiyorsa neden şeytanın bize vesvese vermesine izin veriyor? Tanrı var mıdır varlığının delili var mıdır? Allah cezalandırırken onun affediciliğı nereye gidiyor? Allah hepimizin cennetine

²⁸ Doğan Kaplan, “Uluslararası Günümüz İslam toplumlarında İnanç Problemleri Sempozyumu, 06-07 Mayıs, 2011”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* Cilt 1, Sayı 31, 2011, s. 275

gitmesini istiyorsa neden günahlar var? Kalplerin mühürlenmesi iradeyi yok etmez mi? Dünyanın her yerinde ezan farklı saatlerde okunuyorsa kıyamet nasıl kopacak? Kişinin hesap zamanı şartları dikkate alınır mı? Bazıları dindar çevrede doğuyor bazıları değil. Oruçluyken adam öldürsek orucumuz bozulur mu? Allah nasıl biri?”²⁹

Buradan anlaşılıyor ki gençlerin dini sorgularken, yaklaşımlarının internet sitelerinden beslendiğini görmekteyiz. Konuyla alakalı istatistiksel birçok veri internet üzerinden sunulmaktadır.

4. İnternet ve Ateizm

Günümüzde internet ve diğer teknolojiler hızla yayılmaktadır. Birkaç sene önce bile hayal etmekte zorlandığımız teknolojik gelişmelerin içinde yaşıyoruz.

Filmlerden uyarlanmış senaryolar bizlere oldukça ütöpik gelmekteydi. Fakat geldiğimiz noktada, teknolojinin gücünün hafsalamızın ötesine geçtiğini müşahede ediyoruz. Hayatımızın her alanına, her zamanına hükmeden internet, dünyayı değiştirdiği, farklılaştırdığı gibi insanoğlunu da değiştirmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu denli hayatımızda etkin olmasının; kültürün, zihinlerin ve gündelik hayatın sömürgeleşmesine izin verebilmektedir. Daha çok gösteriş niteliğine bürünen söz konusu dijital araçlar kültürü, toplumu ve hayatı basitleştirmekte, dilsizleştirmekte ve bayağılaştırmaktadır.³⁰ Bununla birlikte elbette hayatın akışı içerisinde değişimin tek müsebbibi internet değildir. Küreselleşme süreci, demografik değişimler, ekonomik dönüşümler, çevresel etkiler ve siyasi gelişmeler bunlardan bazılarıdır.

İnternet; siyasi, politik ve dinsel söylemlerin sınırlarını aşarak modern insanın hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Gelişen kitle iletişim araçlarının kullanımı insanların sosyal ilişkilerini geliştirdiği gibi kişileri ideolojik anlamda ortak bir platformda buluşturmuştur. Her kesim insanın fikir beyanında bulunabildiği bu dijital ortamlar sosyal medya ve internet siteleri kanalı ile oluşturulmaktadır. Dahası fikir beyanında ötesine giderek, artık bireylerin özel hayatlarına taciz edilmektedir. Dini

²⁹ Fatma Günaydın, “İmam Hatip Liselerinde İnanç Soru(n)ları”, **Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm**, 2017, s. 324-326

³⁰ Dereli, a.g.e., s. 79

pratiklerin çevrimiçi ortamda olmasının bir diğer önemli özelliği ise belli bir kişi ya da kurumdan bağımsız işleyebilmesidir. Bu imkân, dini uygulamaların dijital olanakları kullanarak özgürce ortaya koymasını sağlamaktadır.³¹

İnsanlar dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar rahat bir şekilde başka bir dine geçebilmektedirler. İnternet üzerinde oluşturulan dijital ortamlar, internet siteleri kanalıyla farklı fikirleri her kesime rahatça ulaştırabilmektedir. Ateistlerin kurduğu internet siteleri de bu platformlar arasında yer almaktadır. Kurdukları sosyal medyalar aracılığıyla kendi fikirlerini beyan etme imkânı bulmuşlardır. Bununla birlikte neden herhangi bir Tanrı'ya inanmadıklarını ve bunun gerekçelerini temellendirmişlerdir. Ateistlerin hayatta karşılaştığı sorunlar, dini meselelerin kritiği gibi konularda seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Ateistler kurdukları internet sitelerinde birçok konuda argümanlar ortaya koymuşlardır. Çalışmamız içerisinde ateistlerin yayın yaptığı web sitelerini incelerken, hangi konular üzerinde defaatle durmuşlardır tüm bunları incelemeye çalışacağız. Halihazırda incelendiğinde ateistlerin en yoğun şekilde tartıştıkları üç konu vardır. Bunlar:

Tanrı'nın varlığının delillerinin yetersizliği iddiası, yaratılış teorisine karşı evrim teorisi ve din-bilim karşılaştırması başlıklarından oluşmaktadır. Bilindiği gibi Tanrı'nın varlığına dair kozmolojik, ontolojik ve teleolojik delillerin yanında bunların farklı versiyonları olan ve bunlardan türetilen yahut ikincil delil olarak görülebilecek deliller de vardır. Ateist sitelerde ilk üç temel delil ele alınarak delillerin “tutarsızlıkları” incelenmiştir.³² Ateistlere göre bu delillerin yanında diğer deliller de inanmak için geçerli ve yeterli sebepleri insanlara sunmamaktadır. Ateistler ise Tanrı'nın varlığına dair herhangi bir kanıtın olmamasını veya var olan kanıtların yetersiz veya kabul edilemez olduğunu düşünürler.³³

Teistlerin, Tanrı'ya ulaşmak için kullandıkları önemli argümanlardan biri, evrenin ve içindeki canlıların varlığının Tanrı'nın varlığına işaret etmesidir; ancak bu

³¹ Okumuş, a.g.e., s. 105

³² Saliha Vidinlioğlu, Hülya Terzioğlu, “Ateizm Savunucusu Sitelerde Din Karşıtı Bazı Argümanların Analizi ‘pozitifateizm.wordpress.com’, ‘ateizm.blogspot.com’ ve ‘ateistmedya.wordpress.com’ Örnekleri”, **Kader Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2021, s. 62

³³ <https://evrimagaci.org/>, (30 Nisan 2022)

argüman, eleştiriye açık bir alan olarak öne çıkar. Çünkü bu argüman, onlar için bilimin alanına girmektedir. Bu bağlamda, canlı çeşitliliğini açıklamak için yaratılış teorisine başvuran teistlerin aksine, ateistler, evrim teorisini kullanarak, Tanrı'ya başvurmadan da canlı çeşitliliğini açıklamanın mümkün olduğunu iddia etmişlerdir; ancak bu teorinin iyi anlaşılması gerektiğini vurgulamışlardır. Teistler, evrim teorisini tamamen reddetmese de bu teorinin beraberinde getirdiği bazı sorunlara itiraz etmişlerdir. Ayrıca, ateistlerin üzerinde durduğu bir başka konu da din-bilim ilişkisidir. Pek çok platformda güncel değeri olan bu konu din ile bilimin çatışması, birbirini desteklemesi veya etkilemesi/etkilememesi başlıklarıyla tartışılmaya devam etmektedir.³⁴

Bunların dışında ateistler kendilerini ifade problemi yaşamaktadırlar. Günlük hayatta fikirlerini rahatça duyuramayan farklı inanç mensupları hasseten ateistler kendilerini daha rahat ifade etme özgürlüğünü internet ile birlikte elde etmişlerdir. Dijital âlemde yapılan araştırmalar bizlere göstermektedir ki ateist kişiler kendi kimliklerini büyük oranda gizlemektedir. Gerek sosyal paylaşım sitelerin de gerekse forum sitelerinde sürekli farklı kimliklere bürünerek karşımıza çıkmaktadırlar. Buradan anlıyoruz ki ateistlere ciddi bir mahalle baskısı söz konusudur.

Toplumumuzda geleneksel olarak örf ve adetler de olduğu gibi inanç konusu da mahalle baskısı sonucu oluşmakta ve şekillenmektedir. Durkheim ifade ettiği gibi, “Saptanmış olsun olmasın, birey üzerinde bir dış baskı uygulayabilecek her yapma biçimi toplumsal olgudur. Bireyler bu toplumsal olguya karşı geldiklerinde bazı yaptırımlara maruz kalırlar.”³⁵ “Akrabalar ne der, arkadaşlarım ne der, komşu ne der” sorusu yapılan davranışların öncesinde sürekli zihinlerde yer almaktadır. Kötü alışkanlığı olan bir gencin kendi mahallesinde bu olayı rahatlıkla gerçekleştirememesi örnek olarak verilebilir. Başka bir örnek vermek gerekirse bir kız çocuğu, mahallesinden çıkıp uzaklaşınca kadar saçları kapalı, makyajsız ve etek boyu uzundur. Fakat gideceği yere ulaştığında, arkadaş ortamına karıştığında saçlarının açıldığını, makyajların yapıldığını ve etek boyunun ortama göre kısaldığını

³⁴ Vidinlioğlu - Terzioğlu, **a.g.e.**, s. 56

³⁵ Ülker Yükselbaba, “Emile Durkheim’e Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun Ve Cezanın Evrimi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 75, Sayı 1, 2017, s. 5

görmekteyiz. Bunlar sosyolojik gözlemler sonucu ulaşılmış sonuçlardır ve güçlü bir mahalle baskısının varlığını kanıtlamaktadır. İşte aynı durum ateistler için de söz konusudur.

Ateizm düşüncesini benimseyenler, psiko-sosyolojik sebeplere bağlı olarak da kendilerinin ateist olduklarını rahatça ifade edememektedirler. Evlatlıktan reddedilecek korkusuyla ailesinden gizleyenler, arkadaşsız kalma korkusuyla akran gruplarından gizleyenler, sokağında, mahallesinde kötü gözlerle izlenmemek için mahalle sakinlerinden ateist olduklarını gizleyenler, internet aracılığıyla dijital âlemde gerçek kimliklerini göstermekte ve ateist gruplar içerisine dâhil olabilmektedirler. Hal böyle olunca da internet üzerindeki ateist sayısında bir patlama olduğunu söyleyebiliriz. Forum siteleri ve son günlerde bir hayli yaygın olarak kullanılan sosyal paylaşım sitelerinde farklı kullanıcı isimleri adı altında ateist insanlarla karşılaşmak çok sık rastlanan bir durum haline gelmiştir.

Bu yüzden ateizm ve internet arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu kişiler internet üzerinden örgütlenen dernekler, gruplar, oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte bölgesel bazlara yayarak il ve ilçe örgütleri oluşturma aşamasına kadar ilerletmiş olduklarını görüyoruz. Bu amaçların dışında interneti yeni insanlar kazanmak ve mevcut ateistleri daha da sağlamlaştırmak için kullanmaktadırlar. Örgütlenen ateistlerin kendilerini tanıtıcı videolar, belgeseller, slaytlar aracılığıyla kendi reklamlarını yaptıklarını da görmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL, KURAMSAL AÇIDAN ATEİZM, TEİZM, DEİZM, PANTEİZM VE AGNOSTİSİZM

Bilimsel çalışmalar genellikle araştırma konusu ile ilgili ele alınacak temel kavramları tanıtmakla başlar. Böylece okuyucular konuları, bağlantıları ve arka planı daha rahat anlayabileceklerdir. Bu çerçevede ilk bölümümüzde konu ile ilgili temel kavram ve bağlantılı kavramları tanımlayacağız. Konumuzun felsefi bir çalışma olmaması hasebiyle, ateizmin tarihini ve bugünkü geldiği noktayı din sosyolojisi hüviyetinden ele almaya çalışacağız. Ancak ateizmle ilgili bir giriş yaparken bazı felsefi açıklamalardan kaçınmak mümkün değildir. Bu bağlamda ateizmin, deizm, agnostisizm ve teizm gibi kavramlarla nasıl bir ilişkisi var? Ateizmi daha iyi anlamamız için irdelememiz gerekir. “Her şey zıddı ile kaimdir” sözünden hareketle ateizmin (tanrıtanımazlık) tam tersi olan teizm kavramını ele almakla başlayalım.

1. Teizm

Teizm yani tanrıçılık en az bir yaratıcının varlığını kabul eder. Bu yaratıcının yani Tanrı'nın var olduğuna ve bu Tanrı'nın insanlığı doğru yola sevk etmek için farklı dinler ve peygamberler gönderdikleri inanışını savunurlar.³⁶ Teizm, doğanın ötesinde var olan ve evrene egemen olan bir Tanrı'ya olan inancı ifade eder. Bu inanç, Tanrı'nın yarattıklarına benzer bir nitelik taşımaz, ancak Tanrı'nın kendisini yarattıkları aracılığıyla açığa çıkardığına inanır. Bir başka ifadeyle, “teizm” Evren'i yöneten, evrendeki her şeyi yaratan ve yarattıklarına müdahale eden bir Tanrı anlayışını savunmaktadır. Teizm dinlerin varlığına ve dinlerin gerçekliğine inanan görüştür. Teistler, en azından bir Tanrı'nın varlığına inanır ve bu Tanrı'nın insanlığı doğru yola yönlendirmek amacıyla çeşitli dinler ve peygamberler aracılığıyla mesajlar iletmesine inanır.

Teizm, Tanrı'yı belirli özelliklerle tanımlar ve Tanrı hakkında kuramlar sunar. Teist inanca göre, Tanrı'nın en önemli özelliği yaratıcı olmasıdır ve bu

³⁶ Billur Nazlı Şimşek, *Dine İnanan Kesim ile Dine İnanmayan Kesimin Birbirine Atfettiği Psikopatolojik Özellikler*, Doğu Üniversitesi, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 3

teizmin temel doktrinlerinden biridir. İkinci olarak, Tanrı'nın kusursuzluğu teizmin öncelikli bir özelliğidir. Teistler için Tanrı her açıdan mutlak bir mükemmelliğe sahiptir. Üçüncü kuram, Tanrı'nın her şeyi bilmesi ve bilginin kaynağı olmasıdır. Dördüncü kuram, Tanrı'nın evren gibi sonsuz bir güce sahip olduğu inancını içerir. Beşinci kuram ise yaratıcının kendi kendine yeten bir varlık olduğunu öne sürer. Son kuram yaratıcının mekân ve zaman kavramlarından bağımsız olduğu fikri üzerine kuruludur.³⁷ Teizmin: Monoteizmin, Politeizm, Panteizm ve Panenteizm gibi alt türleri bulunmaktadır. Monoteizm, tek tanrıcılığı ifade eder; yani Monoteizme göre, yalnızca bir Tanrı mevcuttur ve bu Tanrı'nın bir eşi ya da ortağı bulunmamaktadır.

İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi tek tanrılı dinler, geçmişten günümüze varlığını sürdüren ve dünya çapında yaygın olan monoteistik inanç sistemleridir. Politeizm ise birden fazla tanrıyı içeren bir inanç biçimidir; politeistler, çoklu tanrıların varlığına inanır. Terim, Yunanca "çok" anlamına gelen "poly" ve "tanrı" anlamına gelen "theos" kelimelerinden türetilmiştir. Politeizm genellikle antik toplumlarda yaygın olarak görülmekte olup, tanrılar çeşitli özelliklere sahip olarak ayrılır ve her biri genellikle bir kavramın simgesini temsil eder. Bu tanrılar, doğaüstü yeteneklere sahiptir.

Sözlükte “tanrı” anlamındaki Yunanca theos kelimesinden türetilen teizm genellikle, âlemin yaratıcı sebebi olan, varlığı mutlak bir tanrı inancını savunan felsefi düşünceyi ifade eder; bu düşünceyi benimseyene teist denir.³⁸ Teizmin düşünsel kökenleri derinlere uzansa da terim olarak felsefi literatürde kullanımı XVII. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Teizmin tanımı ve tarihsel gelişimi, geniş ve dar kapsam olmak üzere iki temel perspektiften ele alınabilir.

Geniş kapsamda, teizm temel olarak Tanrı'nın varlığına inanmayı ve bu inancı savunmayı içerir. Bu tutumun temelinde, fiziksel dünyanın ötesinde var olan bir varlığın varlığını ve onun ilahi niteliğini kabul etme düşüncesi yatar. Teistik tanrı inancının ilk adımı olan bu yaklaşım, herhangi bir dini veya felsefi bilgiyle karşılaşmamış olan kişiler arasında yaygın olup “mutlak teizm” diye de

³⁷ Emel Gülcan, <https://www.makaleler.com/teizm-nedir> (25 Mart 2023)

³⁸ Aydın Topaloğlu, “TEİZM”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt 40, s. 332

adlandırılabilir.³⁹ Bu bağlamda, geniş kapsamlı teizm daha çok Antik Çağ düşüncesinde görülmektedir. Dar anlamda teizm ise, bilinçli bir şekilde Tanrı'nın varlığına inanmayı içerirken aynı zamanda O'nun aşkınlığını, yaratıcılığını, zâtîliğini ve şahsiyetini yani gerçek, bilinçli ve irade sahibi bir varlık olduğunu kabul etmeyi ifade eder.

Bu özellikler, teizm ile diğer Tanrı kavramları arasında karşılaştırma yaparken en belirleyici niteliklerdir. Bu tutumun felsefi teizm olarak adlandırılan bir sonraki aşaması, Tanrı'nın sonsuz güç ve kudrete sahip olduğuna, her şeyi bildiğine, gördüğüne, duyduğuna ve takdir ettiğine, adalet, iyilik ve inayet sahibi olduğuna inanmayı içerir. Bu anlamdaki teizm, geleneksel, klasik veya tarihsel teizm olarak adlandırılmaktadır. Teizmin en ileri aşaması ise, Tanrı'nın vahiy gönderdiğine ve mucizeler yarattığına inanmayı içerir. Teizmin dinî boyutu olarak da görülebilecek olan bu anlayış monoteizm ile paralellik göstermektedir.⁴⁰

Hiz. İbrahim'de sembolleşen tevhit inancını sürdüren Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın özünü meydana getirmektedir. Klasik teizm anlayışı Hiz. İsa zamanında yaşayan Philo'nun (ö. 50) antik düşünceyle ve bilhassa Eflatun'un düşünceleriyle Yahudiliği uzlaştırma çabasına dayanır. Bu yaklaşım Plotinus'la (203-270) devam etmiş, ardından Hıristiyan ve Müslüman düşünürlerin antik mirası kendi inanç ve kültürleri açısından yorumlanmasıyla günümüze kadar gelmiştir.⁴¹

Teistik düşüncenin çeşitli biçimleri gözlemlenebilir. İlk Çağ'da, evrendeki çeşitlilikten yola çıkılarak, birliğe doğru olan, maddi varlıktan maddi olmayana, değişenden değişmez olana ve ölümlü olandan ölümsüze doğru ilerleyen bir teistik düşünce görülmektedir. Orta Çağ'da ise, zorunlu ve zorunlu olmayan varlık arasındaki ayırım üzerine odaklanılmıştır. Akılcılığın öne çıktığı Yeni Çağ'da ve bilimselliğin değer kazandığı modern düşüncede ise, geleneksel inanç biçimlerinden farklı şekillerde çeşitli inanç biçimleri görülmektedir. Örneğin, Yeni Dünya Yahudileri, Mormonlar, Yedinci Gün Adventizmi, İslam Milleti (Nation Of İslam) bunlardan bazılarıdır.

³⁹ Topaloğlu, **a.g.e.**, s. 332

⁴⁰ **a.g.e.**, s. 333

⁴¹ **a.g.e.**, s. 334

Teizm, ateizm ve agnostisizmi reddettiği gibi, diğer inanç biçimlerinden deizm, düalizm, politeizm ve panteizm gibi farklı öğretilerden de ayrılır. Teizmin en temel özelliği, Tanrı'nın yaratıcılık, teklik, zatilik, aşkınlık ve özgürlük gibi niteliklerinden birini veya birkaçını vurgulamasıdır. Bu anlayışın en belirgin özelliği, Tanrı'nın tek olduğu inancıdır. Bu teklik, sayısal birliğin ötesinde, Tanrı'nın yetkinlik, yaratıcılık ve benzersizlik gibi niteliklerini içerir. Deizm olarak bilinen, "Tanrıçılık" veya "Tanrı'nın varlığına inanma" ise, Tanrı'nın evrenin işleyişine müdahale etmediği, varlık dünyasını kendi doğal yasalarıyla yönettiği fikriyle tanımlanır.

Ayrıca, deizmi teizmden ayıran önemli hususlardan biri, vahyi kabul etmemesi ve herhangi bir dini otorite, kural veya ilkeyi tanımamasıdır. Tanrı'nın aşkınlığını ve yaratıcı ile yaratılan arasındaki ayrımı reddeden panteizm de teizmden ayrılır. Zira panteizm teizmin aksine evrenin dışında mutlak hakikat şeklindeki bir tanrı anlayışını reddetmiştir. Teizmin yaratıcı Tanrı anlayışı ve yaratıcının âlemden ayrı ve farklı olduğu tezi panteizm ile uyumsuzdur.⁴²

2. Ateizm

Tanrıtanımazlık, Tanrı kavramına sahip olmamak Tanrı'nın varlığını reddetmektir. Felsefi açıdan yaratıcı, ezeli, ebedi, kendinde var olan her şeyi gören bilen ve yapmaya kâdir, düzenleyici, esirgeyici ve lütuf sahibi bir Tanrı kavramını reddetmek, varlığı lehinde ileri sürülen kanıtları yok etmektir.⁴³ Tanrıtanımaz(cı)lığın bu temel anlamlarından da kolaylıkla çıkartılabileceği gibi, "tanrıtanımazcı" sözcüğü dar anlamıyla bütün çağrışımlarıyla birlikte Tanrı'nın varlığına inanmamayı imgelerken, buna karşı geniş anlamıyla bir biçimde tanrısalığa konu olduğu düşünülen bütün her şeyin varlığını yadsıma tutumunu niteler.

Yunancada olumsuzluk bildiren "a" önekiyle, Tanrı anlamına gelen "theos" un birleşiminden meydana gelen ve Tanrı'nın var olmadığı inancına dayanan felsefi kavramdır.⁴⁴ Bu bağlamda "tanrıtanımazcılık" ile "tanrıçılık" arasındaki mücadeleyi

⁴² a.g.e., ss. 332-333

⁴³ Aydın Topaloğlu, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ateizm>, s. 175

⁴⁴ Habip Şener, "Jean Meslier Düşüncesinde Ateizmin Temel Dayanakları Ve Eleştirisi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, 2018, s. 176

anlamanın en iyi yolu, evrenin kendi varoluşu da içinde olmak üzere evrendeki bütün doğal görüngeleri belli bir aşkın dayanağa bağlama arayışındaki tanrıcılığın genel tasarımlarına yoğunlaşmaktan geçmektedir.

Tanrıcılık evreni yaratan, yasalarını koyan, koyduğu yasalara nedenli uyulup ne denli uyulmadığını denetleyen, gerekli gördüğünde evrene değişik biçimlerde müdahale ettiği düşünülen aşkın bir Tanrı'nın var olduğu savunusu üstüne kuruludur. Tanrıcılığın bu temel savunusuna şiddetle karşı çıkan tanrıtanımaz(cı)lık, Tanrı inancına dayalı “bircilik”, “ikicilik”, “çokçuluk”, “tüm tanrıcılık” gibi birbirinden değişik tasarımlara, kendisini bir biçimde tanrıcılık üstüne yapılandırmış bütün yaklaşımlara da bütünüyle karşıdır. Bununla birlikte tanrıtanımaz (cı)lık, geleneksel olarak, öteki tanrıcılık anlayışlarından daha çok, temelde evrenin yaratıcısı konumundaki, aşkın bir varlığı bulunan, sonsuz gücü, bilgisi ve istenciyle evrenin varoluşunu her bakımdan belirlediği varsayılan tek bir Tanrı'nın varlığını savunan tek “tektanrıcılık” a duyulan tepkiden doğmuştur.⁴⁵

Ateizm, teizmin temel iddialarını kabul etmemektedir. Evreni yaratan, ona müdahale eden, sonsuz gücü olan aşkın bir tanrı tasavvuruna tepki olarak doğmuştur. Âlemin birtakım tesadüflerden meydana geldiğini iddia ederler. Tabiat olaylarının izahında hiçbir sebep tanımazlar. Coşkun' göre, ateizm, bilinçli bir şekilde ilahi kitapların bildirdiği Allah'ın varlığını eleştirip reddetmek ve varlığı lehine ile sürülen delilleri de çürütmeye çalışmaktır. Tanrıtanımazlık, doğaüstü inançları reddeden bir düşünce sistemidir ve genellikle dinin tümüyle inkarını içerir. Tarih boyunca, tanrıtanımazlık hem ulaşılan bilgi düzeyini hem de bu bilgiyi ideolojik bir araç olarak kullanan sınıf ve toplumsal grupların çıkarlarını yansıtmıştır.

Miroğlu'na göre ise, ateizm, Tanrı'ya inanmayan kişinin görüşünü tasvir etmektedir. Ateist kişi her ne kadar “Tanrıtanımaz” olarak belirtilse de bu tanım fazla “imanlıca” tanımdır. Zira adeta bir Tanrı'nın olduğunu ama ateistlerin o Tanrı'yı tanımamakta direttiğini belirtiyor gibidir.⁴⁶

⁴⁵ Abdülbaki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 1386

⁴⁶ Arif Korkmaz, *Ateizmin Psiko-Sosyolojisi*, Palet Yayınları, Konya, 2019, s. 63

Ateizmin doğuşunda ve gelişiminde birçok sebep etkili olmuştur. Bunlardan bazıları;

1) Materyalist- maddeci evren tasavvuru

Birçok dinde etkili olan ezeli evren tezi, hayata direkt müdahale eden Tanrı tasavvuru ile ilgilidir. Evrenin Sonradan bir patlama sonucu ortaya çıktığını savunanlar olduğu gibi, evreni zaman ve mekândan münezzeh, sonsuz ilim sahibi bir Tanrı'nın yarattığına dair yaratıcıya atıfta bulunanlar da olmuştur. Bu konuda son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalar ateistleri haklı çıkarmamaktadır.

2) Bilimin din karşıtı olarak sunumu

Genellikle ateizm düşüncesi temelde bilim ve dinin çatıştığı tezini savunmaktadır.

3) Kötülük problemi

Meşhur filozof David Hume'un şu sözleri ateistlerin kötülük problemi hakkında ki görüşlerini özetler mahiyettedir.

Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor; o halde O güçsüzdür.

Yoksa gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor; o halde O kötü niyetlidir.

Eğer Tanrı hem güçlü hem de kötülüğü ortadan kaldırmak niyetinde ise, bunca kötülük nasıl oldu da var oldu.⁴⁷

Kötülük problemi düşünce tarihi boyunca Tanrı'ya inananlar hem de inanmayanlar tarafından sürekli münakaşa konusu olmuştur. Bazı kişiler kötülüğün reel varlığını görmezden gelerek inkâr etmiş, bazıları ise kötülük iyiliğin ortaya çıkmasına vesile olduğu ve bazı şeylerin zıttıyla bilinebileceğine vesile olduğu için kötülüğü makul sebeplere dayandırmışlardır.

⁴⁷ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.198

Deprem, sel, doğal olayların doğanın işleyişiyle alâkalı olduğunu, savaş zulüm gibi konuların insanın bil fiil kendi özgürlüğünü ve sorumluluğu olduğunu bundan dolayı da kötülüğün Tanrı'ya ithaf edilmesinin yanlış olduğunu savunmuşlardır. Teodise problemi çok köklü ve çok yönlü bir tartışma konusudur. Batı da Doğu da İslam düşünürleri tarafından çokça tez ortaya atılmıştır. Konunun çok yönlü ele alınması bizim çalışmamızı aşmasından dolayı biz burada konuyla ilgili cümlelerimizi noktalıyoruz.

3) Dini dışlayıcılık sebebiyle ateizme yöneliş

Dinin doğru tanıtılmaması sebebiyle ortaya çıkan bir sorundur. Dinin baskıcı, özgür iradeye kısıtlayıcı, akla ehemmiyet vermeyen tarzdaki düşüncelerinden dolayı insanların yaptıkları kişisel zaaf ve hataların dine mâl edilmesinden kaynaklı sorunlardandır.

4) Bazı paradoksal sorular: Allah'ın insanları neden imtihan ettiği, kader ile özgür irade arasındaki ilişki, cinsiyet eşitliği ve yaratılmış varlık olarak insanın amaç ve anlamı gibi konular sorguladıkları bir başka alanı oluşturmaktadır. Son olarak felsefe, din ve akıl neden çatışır?

Gibi sorular ve daha burada zikredemediğimiz pek çok soru ateistlerin, dahası ateist olmayanların zihinlerinde şüphe uyandırmaktadır. Çalışmamız içerisinde sıkça kullanacağımız birkaç kavramı da burada ele almakta fayda var.

İbadet, kişinin Allah'ın rızasını almak kastıyla, gönüllü olarak yapılan dini ve ritüel uygulamalara ibadet denir. Kulun Allah'a sevgi ve saygını göstermede ibadet bir araç olarak kullanılır. İnsan hayatının her alanını, dahası her anını Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için uğraşması boyun eğmesidir. İbadet kavramı manevi yönelişlerden çok fiziki yönelişleri kasteder. Fakat bu fiziki yönelişlerin manevi özden yoksun olması ibadet sayılmaz. Toparlayacak olursak, ibadet, her ne kadar dini kural ve kaideleri içerse de salt şekle indirgenemez. Örneğin: hac yapmak belli şekil ve şartlardan oluşmuştur. Fakat bu şekillerin bir manası ve manevi bir anlamı vardır. Hac esnasında yapılan her ibadetin, kişinin nefsine, kalbine ve aklına yönelik farklı merhaleleri vardır. İslam Din'inin en belirgin ibadet tarzlarından olan namaz,

bunun bir diğere örneğidir. Belli kaideleri olsa da namaz, Allah'a karşı derin bağlılığı sevgiyi simge etmektedir. Bundan dolayıdır ki ibadet hem sevgi hem de itaat unsurlarını içermektedir.⁴⁸

Evrende var olan her şey, Allah'ın belirlenmiş yasalarına itaat etmektedir ve işlevlerini bu yasalara uygun olarak sürdürmektedir. Bu durum, bazı ayetlerde, söz konusu varlıkların Allah'a secde etmeleri biçiminde ifade edilen zorunlu bir ibadet şeklinde açıklanmıştır. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de "Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer."⁴⁹ "Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar."⁵⁰ "Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler."⁵¹ Buradan hareketle iradeye bağlı ibadet veya ubudiyet, akıl sahibi varlığın hür iradesiyle yapması istenen, bu sebeple de sorumluluğa, mükâfat veya cezaya konu olan kulluk şeklidir.

İbadet, çeşitli dinler ve dillerde farklı kavramlarla ifade edilmiş ve çeşitli biçimlerde anlaşılabilir uygulanmıştır. Hinduizm'in kutsal dili Sanskritçe'de "kutsamak, saygı göstermek" anlamına gelen "puja" kelimesi, Brahmanlar tarafından tanımlanan tapınma ve ayinler için kullanılır. Budizm'in kutsal Pali dilinde ise "din, doktrin, doğruluk, fazilet" anlamlarına gelen "dhamma" kelimesi, dini inançları ve uygulamaları ifade eder. Ayrıca ibadetle ilgili uygulamalar için "vandana" kelimesi de kullanılmaktadır. Çin dinlerinde, ibadet uygulamalarını belirten en yaygın kelime olan "chi", "manevi varlıklar, et, sağ el" anlamlarını taşır ve genellikle ruhlara et sunma pratiğini ifade etmektedir. Konfüçyüsçülüğün kutsal metinlerinden biri olan "Dinî Törenler Kitabı" da "Li Chi" adıyla anılmıştır. Öte yandan, "chi" kelimesinin aynı zamanda "ayinlerde et veya kurban sunma" anlamına geldiği de öne sürülmüştür. Şintoizm'in kutsal dili olan Japonca'da ibadet kavramına karşılık

⁴⁸ Mustafa Sinanoğlu, "İBADET" md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2002, Cilt 19, s. 428

⁴⁹ Er-Rad 13/15

⁵⁰ El-Hacc 22/18

⁵¹ Er-Rahmân 55/6

olabilecek terim, “ilâhî varlıklara devamlı kulluk ve itaat anlayışıyla yaşamak” anlamındaki matsuru kelimesi olup bundan da anlaşılacağı üzere Şintoizm’de ibadet, mâbedde veya dışarıda ifa edilebilen ve günlük hayatta önemli rol oynayan bir olgudur.⁵²

İnanç: Genel olarak, bir şeyin ya da kimsenin varlığına, bir iddianın doğruluğuna inanma, biri için güven besleme durumu. Genel bir çerçeve içinde, özü itibariyle temsili bir karaktere sahip olup, bir önermeyi kendisine içerik olarak alan, ama son çözümlemede iradî davranışın kontrolü altında bulunan, zihin hali.⁵³

1970’lerin sonlarında J. Fowler tarafından geliştirilen İnanç Gelişimi Teorisi, yapısal psikoloji geleneğini temel alarak çeşitli teolojik varsayımları bir araya getirerek Kuzey Amerika’da yeni bir inanç modeli oluşturma amacı gütmüştür. Bu teori, "inanç" kavramını sadece Hıristiyan geleneğine özgü olmaktan çıkarıp diğer inanç geleneklerinde de geçerli hale getirmeyi hedeflemiştir. Ancak, Müslüman toplumlarda bu teoriye dair çok az araştırma yapılmıştır. Teorinin 1970’lerin sonlarında ortaya çıkmaya başladığı düşünüldüğünde, İslami geleneğin içerisinde bu konuda belirgin bir literatür oluşmamasının sebepleri üzerinde düşünmek önemlidir. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir: İlk olarak, Fowler’ın inancı tanımlarken, sosyal bilimlerde geliştirilen seküler teorilerden kavramları ödünç alması etkili olabilir. İkinci olarak, İnanç Gelişimi Teorisi, Fowler’ın güçlü bir Hıristiyan kökenine sahip olması ve kendi Metodist dini geçmişine dayanması nedeniyle diğer inanç geleneklerinde benimsenmemiş olabilir. Din psikolojisinin öncelikle sosyal bilimlere özgü bilimsel-ampirik değerleri kriter aldığı düşünüldüğünde ve bir çalışmanın bilimsel değerinin kişiler ve onların zorunlu tarihi arka planları tarafından etkilenmemeleri söz konusu olamayacağından bu gerekçeler konunun bir başka gelenekte ele alınmasına engel olmaması gerekir.⁵⁴

Metafizik, belirsizlik ve anlam arayışıyla iç içe olan iki temel sorunu ele alır. Metafizik belirsizlik, insanın varoluş koşullarını ve geleceğini net bir şekilde

⁵² Sinanoğlu, a.g.e., ss. 332-333.

⁵³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi* Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 207

⁵⁴ Üzeyir Ok, “Bir Aktivite Sistemi Olarak ‘İnanç’: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2005, s. 2

görememe durumunu ifade eder ve bu durum ciddi bir güvensizlik duygusuyla varoluşsal kaygıya neden olabilir. Belirsizliğin aşırı vurgulanması, düşünsel zeminin kayganlaşmasına ve varoluşsal kaygının derinleşmesine yol açabilir. Ancak, bu olumsuz görünen durum aslında özgürlük ve anlam arayışı için bir fırsat yaratır. Çünkü metafizik, kesinlikten uzak olduğu durumlarda özgürlük ve anlam arayışına imkân sağlar. Düşünce tarihi, belirsizlikleri giderme çabası olarak da görülebilir ve bu süreç anlamlıdır. Varlığın ve varoluşun gizemini çözme çabası diyebileceğimiz felsefi düşüncenin var olması, yaşamı daha anlamlı hale getirmektedir.⁵⁵

Metafizik belirsizlik kavramı, varlığın mahiyeti diğer bir ifadeyle eşyanın temeli, varlığın neden ve sonuçları, Tanrı'nın özü, ölüm sonrası hayat, insanın doğası ve doğru yaşamın niteliği gibi konuların kesin bir biçimde açıklanamayacağını ifade eder. Bu alan, varoluşun kaynağı ve sonu hakkında kesin bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı fikrini içerir. Metafizik belirsizlik kavramıyla burada Tanrı hakkında ne olumlu ne de olumsuz hiçbir şeyin bilinemeyeceğini savunan agnostisizm kastedilmemektedir.⁵⁶

Bilim: Evrenin, evrendeki olguların ve olayların bir bölümünü ele alıp birtakım yöntem ve deney yolları kullanarak ve gerçeğe, gerçekliğe dayanarak birtakım yasalara ulaşan bilgi yolu, düzenli ve tutarlı bilgi.⁵⁷ Bilim kavramı, insanlık tarihi boyunca var olmuş olmasına rağmen, önceki dönemlerde günümüzde olduğu kadar yaygın bir şekilde kabul görmemiştir. Günümüzde ise bilim, gündelik yaşamın yanı sıra akademik tartışmaların da merkezinde bulunan yaygın bir kavram haline gelmiştir. Bu yaygınlık, bilim ve bilimsellik kavramlarına verilen değerle ilgilidir. Bilimsellik, bir taraftan iktidar sağlama anlamında araçsallaştırılırken diğer taraftan hakikatin tek ölçüsü olarak dokunulmaz hale getirilmektedir. Açıklanan bir olgu ya da önerilen bir tezin bilimsel olduğunu ifade etmek, onun gerçekliğinden şüphe edilmemesini ima etmektedir.⁵⁸ Bu durum, modern bilim anlayışının mutlak hakikati

⁵⁵ a.g.e., s. 8

⁵⁶ a.g.e., s. 9

⁵⁷ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilim> (23 Eylül 2023)

⁵⁸ Cemile Köroğlu - Zehra Köroğlu, "Bilim Kavramının Gelişimi Ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 25, 2016, s. 6

temsiliyle ilgili bir konudur. Ancak son zamanlarda modern bilimin hakikati temsiliyle ilgi şüpheler güçlenmektedir.

Bilgi, insan etkinliği olarak sosyal bir bağlam içinde ortaya çıkar. Dolayısıyla, bilgi ve bilme yöntemi, ortaya çıktığı toplumun tarih, gelenek, din, kültür gibi bağlamlarından tamamen soyutlanamaz. Bilgi kavramının ve bilmenin ne olduğu, hangi bilme biçimlerinin bilimsellikle ilişkilendirilebileceği gibi sorular, çeşitli şekillerde ortaya konabilir. Ancak, bu ve benzeri soruların evrensel ve kesin cevapları yoktur. Bununla birlikte, bilgi ve bilimle ilgili kavramların neredeyse her tarihsel dönemde ele alındığı ve tartışıldığı belirtilebilir. Buna göre bilgi, insanlığın en köklü sorunlarından birisi olarak eski çağlarda din ve felsefe çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analiz çoğunlukla bireysel olarak gerçekleştirilmiş ve bilgi, yalıtılmış bir suje ve obje ilişkisi olarak temellendirilmiştir.⁵⁹ Antik dönemin ilk düşünürleri, bilgiyi akli bir gerekçelendirme eylemi olarak görmüşlerdir. Buna göre bilgi, doğru inancın iletilmesi ve bilen kişinin inancının niye doğru olduğunun açıklamasıdır.⁶⁰

Antik Yunan'ın bugünkü anladığımız anlamda bir din ve Tanrı inancına sahip olmamakla birlikte, tam anlamıyla dinsiz ve tanrısız olduğunu söylemek pek doğru bir yargı olmasa gerekir.⁶¹ Pek tabii ilk çağda bugünkü anladığımız manada bir Tanrı ve din inancı bulunmamaktaydı. Fakat tam anlamıyla dinsiz ve tanrısız bir toplum olduğunu söylemek doğru bir yargı olmaması gerekir. Dolayısıyla antik Yunan'da şimdiki anlamda bir ateizm düşüncesi söz konusu olmamakla beraber, inançsızlık mefhumunun olduğunu bilmekteyiz. Sonuç olarak şöyle diyebiliriz ilk çağda dönemin geleneksel politeist ya da teist Tanrı tasavvurlarına, mitolojik öğretilerine bir başkaldırı sunan kişiler bugünkü ateizm anlayışını doğurmuş ve dolaylı olarak savunmuşlardır.

Orta Çağ boyunca, dine ve özellikle Hıristiyanlığa olan güçlü bağlılık nedeniyle, bu dönemde belirgin bir ateizm savunuculuğu gözlenmemiştir. Kilisenin ve Hıristiyanlık dininin etkisi altında olduğu bu zaman diliminde, açıkça bir ateizm

⁵⁹ Topaloğlu, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ateizm>. (21 Ekim 2023)

⁶⁰ Köroğlu - Köroğlu, **a.g.e.**, s. 2

⁶¹ Ferhat Akdemir, "Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 18-19, 2005, s. 351

propagandası ortaya çıkmamıştır. Dönem içerisinde Hıristiyanlığa karşı tepkiler gizlilikten kurtulamamış ve kendilerini açıkça ifade etme imkânı bulamamışlardır. Şöyle diyebiliriz bu çağda ateizm daha çok sistemsiz, gizli, dağınık tarzda ve de otoriteye, yani dönemin formel taleplerine yönelik bir tepki hareketi olarak kendisini göstermiştir.⁶²

Ortadoğu'da, İslam tarihinde genel olarak, İbnü'r-Râvendî, İbnü'l-Mukafa, İbn Sina, Ebu Hayyân et-Tevhîdî gibi isimlerin ateist olarak sınıflandırılmadıkları ve geleneksel anlamda ateist kategorisine girmedikleri belirtilmektedir. Ancak onlar ezoterik felsefelerin takipçisiydiler, Tacüddîn es-Sübki "Tabakâtu's-Şâfiyye" adlı eserinde bunların çoğunun kendilerine ve aleyhlerine çaba sarf ettiklerini söyler.⁶³

Son yıllarda, Arap dünyasında, kendilerini ateist olarak tanımlayan bireylerin varlığı daha belirgin hale gelmiş ve bu kişilerin sesleri yükselerek dünya çapında dikkat çekmeye başlamıştır.

Her ne kadar yaratıcıyı reddetme fikri her asırda dışlanmış olsa da bireyin topluma ait olduğu ve kararlarını topluluğu dikkate alarak aldığı bilinmektedir; ılımlıları çekmeye çalışan yenilikçi İslami hareketlerin ortaya çıkmasının yanı sıra şark toplumunun doğası gibi daha birçok nedenden dolayı ateizmin Arap ve İslam dünyasında yaygınlaşması kolay olmamıştır.⁶⁴

XVIII. yy.' da Rönesans ile birlikte Yeni Çağ'a gelindiğinde ise, altyapısı Fransız İhtilali ile atılan ve insani mitolojiden, hurafelerden ve dini anlayışlardan arındırılmıştır. Daha çok aklın ön plana alındığı aydınlanma hareketinin neticesinde, Batı da Tanrı-insan anlayışındaki Hristiyani anlayış yerini özellikle aydınlar arasında "doğal din" denilen deistik bir din ve Tanrı anlayışına bırakmıştır.

Yeniçağda artık ateizmi temellendirme çalışmaları mevcuttur. Avrupa'da Yeni Çağ döneminin başlangıcından itibaren kişisel bir Tanrı'nın ve herhangi bir aşkın ve mutlak hayat sebebinin olmadığı görüşü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca (üzerinde ayrıntılı düşünülmüş) teorik ateizm ve (üzerinde ayrıntılı düşünülmemiş) pratik ateizm şeklinde bir ayırım da yapılmaktadır:(1) teorik ateizm, dünyaya fen-

⁶² Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000, s. 170

⁶³ Haysem Tal'at, *el-A'vdetu ila'l-İmân*, Mısır, Dâru'l-Kitâb, 2014, s. 6

⁶⁴ <https://raseef22.com> (29 Mayıs 2021)

bilimsel bakışın yaygınlaşmasının ve Aydınlanma dönemindeki felsefi otorite ve epistemoloji eleştirisinin bir sonucu olarak gelişmiştir.(2) Tanrı'nın varlığını teorik olarak açıkça inkar etmeksizin, Tanrı inancı veya Tanrı tasavvuru bir insanın yaşamını somut olarak gerçekleştirmesi için bir önem arz etmiyorsa bu durumda pratik ateizm söz konusudur.

Hıristiyan teolojisinin ateizme karşı stratejisi halihazırda artık ateistleri cezalandırarak Hıristiyan cemaatinden atmak değil, bilakis daha ziyade ateizmin temellerinin derinlerine inmeye çalışmak ve buna teolojik cevaplar bulmaktır.⁶⁵ Yeniçağ da Hıristiyanların yüzyıllardır şekillendirip geliştirdiği anlayışla birlikte, teist düşüncenin de olduğu, kısmen de ateist düşüncelerin yer aldığı bir toplum yapısını görmekteyiz.

Modern dönemde ateizmin kökenlerini belirlemek oldukça karmaşıktır, ancak çoğu Batılı tarihçiye göre, ateizm Fransız Devrimi'nin başladığı 1789'dan itibaren özellikle Bastille hapishanesinin yıkılmasıyla birlikte çıkmıştır. Rusya'da ise Bolşevik İhtilali'nin 1917'de gerçekleşmesiyle ateizm daha yaygın hale gelmiştir. Tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Bolşeviklerin gerçekten de ateist oldukları ve dinle sert bir şekilde mücadele ettikleri anlaşılmaktadır. Time dergisine göre, Sovyetler Birliği'ndeki kilise sayısı 1917 yılında 46.000 iken 1956'da 4.000'e düşmüştür. Fakat Komünist olan Bolşeviklerin ateizmi siyasi bir ateizm olduğu kadar, ilmî, felsefî ve fikrî bir ateizm değildi.⁶⁶

Diğer taraftan Nietzsche'ye göre din bir değerdir ve onu yaratan da tüm değerlerin yaratıcısı olan insandır. Fakat sürü insanının çıkarlarını korumak için kötüye kullanmış olduğu bu değer, zamanla bu insanların eline ayağına dolaşmış, onları kendine köle yapmıştır.⁶⁷

Emile Durkheim ise, toplumsal iş bölümünde dinin eski toplumlarda yaşayanlar için matris oluşturduğunu saptamıştır. Durkheim “din, az ya da çok

⁶⁵ Korkmaz, a.g.e., s. 68

⁶⁶ <https://www.islamweb.net> (1 Mart 2021)

⁶⁷ Akdemir, a.g.e., s. 356

karmaşık bir mitler, dogmalar ve törenler sistemidir. Bir bütün, ancak kendisini biçimlendiren parçalarla ilişkili olarak tanımlanır” demiştir.⁶⁸

Diğer taraftan Nietzsche'ye göre din bir değerdir ve onu yaratan da tüm değerlerin yaratıcısı olan insandır. Fakat sürü insanının çıkarlarını korumak için kötüye kullanmış olduğu bu değer, zamanla bu insanların eline ayağına dolaşmış, onları kendine köle yapmıştır.⁶⁹

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, ilk çağda belli bir tanrı reddiyesinden ziyade, bir çeşit inançsızlığın olduğunu söyleyebiliriz. Orta çağ da ise Hıristiyanlık ve kilisenin etkisiyle din ve dinlere karşı doğrudan bir eleştiri söz konusu değildir. Bu dönemde dolaylı olarak, gizliden teist anlayışlara eleştiriler söz konusudur. Yeni çağ da ise aydınlanma düşüncesi ile birlikte aklın otoritesi ön plandadır. Modern döneme gelindiğinde ise, ateizm önceki dönemlere göre kendini daha farklı ifade etme imkânı bulmuştur. Aynı zamanda sosyoloji, psikoloji, antropoloji biliminde ön plana çıkmış filozofların kendi düşünce tarzını temel alarak Tanrı kavramını temellendirmeye çalışmışlardır.

2.1. Ateizm Türleri

Teorik ateizm, Tanrı'nın varlığını reddetmek ve bu konudaki iddiaları çürütmek için düşünce ve tartışma yoluyla yapılan zihinsel bir çabadır. Dine mensup olan kişilerin savundukları görüşler eleştiri konusudur. Tanrı fikrini çürütmeye yönelik bazı tezler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Teorik ateizmde, spesifik olarak dinle ilgili bazı kavramlar inkâr edilmiştir. Örneğin, peygamber, ahiret, mucize, vahiy gibi. Teorik ateizm tek Tanrılı dinlerle birlikte farklı dini anlayışları da eleştirmiştir. Tanrı'nın varlığına inanan ve ateizmi yukarıdaki şekilde tanımlayanlara göre ateist niçin inanmadığını açıklamak ve temellendirmek durumundadır. Aksi

⁶⁸ İştah Gözaydın, Nazlı Ökten Gülsoy, “Durkheim Sosyolojisinde Dinin Tarihsel Ve Güncel Olanakları”, *İstanbul University Journal of Sociology*, Cilt 3, Sayı 21, 2010, s. 10

⁶⁹ Akdemir, a.g.e., s. 357

takdirde o dogmatik bir tavırla, gerekçesiz yere Tanrı'nın varlığını inkâr etmek olacaktır.⁷⁰

Pratik ateizm: Tanrı'nın varlığını göz ardı ederek veya Tanrı'yı günlük yaşamın bir parçası olarak kabul etmeden yaşamayı içeren bir yaklaşımdır. Bu, günlük hayatta Tanrı'nın müdahale etmediği veya Tanrısız bir yaşamı tercih etme eğilimini ifade eder. Dini ritüellerden kendine uzak tutmaya çalışmaktır. Pratik ateizm, aktif ve pasif olmak üzere iki temel kategoriye ayrılabilir. Pasif ateistler, Tanrı'nın varlığını kabul etmese de dini inançlara veya dini uygulamalara karşı bir sorun yaşamayan ve kendi yaşamlarını sürdüren bireylerdir. Aktif ateistler ise, Tanrı inancını reddetmelerinin yanı sıra, çevrelerindeki her türlü dinî fikir, sembol ve davranışa karşı mücadele eden kişilerdir, bu mücadele hem zihinsel hem de günlük yaşamda gerçekleşebilir.

Mutlak ateizm: Tanrı'nın varlığını reddetmekten öte, zihinsel olarak Tanrı fikrine sahip olmamayı ifade eder. Bu bakış açısına göre, insan doğası gereği zihinde Tanrı kavramı bulunmamaktadır. Dolayısıyla reddedecek bir şey de bulunmamaktadır. Mutlak ateizm çokça tartışma konusu olmuştur. İnsanların doğuştan inançsız oldukları iddiası, yapılan araştırmalarla çürütülmüş ve çoğu insanın, bazıları tarafından inkâr edilse de zihin ve duyu dünyasında yaratıcıya dair bir kavram bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mutlu ve sağlıklı günlerinde Tanrı'yı inkâr eden ateistin sıkıntılı zamanlarında O'na sığınması mutlak ateizmin imkânsızlığına dair bir örnek olarak ileri sürülmüştür.⁷¹

İlgisizlik Ateizmi: Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu tartışma konusu yapmadan bu konulardan kaçınmayı tercih etmişlerdir. Bu bireyler, Tanrı'nın anlamsız olduğunu iddia ederek bu konulara ilgisiz kalmayı tercih ederler. Onlara göre, insan sadece gözlemlenebilir olanla yetinmeli ve görünmeyen âlemlerle ilgilenmemelidir. Bundan dolayı dünyanın ötesindeki herhangi bir varlık hakkında

⁷⁰ Efsun Ergezen, *Günümüz Ateistlerinde Hayatı Anlamlandırma*, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 16

⁷¹ Ergezen, *a.g.e.*, s. 15

olumlu ya da olumsuz bir yargıda bulunmaya ya da konuşmaya çalışmak anlamsız bir iş olacaktır.⁷²

Materyalist ateizm: Materyalist ateizm deyince akla gelen ilk isimlerden birisi kuşkusuz Karl Marx'dır. Marx'a göre din bir hastalıktır. Tedavi edilebilmek için öncelikle bu hastalığın sebeplerini bilmek gerekir.⁷³ Materyalist ateizmde aşkınlık fikri de bir yanıltmacadır. Derin düşünme (reflexion) kendi içinde bir tekevvün (oluş) ihtiva eder.⁷⁴

Buradan anlaşılan maddeci materyalist kişilerin dünyaya bakış açıları daha çok ekonomik olduğudur. Ekonominin insanı anlamada daha önemli rol oynadığını savunurlar. Kendilerini ve savundukları düşünceleri reel hayata komünist partiler aracılığıyla sunmaktadırlar.

Güçlü ateizm: Köktenci ateistler olarak da bilinir ve Tanrı'nın varlığını reddeden, yokluğunun kanıtlarını ortaya koymaya çalışan, fikirlerini yaymaya çabalayan ve din ile dindar insanlara saldırgan bir tutum sergileyen bir kesimi ifade eder.

Zayıf ateizm: Tanrı'nın yokluğu yönünde yeterli kanıt bulamayan bireylerin bu türün temsilcileridir. Ancak, bu kişiler düşüncelerini yaymaya çalışmazlar ve konuya yeterince önem vermezler.

Son dönemlerde istatistiklere baktığımızda ateistlerin sayısının gittikçe arttığını görmekteyiz. Yaşadığımız yüzyılda özellikle gençler arasında artan ateizmin birtakım sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

1) “Bir Tanrı'nın var olduğu iddiasının yeterince kanıtlanmamış olması, Tanrı'nın varlığına dair bir delil olmaması, ateistlerin en çok sunduğu sebeplerden bir tanesidir.”

⁷² a.g.e., s. 17

⁷³ Robert Coffy, *Ateistlerin Tanrısı*, çev. Murtaza Korlaelçi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2003, s. 30

⁷⁴ Coffy, a.g.e., s. 29

2) “Bilim eksikliği, bilim ve dinin çatışması bilimin sunduğu verileri dinlerin sunamaması, Dünya ve evrendeki olan olayları dini kitaplar yanlış yönlendirmelerle açıkladığı ve genel olarak dini kitapların kendi dönemleri ile sınırlı kaldıklarını söylerler.”

3) “Ahlaki sorunlar, kölelik, çocuk yaşta evlilik, dinden çıkanları öldürmek, kadınları dövme, organ keserek cezalandırma, dini tehditler, dinler tarafından emredilmiş ve normal karşılanmıştır.”

4) “Özgür irade kader çelişkisi, Tanrı geçmişi ve geleceği biliyorsa, Tanrı bizim nasıl davranacağımızı biliyordu. O zaman nasıl özgür irade var diyebiliyoruz kader ve özgür irade kavramı çelişiyor mu?”

5) “Kötülük problemi ve tanrının acımasızlığı, Tanrı bizim iyiliğimizi istiyorsa neden kötülöklere engel olmuyor? Olmak istiyor da gücü mü yetmiyor? Yoksa Tanrı iyi niyetli değil mi? Madem Tanrı en merhametli ise neden bizi bir sınav ortamına sürükleyip söylediklerini yapmazsak ebedi cehenneme gönderiyor?”⁷⁵

6) “Hıristiyanlık içerisindeki teslis inancı, insanlığın Âdem ve Havva'nın işlediği asli suçtan kaynaklanan doğuştan günahkâr olduğu inancı, bu inancın doğrultusunda doğan çocukların vaftiz edilmesi uygulaması, Hz. İsa'nın insanları günahlarından arındırmak ve tanrısal bir doğaya sahip olduğu düşüncesi, Mesih'in bedeninin ekmeğe, kanının şaraba dönüştüğü inancı ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen ekmeğe-şarap ayini, XVII. yüzyıldan itibaren deneysel tecrübi bilgiye daha fazla vurgu yapılması gibi unsurlar, Hıristiyan dinine yönelik olumsuz bakışları daha da pekiştirmiştir. Zamanla, Hıristiyanlığın mucizeler ve gizemler/sırlar üzerine odaklanması, Hıristiyan toplumlarda dinî inançlardan uzaklaşarak ateizme yönelme eğilimlerine yol açmıştır.”

7) “Âlem, akıllı bir tasarımın, planlı bir yaratmanın ürünü değildir. Aksine tesadüfen meydana gelmiştir.”

⁷⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6t%C3%BCl%C3%BCk_problemi, (21 Kasım 2023)

8) “Bazı ülkelerde yapılan İslamcı eylemlerin, siyasi hataların, ateistlerin gözünde sanki İslam'ın hatalarıymış gibi algılanması. Ateizmin nedenlerine genel olarak baktığımızda dinin ya da dinlerin akıl, mantık ve bilime uymadığı yönündedir. Fakat din ve Tanrı fikrine bağlı kalarak birçok uygarlığın bugünkü modern Batı uygarlığından önce de var olduğunu bilmekteyiz. Ayrıca bugün pek çok ateist ülke, medeniyetin ve gelişmenin geriliğinden son derece sıkıntı çekmektedir!”

3. Deizm

Deizm Latince'de “Tanrı” anlamına gelen deus kelimesinden türetilmiş olup Grekçe'de yine “Tanrı” anlamındaki theostan gelen teizm terimi ile aynı sözlük anlamına sahiptir.⁷⁶

Deistler bir 'Tanrı'nın var olduğunu kabul ederler. Fakat onlara göre peygamberlerin gönderilmesi makul değildir. Tabiri caizse “Tanrı’yı dünyaya yarattıktan sonra, dünya hayatından el etek çekmiş bir varlık olarak nitelendirirler.”

Deizm iki temel anlayıştan yola çıkar: Âleme müdahale etmeyen bir ulûhiyet anlayışı; akla ve bilime gösterilen büyük güven. Deizme göre; Tanrı yaratılışa, yarattığı evrene hiçbir şekilde içkin olmayıp, tıpkı bir saatçinin saatini imar edip kurduktan sonra saati ile bir ilişkisinin kalmaması gibi evrene aşkındır ve evrene müdahale etmez. Deizm peygamberlere ve dinlere gerek olmadığını öne sürmekte ve bir tür “doğal din” düşüncesini benimseyip savunmaktadır. Voltaire ve Rousseau tarafından da savunulan bu Tanrı anlayışı hoşgörü, dünyevileşme ve laisizmin gelişiminde etkili olmuştur.⁷⁷ Deizm tüm dinlerin geçerliliğini reddeden fakat bir yaratıcının varlığını kabul eden inanç şeklidir. Kutsal kitapların, Peygamberlerin, dini metinlerin, dini ritüellerin, cennet, cehennem gibi dinsel inançların gereksizliğini ve abes olduğunu savunurken ateizmle hemfikir, evreni yaratan bir gücün olması görüşünde de teizmle hemfikirdirler. Bu Tanrı fikri her ne kadar yaratıcı olsa da teist yaratıcıya benzemez.

⁷⁶ Hüsameddin Erdem, “DEİZM” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, Cilt 9, s. 109

⁷⁷ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1989, s. 209

Deizmin Tanrı'sı evreni yaratmış ve orada durmuş, bir daha müdahale etmemiştir. Ne evrenin işleyişine ne de insanların yaşayışına karışmıştır. Belki insanlardan haberdar bile değildir. Belki de her şeye gücü yetmiyordur. Bu yaratıcının niteliklerini/sıfatlarını bilemeyiz. Dolayısıyla deist Tanrı tanımı en belirsiz Tanrı tanımı olup tamamen kişiseldir.

Deizmin Avrupa'da en çok yaygın olduğu ülke İngiltere'dir. İngiliz deizminin babası olarak kabul edilen Cherburyli Lord Herbert (ö. 1648), Tanrı'ya ve âhret hayatına inanmakla birlikte kutsal metinlerin doğruluğu konusunda ciddi kuşkular beslemiş, din adamlığı kurumunu şiddetle eleştirmiş, ayrıca evrensel gerçekleri kavramaya aklın yeteceğini savunmuştur. Onun takipçisi Charles Blount (ö. 1693), bir deist olduğunu açıkça beyan eden ilk düşünürdür ve intihar ettikten sonra yayımlanan *Summary Account of the Deist's Religion* (1693) adlı eseri deist fikirlerin yayılmasında hayli etkili olmuştur. Daha sonra John Toland (ö. 1722) *Christianity Not Mysterious* (1696) ve Matthew Tindal (ö. 1733), "deistlerin mukaddes kitabı" olarak anılan *Christianity as Old as the Creation* (1730) adlı eserinde deist fikirleri açmışlar ve yaygınlaştırmışlardır.

Bu eserlerde vurgulanan ve farklılık gösteren çeşitli deist tavırlar arasında, mûcizenin reddedilmesine yönelik bir akılcılık çabası bulunmaktadır. Bu yaklaşım, Hristiyanlığı tabii din anlayışına yaklaştırma amacını taşır. Kutsal metinlerin doğruluğu konusundaki ciddi endişe ve yoğun eleştiriler, din adamlarının ruhani otoritesinin reddi, aklın deney öncesi yapısıyla Tanrı kavramına ulaşabileceği, onun varlığını ispat edebileceği ve kurtuluşu sağlayan ahlaki prensipleri belirleyebileceği iddiası bu tavırların en belirgin örneklerindedir.

Ayrıca "Hristiyan Deistler" olarak bilinen William Wollaston, Thomas Woolston, Thomas Chubb ve Thomas Morgan gibi bireyler, Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen, aklın aynı gerçeklere erişebileceğine, bir tabii din oluşturabileceğine ve nihayetinde Hristiyanlık ile akıl arasında bir çatışma olmadığına dair daha ılımlı tezler ortaya atmışlardır. Bu açıdan, deist hareket, Hristiyanlığın akla aykırı ve hurafeye dayalı unsurlardan arındırılması yönünde bir dini eleştiri hareketi olarak da görülebilir. Bu akım içinden, inancın temelini tarih

boyunca tahrifata uğramış kutsal metinler değil akıl olması gerektiği tezi ortaya atılmıştır. Bu metinleri yorumlama yetkisine sahip din adamları hiyerarşisi reddedilerek aklın herkeste ortak olan evrensel bir ölçü olduğu ve bu ölçü ile gerçek Hıristiyanlığın bulunabileceği iddia edilmiştir.⁷⁸

Müslüman düşünce geleneğinde Deizmi savunan bir ekol mevcut değildir. Bununla birlikte deizmde ifadesini bulan aşkın Tanrı anlayışının bir benzerini Mutezilenin tevhid ilkesinde görmekteyiz.⁷⁹ Ebübekir er-Razi (925) İbn Ravendî(859) Meaarri (1057) gibi düşünürler insanın sadece akıl ile Tanrı'yı bulabileceğini vahye ve peygambere gerek olmadığını savunmuşlardır.

Gazali (ö. 1111), Farabi (ö. 950) ve İbn Sina (ö. 1037) gibi Müslüman filozofların, Tanrı-evren ilişkisi ve peygamberlik konularındaki görüşlerinin deizmi desteklediği iddia edilmiştir. Ayrıca, İslam düşüncesinin erken dönemlerinde yaşamış olan Salih b. Abdülkuddüs, Ebül-Alâ el-Maarrî gibi şairler ve Ebu'l Hafs el-Haddad, İbnür Ramendi gibi düşünürler de agnostik düşüncenin temsilcileri olarak kabul edilirler. Bu düşünürler, Tanrı'nın varlığını inkâr etmek yerine, her şeye şüpheyle yaklaşan ve bilginin gerçekliğini bütünüyle reddeden bir yaklaşımı savunmuşlardır.

Ateizm düşüncesi, İslam tarihinde ilk olarak Mutezile aracılığı ile ortaya çıktığı savunulur. Mutezilenin, “insanın dahi olmadan da akli ile Allah'ı bulabileceği” söylemi bilgi vasıtası olmadan yani bir vahiy gelmeksizin Allah'ı tanıyabileceği fikri vardır. Mutezileye karşı mürcie ise, “insan vahiy olmaksızın Allah'ı bilemez demiştir. İşte bu iki akıma karşı bilinemezci “laedriyye” akımları doğmuştur.

Bugün, dini ve felsefi bakımdan deizmi savunan düşünürlerin olduğu pek söylenemez. Buna rağmen, özellikle dünyanın ve bilimin otonomluğunda ısrar eden, dinin akli veçhesine ağırlık veren, dini sadece ahlaktan ibaretmiş gibi görmek isteyen bazı insanların dünya görüşlerinde deizmin bazı çizgilerine rastlamak mümkündür.

⁷⁸ Erdem, **a.g.e.**, s. 119

⁷⁹ Mahsum Aytepe, “Deizm-Bilim İlişkisi Ve İslam Düşüncesi”, **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2017, s. 125

4. Panteizm

Panteizme göre Kâinat ve doğa Tanrı'dan ayrı düşünülemez. Yaratıcı evrenin ötesinde değil içindedir. Tanrı'nın her yerde ve her surette görülebileceği inancıdır.⁸⁰ Panteizm, Tanrı ile evrenin aynı ve bir olduğunu ileri sürer, bu yaklaşıma göre, sonlu ve sınırlı dünya, ezeli ve ebedi, sınırsız ve mutlak varlığın bir tezahürü veya görünüşü olarak kabul edilir.

Her dini kültürde panteist yönelişlere rastlamak mümkün olmakla birlikte, panteizmi saf ve tutarlı şekliyle bulmak kolay değildir. Her şeyin bir tek kaynağa yahut ilkeye bağlanması fikri, düşünce tarihinde çok gerilere gider. Eski Yunan felsefesinin ilk dönemlerinde bazı filozofların, meselâ Thales, Anaximanes, Ksenophanes'ın, varlığı bir tek ilkeye bağlama çabası içinde olduklarını biliyoruz. Ama bu düşünürlerin hiçbirini panteist saymak doğru değildir.⁸¹

“Tümtanricılık” olarak da bilinen panteizm var olan her şeyi Tanrı olarak kabul etmektedir. Panteistlerin de bir Tanrı anlayışı vardır. Fakat bu tanrı anlayışı teistlerin “kişisel Tanrı” modelinden oldukça uzak durmaktadır. Panteizm doğayı Tanrı olarak görür; bu Tanrı bir kişi ya da kişisel güç değildir. Var olan her şey Tanrı'dır. Teizmin zamandan ve Mekândan münezzehe olan evrene aşkın Tanrı anlayışının aksine panteizm Tanrı'nın evrene içkin olduğunu savunur; zamanda mekânda Tanrı ile birdir. Tanrı her şeydir. Panteist var olandan yola çıkarak Tanrı'ya ulaşmak yerine var olanı Tanrı olarak görür.

Batı düşüncesinde panteist temellerin üstatları olarak Ksenophanes, Heraklitos, Anaksagoras, Platon, Platinos ve Stoacılarından bahsedilir. Resimde panteizmin en önemli temsilcisi Spinoza'dır. (1632-1677) Sonsuz niteliklere sahip tek ve sınırsız varlığın olabileceğini ileri süren Spinoza'ya göre Tanrı ve tabiat aynıdır; aksi takdirde Tanrı ve dünya birliğinin Tanrı'dan daha büyük bir bütünlüğü olması gerekirdi. Öte yandan, panteizm birçok Hıristiyan ve İslam ilahiyatçısı tarafından yaratıcı ile yaratılan arasındaki ayrımı yok ettiği, Tanrı'yı ikinci plana

⁸⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/panteizm-tum-tanricilik-nedir-panteist-ne-demek-panteizm-ozellikleri-ve-temsilcileri-hakkinda-bilgi-41625903>, (15 Aralık 2023)

⁸¹ Aydın, a.g.e., s. 184

ittiği, aşkın yerine bütünüyle içkin bir Tanrı anlayışına sahip olduğu ve insan ile Tanrı'nın özgürlüğü düşüncesini dışladığı için reddedilmiştir.

İslam dünyasında panteizm teriminden ziyade “vahdet-i vücut” terimine özellikle Muhyiddin Arabi, Mevlânâ ve daha birçok sufi de rastlanmaktadır. Öte yandan, İslam sufilerinde ki “vahdet-i vücut” anlayışı ile Batı felsefesindeki panteist anlayış arasında bazı farkların olduğunu söyleyenler de vardır.⁸² “Panteizm'in” İslam kültüründeki karşılığı olarak kullanılan “vahdet-i vücut”, “varlığın birliği” anlamında bir İslami tasavvuf terimi olup; bu bağlamda Tanrı, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan bir düşünce sistemidir.”

Vahdet-i vücut düşüncesi varlığı, mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadan önce kendinde bir hakikat şeklinde ele alıp zorunlu ve mümkünü onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı izafet ilişkisi ile birbirine bağlar. Böylece Tanrı-insan ilişkileri başta olmak üzere birlik-çokluk sorunu, insan iradesi ve özgürlüğü, âlemdeki kötülük problemi, sebeblik vb. metafizik konularla iman ve akidenin anlamı, ahlak konuları ve çeşitli dini bahisler hakkında kapsamlı ve sistematik bir düşünce ortaya koyar. Vahdet-i vücut felsefesine göre, metafiziğin maksadı ateizmi reddedip Tanrı'nın varlığını kanıtlamak değil, Tanrı'nın sıfatlarını kabul etmeyip mutlak bir tenzihçilikle âlem karşısında Tanrı'yı salt bir varlık ilkesine dönüştüren deizme karşı sıfatlara sahip bir Tanrı anlayışının savunulmasıdır.⁸³ Konu felsefe tarihi ve tasavvuf çevreleri tarafından derinlemesine inceleme gerektirmektedir. Bizim konumuzu aşması hasebiyle meseleye kısaca değinmeyi uygun gördük.

Netice itibariyle panteizm ve vahdet-i vücut gibi alternatif Tanrı anlayışlarının Hıristiyan Müslüman bilginlerin çoğu tarafından dinsizlik, inançsızlık ve ateizmle kabul edilmesi mümkün olmayan diğer bazı problemlere yol açmaktadır. Örneğin, panteizm ve vahdet-i vücut taraftarlarının iddia ettiği gibi “Tanrı= kâinat” ise kâinat ve içindekilerin tümü Tanrı gibi ezeli kabul edilmiş olur ki bu anlayış, tek ezeli varlığın Tanrı olduğu ve Tanrı'nın yaratıklara benzemediği yönündeki teistik inançlarla da çelişmektedir.

⁸² Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, D.İ.B.Y, Ankara, 1999, ss. 587-588

⁸³ Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, Cilt 42, ss. 209-210

5. Agnostisizm

İnsan aklının Tanrı ve evren hakkındaki mutlak gerçeği bilemeyeceğini ileri süren felsefi akım. “Bilinemezcilik” anlamına gelen agnostisizm, genelde varlık hakkında, özelde ise Tanrı inancı karşısında olumlu ya da olumsuz bir bilgiyi reddeden felsefi ekolün adıdır.⁸⁴

Bir dini görüş olarak teistlerin Tanrı'nın var olduğu ve ateistlerin Tanrı'nın var olmadığı tezinin aksine Tanrı'nın var olup olmadığına ilke olarak ya da uygulamada bilinemeyeceğini ileri sürer.

Bolay'a göre, agnostisizm (bilinemezcilik) sonsuz, ilk sebepler, cevher, eşya ve olayların son gayesi gibi metafizik hakikatleri insan zihninin asla bilemeyeceğini ileri süren ve böylece metafiziğe “bilinemez” diyen sistemlerin adıdır. Bu anlayış görüşler âleminin ilk ve son sebeplerinin akıl için daima meçhul kalacağını iddia eder. Böyle olunca da agnostisizm objektif bilginin ve fizikötesinin (metafiziğin) imkânsızlığını kabul etmiş olur. Agnostik metafizik tezleri açıkça reddetmez fakat tespit etmenin imkânsız olduğunu söyler; “mutlak bilgi edilemez.” der. Bu cümleden A. Comte'un pozitivizmi, Spencer'in evrimciliği, Hamilton'un rölativizmi agnostik olup hepsi de ontolojik meselelerin bilinemeyeceğine kanidirler.⁸⁵

Agnostisizm dinlere karşı “ateist” bir tavır sergilemekten çekinmediği için dindar çevrelerin tepkilerine maruz kalmıştır. Bu yüzden agnostiklerinde “kâfir” ve “günahkâr” olduklarını kabul etmişlerdir. Agnostisizmin çeşitleri mevcuttur. “Zayıf agnostisizm”, “süreç agnostisizmi”, “güçlü agnostisizm” gibi agnostisizm türlerinden bahsedilebilir. Öte yandan, agnostisizm pratik hayatta uzun süre tutunabilecek bir görüş değildir. Zira ya Tanrı varmış gibi yaşarsınız ya da yokmuş gibi; bunun ortası yoktur. Dolayısıyla agnostisizmle ateizmin aynı anda savunulması da mümkündür.

İslam düşüncesinde “bilinemezcilik” (agnostisizm) müstakil, sistemler bir düşünce akımı değildir. Miladi 8.-9. yüzyıllarda kendilerine şüpheciler ve sofistler denen az sayıdaki düşünürden bazıları “delillerin denkliği” ve “bilinemezcilik”

⁸⁴ <https://temelislamansiklopedisi.info.tr/maddeler/Agnostisizm.pdf>, (21 Mart 2024)

⁸⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Kültür Yayınları, Ankara, 1976, ss. 15-16

düşüncesini savunmuştur. “Delillerin denklığı” ve “bilinemezlik” düşüncesi özellikle Allah'ın bilinip bilinemeyeceği meselesi ile ilgilidir. Bu konu İslam düşüncesinin ilk döneminde Mutezile'nin ortaya attığı, “insanın dahi olmadan da aklı ile Allah'ı bilebileceği” tartışması ile gündeme gelmiştir. “İnsan aklıyla Allah'ı bilebilir.” diyen Mutezile'ye karşı Mürcie, “İnsan vahiy olmaksızın Allah'ı bilemez demiştir. İşte bu iki akıma karşı bilinemezci “delillerinden denklığı” ve “laedriyye” akınları doğmuştur; her iki akımda Allah'ın hiçbir şekilde bilinemeyeceğini savunmuştur.

Netice itibari ile söz konusu farklara rağmen, ateizm ile deizm, panteizm ve agnostisizm niçin bazen birbirine karıştırılmaktadır? Bu sorunun cevabı olarak şu hususa dikkat çekmek yanlış olmasa gerekir: Teizm, ateizm, deizm, panteizm, agnostisizm gibi kavramların önemli bir kısmı görece modern dönemlerde oluşmuş ve kavramlardır. Dolayısıyla bu kavramların bir kısmı aralarında günümüzdeki gibi kesin ayrımların olmadığı klasik dönemde yani Orta Çağ'da Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi büyük dinlere mensup olanlar tarafından bir tek başlık altında mütalaa edilmiş ve dolayısıyla aynı şekilde eleştirilmiştir. Deizm, panteizm ve agnostisizmin ortak özelliği hepsinin bir şekilde teistik Tanrı anlayışından farklı bir tanrı anlayışına sahip olmalarıdır.⁸⁶

⁸⁶ Korkmaz, a.g.e., ss. 132-137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ATEİZMİN PSİKO-SOSYOLOJİSİ VE TÜRKÇE YAYIN YAPAN ATEİST WEB SİTELERİ

1. Giriş: Ateizmin Psiko-Sosyolojisi

Bir Tanrı'ya inanmanın akli ve bilimsel açıklamaları olabileceği gibi meselenin en önemli sebeplerinden biri de psikolojik-irrasyonel sebeplerdir. İnsanın yaşadığı ortam, sosyalleşme süreci, kişilerde ciddi etkiler yaratır. Sözelimi modern hayatın serencamı içerisinde bir Tanrı'ya inanmanın “sıkıcı, dar kafalı ve taşralı” gibi görünmesi hasebiyle genel sosyalleşmeye engel olması, seküler hayatın cazibesinden bir parça pay almak istemek, ateizme yönelmenin en önemli psikolojik etkenlerindendir.

Dini veya dinleri reddetme eyleminin çeşitli psiko-sosyolojik faktörlerle ilişkilendirildiği gözlenmektedir. Ailenin rolü, dini değerlere karşı reddedici bir tutum sergilemede önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. İnsan, doğduğu andan itibaren anne ve babasının dünya görüşüne göre hayatı algılamaya başlar. Bu süreç, fiziksel ve biyolojik öğrenmelerin yanı sıra kişilik ve ahlaki gelişim ile inanç gibi zihinsel süreçlerin de şekillendirilmesinde önemli bir rol oynar. Ayrıca, ebeveynlerin mesleki durumu ve entelektüel yetenekleri, çocuğun dini öğrenimini etkileyebilir. Bir başka psiko-sosyolojik faktör ise bireyin yaşadığı coğrafyanın dini inançlarıdır; çünkü insanlar yaşadıkları toplumun dini hassasiyetlerine maruz kalarak, dini algılarını şekillendirirler ve hatta dinin reddedilmesine yol açabilir. Son olarak, bireyin zihinsel gelişimi, kişisel eğitim tarzı ve hayatta karşılaştığı zorluklar da dini değerlere karşı reddedici bir tavır sergilemesine neden olabilir.

New York Üniversitesi psikoloji bölümünden Paul C. Vitz'e göre, ateizme yönelmenin psikolojik sebeplerini tahlil ederken şöyle der: “Günümüz seküler ve neo-pagan dünyasında gerçekten inançlı bir kişi olmak oldukça külfetlidir. Birçok zevkten ve zamanı istediğim gibi harcamaktan feragat etmek zorundayım. Ayrıca biliyordum ki bu bana ve zamana bir miktar paraya mal olacaktı. Kutsal metin

okumaları ve diğer insanlara yardım etmek için harcanan zaman var. Ben zaten oldukça meşguldüm. Açıkçası, dindar biri olmak gerçekten külfetli olacaktı.”⁸⁷

“Üniversitede küçük bir seminer hatırlıyorum, orada neredeyse her katılımcı, bir tür mahcubiyet duyduklarını ve “modern yaşamın” sosyalleşme baskısından etkilendiklerini ifade etmişlerdi. Bir öğrenci güneyli Baptist geçmişinden kurtulmak istiyordu. Bir diğeri küçük bir Mormon kasabası çevresinden, bir üçüncüsü tam bir Brooklyn Yahudisi olmaktan sıyrılmaya çalışıyordu ve dördüncüsü bendim”. Yine Amerikalı felsefeci, yazar ve entelektüel Martimer Adler, “Gerçek bir dindar olmak radikal değişiklikler gerektirir.” demektedir.”⁸⁸

Bireyler, dini deneyimlerinde olumsuz tecrübeler yaşayabilirler. Bu deneyimler, dini kurumlarla olan ilişkilerindeki çatışmalar, ahlaki veya etik sorunlar veya bireyin kişisel gelişimi ve kimliği ile çelişen dini öğretiler gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Bu tür deneyimler ateizme yönelimi tetikleyebilir. Modern toplumlarda sekülerleşme süreci, dinin kamusal alandan çekilmesine ve bireylerin dini inançlardan uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu durum, bireylerin dini inançlara olan bağlılıklarını zayıflatabilir ve dolayısıyla ateizme yönelmelerini teşvik edebilir. Yüksek eğitim düzeyi, bilgiye erişim ve akademik okuryazarlık, bireylerin dinî inançları sorgulamasına ve alternatif dünya görüşlerini keşfetmelerine olanak tanır. Bu bağlamda, eğitim düzeyi arttıkça ateizm veya agnostisizm gibi seküler düşüncelerin benimsenme olasılığı da artabilir. Toplumsal normların ve değerlerin değişimi, dinin toplumsal rolünü ve kabul edilebilirliğini etkiler. Özellikle genç nesiller arasında, toplumun dinî normlarına olan bağlılık azalabilir ve bu da ateizme yönelimi artırabilir. Ateizm, bireysel deneyimlerin, toplumsal yapıların ve modern düşüncenin karmaşık etkileşiminden doğan bir fenomendir ve her bir bireyin ateizme yöneliminde farklı faktörler etkili olabilir. Özetlemek gerekirse sosyal ihtiyaçlar, mesleki beklentiler, yaşam tarzına dair kişisel ihtiyaçlar, ailelerin inanç hususundaki psikolojik baskıları, ateizme yönelmenin belli başlı psikolojik etmenlerindedir.

⁸⁷ Kenan Sevinç, “Ateizm Psikolojisi”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2013, ss. 136-137

⁸⁸ Sevinç, **a.g.e.**, s. 138

Ateizme yönelmenin psikolojik sebeplerini Ateizm Derneği Başkanı Zehra Pala ise şu şekilde özetlemektedir; “cesaret” “yalnızlık” ve “bireysellik” olarak tanımlaması ateizmin psikolojisine dair oldukça önemli tespitlerdir. “Dernek başkanı olarak bana “Ateizm nedir?” diye sorulduğu zaman hep şunu söylüyorum: “Kitap okuyun, kütüphaneye gidin, bu şekilde araştırma yapın.” diyorum; çünkü tek bir kişinin ağzından ateizmin duyurulmasına karşıyım, birçok şeyi araştırarak ateizmi öğrenirlerse vizyonları da gelişmiş olur. Ama bana kişisel olarak sorulduğunda, kendi tecrübelerimden yola çıkarak düşündüğümde ateizm bence kesinlikle “cesaret”. Çünkü yıllardır size dayatılan, var olduğunu düşündüğünüz sizi koruyan kollayan, her zaman yanınızda olan, dualarınızı kabul eden kötülüklerin cezasını verebilecek olan, biri öldüğünde onunla kavuşma hayalini size veren, kendinizi hiçbir zaman yalnız hissettirmeyen, bu kadar büyük bir şeyin olmadığını öğreniyorsunuz. Onun için çok büyük cesaret. Yani ona tutunmak yerine “Aaa bu değilmiş”, ondan sonra da çok büyük yalnızlık ve bireysellik aslında. Çünkü bir şey olduğunda beddua edecek hiç kimseniz yok, başınıza bir şey geldiğinde, mesela dua ettiğimizde bir şey zaten olacaksa oluyor, dua ettiğimiz için olmuyor. İnsanlar ne yapıyor, olduğu zaman, “Allah öyle istedi”; olmadığı zaman “Kader kısmetmiş”. diyor, ben onu şöyle buldum. Tanrı diye bir şeye yalvarıp yakardığımda onu görmüyorum, bana hiçbir yardımı olmuyor, olup olmadığını görmüyorum, hiçbir şey yok elimden tutan ama arkadaşlarım var, o zamanlarda arkadaşlarımla konuşmayı tercih ettim bir sorunum olduğunda. Çünkü hiç değilse elimin altındalar ve yaptıkları bir şey var ve evet, işe yarıyor.”⁸⁹

Ateizmin sosyolojisine bakıldığında, yukarıda ele alınan psikolojik faktörler aynı zamanda ateizmin sosyolojik boyutlarına da işaret etmektedir. Dolayısıyla, ateizmin psikolojisi ile sosyolojisi arasında kesin çizgiler çizmek pek mümkün değildir; çünkü her bireysel deneyim, toplumsal bir bağlam içinde şekillenmiş ve bu bağlamın etkisi altında gelişmiştir. Örneğin, yukarıda bahsedilen 'ateizm ve aile ilişkisi', açıkça ateizmin sosyolojik incelemelerinin alt başlıklarından biridir. Araştırmalar, anne ve babası ateist olan katılımcılarda ailenin, ateist olma sürecinde

⁸⁹ *Ateizmderneği.org*, (21 Mayıs 2022)

etkili olduğunu göstermektedir, bu durum anne-babanın eğitim düzeyi, mesleği ve din/inanç durumu ile ilişkilendirilebilir.

Ateizme yönelmenin psiko-sosyolojik yönlerini analiz ederken, bu konuya ilişkin yapılan mülakat örneklerinden birkaçı aşağıda sunulmaktadır:

“Ben çocukluğumdan itibaren hem ailem hem de yaşadığım çevre ve arkadaşlarım nedeniyle dine hep uzak bir ortamda büyüdüm. Dini olarak herhangi bir baskı ortamı olmadığı için de aslında düşünmeye başladığımdan beri deist olduğumu söyleyebilirim. Lise başlarında bilimsel içerikleri takip etmeye ve biraz da araştırmaya başladım. Biyoloji ve evrim epey ilgimi çekmişti. Üzerinde okudukça ve kendi çapımda gözlem yaptıkça dini öğretilerin tamamen safsata ve mistik birer hikâye olduğunu anladım. O andan itibaren kendimi dinsiz olarak tanımladığımı söyleyebilirim. Daha sonra felsefe ile ilgilenmeye başladığımda agnostizm ile tanıştım ve bu bana daha çok akla yatkın bir düşünce biçimi olarak göründü.”⁹⁰ (Utku Sakallıoğlu)

“Bir kere şöyle bir durum olduğunu kabul etmek lazım, ateistlerin neredeyse tamamında dini gelene bir reaksiyon var yani. Yani Hıristiyan çevrede olan ateistler genelde Hıristiyanlığa daha bir reaksiyon getiriyorlar, genelde daha çok onu eleştiriyorlar. İslam coğrafyasında da mesela genelde reaksiyon İslam'a karşı oluyor. Genelde ana çerçeve, ana eleştiri biçimleri benziyor ama arada fark olarak şu olabilir: Mesela Hıristiyanlar içinden çıkmış bir ateist, “Gökteki bir babaya mı inanıyorsun?” vesaire tarzı retorik sorular sorabiliyor. Ama İslami gelenekte mesela, “Gökteki bir babaya mı inanıyorsun?” sorusu anlamsız. O tarz spesifik farklılıklar olabiliyor. İşte adli günah gibi doktrinler, üçleme gibi doktrinler farklılık yaratabiliyor İslam dünyasındaki bir ateistle Hıristiyanlık dünyasındaki bir ateist arasında. Onun dışında bence şey de fark yaratmalı aslında İslam dünyasındaki ateistler genelde, özellikle Suudi Arabistan gibi, Irak, İran gibi ülkelerde ateist oldukları seküler ideolojiler konusunda daha çok sert oluyorlar. Aradaki ana farklılık belki de bu. Öte yandan Hıristiyan dünyasında çoğu ülke açısından sekülerizm ile olan entegrasyon daha başarılı olduğu için, şu anda Amerika mesela kesinlikle İslam ülkelerinin çoğundan daha seküler, bu açıdan düşünecek olursak sekülerizme olan vurgu sanki İslam coğrafyasındaki Ateistler arasında daha güçlü Hıristiyanlara kıyasla... temalar aynı ama çevresel koşullar ve reaksiyon gösterdikleri koşullar farklılık gösterdikçe çeşitli tikel farklılıklar doğabiliyor.”⁹¹ (Berat Mutluhan Seferoğlu)

1.1. Türkiye’de Ateizm ve Ateist olmak

Ateizm, Tanzimat döneminden itibaren ülkemizde aydınlar arasında hızla yayılmış ve neredeyse aydın olmanın ayrıcalıklı bir özelliği haline gelmiştir. Son dönem araştırmaları, din karşıtı eğilimlerden olan Tanrıtanımazlık ve deizmin önemli ölçüde arttığına işaret etmektedir. 2017 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcılara "Allah'ın varlığına ve birliğine, bizi yaratıp yaşattığına inanıyor

⁹⁰ Korkmaz, a.g.e., s. 130

⁹¹ a.g.e., ss. 77-83-30

musunuz?" şeklinde bir soru yönlendirilmiş, %86'sı "evet", %4'ü "hayır", %4'ü ise "cevapsız veya kararsız" yanıtını vermiştir. Aynı soruya, "Evet, Allah'ın bizi yarattığına inanıyorum ama her şeye karıştığını, karışacağını düşünmüyorum." şeklinde deist bir yaklaşımla cevap verenlerin oranı ise %6 olarak belirlenmiştir.

Uzun zamandır ülkemizde yaşayan Müslümanların Türkiye nüfusuna oranının %99 olduğu bilindiğine göre son araştırmanın sonuçları ateizmin ve diğer din karşıtı akımlara yönelimin arttığını göstermektedir. Ateist ve deist olduğunu söyleyenlerin büyük çoğunluğunun büyük şehirlerde olduğu da araştırmada vurgulanmıştır.⁹² Peki neden kişiler ateizme yönelme ihtiyacı duymuştur? Ateistlerin bu konudaki psiko,sosyolojik arka planı nedir?

Türkiye'de insanların ateizme yönelmesinin birçok sebebi bulunmaktadır; bu sebepler sosyolojik, psikolojik, felsefi, kültürel vb. pek çok faktörden kaynaklanmaktadır. Din kendi içinde belli ritüelleri olan, kişilere uyması gereken birtakım kurallar koymuştur. "Reel hayatın içinde bu ritüel ve kurallar özgürlüğü kısıtlayıcı gelmektedir." Bir diğer önemli sebep ise "bilimsel ve felsefi" söylemlerdir. "Bilim çevrelerince din ve bilimin çatıştığı düşüncesi hâkim olan görüştür. Bu yüzdendir ki dinin akılla çatışan ilkeler barındırdığı ve İslam ülkelerinin de bundan dolayı geri kaldıkları düşüncesi hâkim olmuştur."⁹³ Kötülük problemi de ateizme yönelme sebepleri arasındadır. İçinde bulunduğumuz hayatı yaşarken birçok sorun sıkıntılarla karşılaşmaktayız, bunları bir zemine oturtma çabası kötülük problemini doğurmuştur. Kötülük problemi hem Tanrı'ya inananlar hem de inanmayanlar tarafından "eğer Tanrı mutlak iyi bir varlık; sonsuz ilim, kudret, adalet ve merhamet sahibi ise nasıl oluyor da yeryüzündeki kötülöklere izin veriyor?" Dini tekelcilik (Dışlayıcılık) dinin doğru anlatılamaması, dinin bir baskı ve zorlama unsuru olarak sunulması.⁹⁴ Din'i Din' den öğrenme yerine kişilerden, gruplardan, öğrenme dindar kişilerin yaptıkları hataları dine mal etme ateizme yönelmenin önemli sebepleri arasındadır. Kutsal kitapların incelenmesi, yorumlanması da kişilerin ateizme yönelmesinin bir başka

⁹² a.g.e., s. 10

⁹³ Mustafa Ünverdi, "Din Karşıtı Yayınlar ve Gençlerde Ateistik Eğilimin Nedenleri", **İlahiyat Akademi**, Sayı 12, 2020, s. 148

⁹⁴ Fatma Aygün, "Ateizme Yol Açan Başlıca Faktörler", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2017, ss. 543-549

sebebini oluşturuyor. Kutsal metinler incelendiğinde “birbiriyle çelişkili âyetler ihtiva ettiğini savunmaktadırlar.”⁹⁵ Din'in her ortam ve zamanda özellikle günümüz Türkiye'sinde istismar aracı olarak kullanılması. Bunlara benzer pek çok sebeplerden dolayı ateizme, deizme yani din karşıtı akımlara yönelme hız kazanmıştır.

Türkiye'de ateist olmak ile ilgili ateistlerle yapılan görüşmeler konunun özümsemesi açısından önemli olacağı için yapılan birkaç görüşmeye yer verilmiştir.

“Şu anki durum hiç de fena değil. Bir etkinlik yaptığımızda ta Güneydoğu Anadolu'dan, gelebiliyor; gelebiliyor ama çok yavaş geliyor. Yavaş gelişmesinin nedeni yönetimin din ağırlıklı söylemleri. Eğer bu din ağırlıklı söylemler olmazsa ateizm daha kısa sürede gelişebilir. İnsanların aydınlanmaları daha süratli olabilir. Dindarlarla, inananlarla, inanmayanların ayrı kulvarlarda ama yan yana, birbirlerine saygı ile ilerlemeleri belki mümkün olabilir. Bunun için de özellikle yönetimlerin din ağırlıklı söylemden vazgeçmeleri gerekir ancak o zaman ateizm yükselecektir. Ve ben 25 yıl sonra belli oranda bir ateist grubun Türkiye'de olacağını, daha sonra da %50' den fazlaya, şimdiki Avrupa gibi Türkiye'nin de %50' den fazlasının ateist olabileceğini değerlendiriyorum ama bunun için süre vermem zor; 30, 40, 50 yıl olabilir.”⁹⁶ (Ömer Örenden)

“Bugün gelinen noktada ben ateist ya da deist ya da non-teist dediğimiz inançsız insanların aslında görünenden daha fazla olduğunu düşünüyorum. Ama bize çok küçük yaşlarda anne babaların ve mahalle baskısının yerleştirmiş olduğu “El âlem ne der?” kaygısından dolayı pek çok insan, “ben de ateistim, ben de deistim, ben de agnostiğim.” diye ortaya çıkamıyorlar. Hatta bazen çok çekinerek derneğin etkinliklerine gelen insanlar da var. Bir geliyorlar, bir sonrakinde kayboluyorlar, gelmiyorlar. “Aman basılır mı burası? Bir şey olur mu? Bu insanlara biri bir şey yapmaya kalkar mı? Ben de girmeyeyim aralarına. Fotoğraf çekiliyorlar, dernek sayfasında yayınlanıyor.” kaygısı ile kaçan insanlar olduğunu da gördüm. Aksine bugün artık insanların net bir şekilde ortaya çıkması gerekir. Hatta diyorlar ya, “Türkiye'nin %99'u Müslüman”. Değil! Sen o kimliğe doğar doğmaz Müslüman yazdığın için %99'u Müslüman. Herkes bir gitsin, oradan sildirsın, bakalım, bir görelim. Bu işin gerçeği nedir? Kaçtır bir görelim. Ben %60'tan aşağı çıkacağımı zannetmiyorum, açık söylüyorum. Çevremde de çok fazla insan var dinini sorgulayan ve çıkmak üzere olan insanlar tanıyorum. Hani adını koyamayan, “Ben ateistim.” diyecek cesareti kendinde gösteremeyen insanlar var ve önemli bir kısmı da ilahiyat, şu bu mezunu, eğitilmiş insanlar, bu işi sorgulayan, öğrenen vesaire.”⁹⁷ (Nimet P.)

“Ben çok erken yaşta Türkiye'den çıktım, 15 yaşında. Ama daha önce 15 yaşından küçükken Saint Joseph'te okurken Allah'a inanmadığımı söylediğimde bazı insanlar şaşırıp kalıyor, “Nasıl olur?” diye düşünüyorlardı. Ancak ben de onlara şaşıryordum, “Nasıl bu kadar emin olabiliyorlar” diye. Yıllar önce sevgilimle birlikte onun bir kız arkadaşını ziyarete gitmiştik, onu ben de tanıyordum. Kız akşam namaz

⁹⁵ <https://turandursun.com/>, (1 Nisan 2024)

⁹⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 230

⁹⁷ a.g.e., s. 232

kılmaya başladı. Kız mutaassıp ve başörtülü değildi, çok şaşırdım. Konuşurken nasıl olup da namaz kıldığını ona sorduğum da birden bağırp çağırma başladı ve insanları aşağıladığını söyledi. Sonradan anladım ki meğer o da emin değilmiş. Anlaşılan o ki, ben “Bu kızda hiç mi akıl yok, nasıl namaz kılabiliyor?” derken onu da şüpheleri tekrar alevlendi ve bana bu nedenle kızdı. Yine de bu olay benim içimde bir yara olarak kalmıştır, öyle davranmamalıydım. Ama akli başında herkesin benim gibi inançsız olacağını düşünüyorum. Düşünmeyen birisinin inanmasını anlayabilirim belki ama örneğin bir üniversite ortamında düşünen birisinin nasıl inançlı olabileceğini anlayamıyorum.”⁹⁸ (Prof. Dr. Ali Nesin)

1.2. Tanrı/ Din ve İslam Eleştirisi

Genel olarak Tanrı'nın var olacağına inanmayan ateistler, bununla ilgili pek çok eleştiri ve iddiada bulunmuşlardır. Özellikle bilimsel saha ile çelişen Tanrı anlayışı, onlara göre akla ters düşer mahiyettedir. Ateistlerin birçoğu Bing Bang teorisini benimsemişlerdir. Ateistler Tanrı'nın insanları oluşturduğu tezinden ziyade, insanların Tanrı'ları oluşturduğunu savunmuşlardır. Her şeyi yaratan kadir-i mutlak bir Tanrı'ya inanmanın mantıklı olmadığını, eğer Tanrı varsa kötülük probleminin olmayacağını, bu kadar savaşların ve kaosun öteden beri toplumlarda görülmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca kuantum fiziği gibi birçok bilimsel önermelerde, evreni tasarlayan ve ona yön veren bir Tanrı'nın var olamayacağı görüşüne varılmıştır. Aslında onlara göre çoğu kişi ailesinin yönlendirmesi ile bir dine mensup olma ihtiyacı duymuştur. Aynı zamanda yaşadığı çevrenin etkisiyle kişiler kendilerini bir dinin etkisi altında bulmuşlardır. Bireyler bir yönlendirme olmaksızın bir Tanrı fikrine bu kadar ılımlı bakmayacaklardır. Diğer bir taraftan çoğu insan sadece rahatlamak için bir Tanrı'nın var olduğunu düşünüyor.

İnsanlar reel hayatta yaşadıkları haksızlıkları, sıkıntıları, kendi içinde ve hukuk sistemi içinde çözüm bulamadıkları zamanlarda bir Tanrı fikrine ihtiyaç duyuyorlar. Bununla birlikte geçmişte yaşayan insan topluluklarının, ilkel yaşamları, doğa karşısında, doğal olaylara karşı zayıflıkları bir Tanrı fikrini doğuruyordu. Fakat halı hazırda bilim birçok şeye çözüm üretebilmektedir. Aslında Tanrı'ya inanmanın geçmişten-günümüze siyaseten icap ettiği düşüncesi hakimdir. Dönemin şartları siyasi olarak bir Tanrı'nın var edilmesini öngörmüştür. Ölüm korkusu da bir diğer sebeptir.

⁹⁸ a.g.e., ss. 224-230-232-238

Çoğu Tanrı tanımaza göre insanları bir Tanrı'ya inanmaya sevk eden en önemli şeylerden bir tanesi de ölüm korkusudur. Ölüm korkusu olmasa Tanrı'ya inanmayacaklarını söylemişlerdir. Genel olarak Tanrı inancının korkularımıza dayalı olduğunu savunmuşlardır. Mesela bununla ilgili şöyle bir örnek verilir. Çok eski zamanlarda işte atalarımız ormanda gezerken, sürekli bir çalının arkasından aslan çıkacak, onu yiyecek stresiyle yaşıyorlardı. Ama böyle bir şeye inandıkları zaman, gelecek dünyaya ya da işte bir ruhun onları koruduğuna falan o stres seviyesi düşüyor. Bunu laboratuarlarda keşfetmişler, kiliseye gidenler, camiye gidenler yani ritüellerde bulunanlarda serotonin artıyor.⁹⁹

Din eleştirisi de aslında Tanrı eleştirisinin bir devamı niteliğindedir: Dinler genel olarak birbirinin aynı sözleri söylemiş olmalarına rağmen içlerinde birleşmemeleri, dinlerin kendi aralarında bile savaşlar vermeleri ve insanları daha çok kaosa sürüklemeleri. İslam eleştirisine gelince ateistler İslam'ın ve Kur'an'ın birçok çelişkili ifadesinin olduğunu düşünmektedirler. Kur'an'ın Tanrı tarafından değil de insan uydurması olduğunu ve birçok âyetin birbirine tezatlık oluşturduğunu söylemektedirler. İslam'ın kadınları değersizleştirdiğini, kölelik müessesesini sürdürdüğünü, Hz. Muhammed'in nefesine uygun olarak hareket ettiğini iddia etmektedirler. Bu konulara ayrıntılı olarak ateist web siteleri başlığı altında gireceğimiz için burada noktıyoruz. Din, Tanrı ve İslam eleştirisi hakkında ateistlerle yapılan mülakatlar neticesinde şunları söylemektedirler:

“Tanrı ve din şöyle bir kötülük oluşturabilir, toplumsallık... Sen tek başına şu pet şişenin Tanrı olduğuna inansa bu hiçbir şeyi değiştirmez. Ama bu pet şişenin kutsal olduğuna bir şehir dolusu insan inansa bu bir güç olur artık. Artık bu bir güç demektir ve o zaman Tehlikeli olmaya başlar, çünkü saçma bu. “Bak bu pet şişe size lanetler, pet şişenin dediğini yapın”. O zaman saçma sapan şeyler de isteyebilir bu pet şişe. Yani sen tek başına pet şişeye tap, her gün pet şişenin başında secde et, bana ne? Ama bir şehir dolusu insan olduğun zaman, sen herkesi bu pet şişeye çağırdığın zaman, peşinde milyonları sürüklediğin zaman benim için tehlikelisin artık. O yüzden bu açıdan biraz tehlikeli buluyorum.”¹⁰⁰ (Aslı F.)

“Dinlerin yok olması insanlık için iyi olurdu. Diyemem. Niye diyemem? Deneyimleyemem. Yani belki dinlerin bazı faydaları da var. O zaman belki hala topluluk olamayacaktık. Yani olurduk büyük olasılıkla da nasıl olurduk bilmiyorum. Yani belki sınıflı toplum hiç olmazdı, çok da şahane olurdu ama bunu bilemeyiz, bunu

⁹⁹ a.g.e., s. 44

¹⁰⁰ a.g.e., s. 286

bilmek için şu an yeterli verimiz yok. Yani genel olarak Tanrı'sı olmayan ya da çok küçük Tanrı özelliği taşıyan Amazon toplumlarında, Yeni Gine toplumlarında neyi görüyoruz? Küçük totemler çerçevesinde rakibinin yiyerek işte onun gücünü ve hakkını ve onurunu ele geçirme falan gibi şeyler görüyoruz. Ya belki bir yol bulabilirlerdi. Ama dediğim gibi sadece geyik yapmış olacağız.”¹⁰¹ (Ateizm Derneği Başkan Yardımcısı Süleyman Karan)

“Kur’ân’daki bazı âyetler, (savaş, küçük yaşta evlilik, vs. gibi) sosyal yaşamda hoş görülme-yen birçok şeyi serbest bıraktığı için eleştirilebilir. Peygamber'in uygulamaları ve sözleri yine yanlış durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Son olarak, peygamber zamanında başlayan ve günümüze kadar devam eden fıkıh ilmi ve fetva veren kimseler, Kur’ân ve sünnetin desteği ile verdikleri fetvalarla Müslüman olmayanlara yeterince malzeme çıkarıyorlar diye düşünüyorum.”¹⁰² (İlahiyat Fakültesi mezunu ve İmam-Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni Hande R.)

1.3. Yaşamın Kökeni ve Anlamı

Bilim camialarında yaşamın gizemi-kökeni henüz tam olarak çözülmemiş olsa da bilim canlıların cansız moleküllerden oluşan karmaşık yapılardan ibaret olduğunu söyler.¹⁰³ Eğer bu perspektif doğru kabul edilirse, hücrelerin ve organizmaların, belirli bir amaca yönelmiş gibi görünen davranışlarının kökeni nedir?

Geçmişten günümüze yaşamın kökeninin nereden geldiği, nasıl oluştuğu, kafaları kurcalamak ile beraber ortaya atılan tezlerin ve yapılan bilimsel akademik çalışmaların yaşamın kökeni hakkında net bir bilgi ortaya koyduğunu söyleyemeyiz. Biraz sonra ele alacağımız teoriler kendi içinde tutarlı olmakla birlikte, bir başka teori tarafından çürütülmeye çalışılmıştır. Konuyla alakalı öncelikle ele alacağımız mesele, Darwin'in biyolojik evrim teorisidir. Evrim teorisi, ateist ve materyalistlerin desteği ile yaşamın kökeni ve biyolojik alanda yaşamın kaynağını açıklamaya çalışan bir teoridir.

Yaşamın kökeni ile ilgili tartışmalar evrim teorisinin alanına dahil edilmektedir. Aslına bakıldığında Darwin'in evrim teorisinin amacı bir başlangıcı aramaktan ziyade, biyolojik dünyadaki canlı çeşitliliğini araştırmaktır. Evrim teorisine göre insanlar ortak bir primattan meydana gelmektedir. Teoriye göre iyi bir doğa gözlemcisi veya hayvan yetiştiricisi için kolayca bilindiği üzere tüm

¹⁰¹ *Ateizmderneği.org*, (2 Nisan 2024)

¹⁰² Korkmaz, **a.g.e.**, s. 315

¹⁰³ Hikmet Geçkil, “Biyokimya II”, **İnönü Üniversitesi**, 2012, s. 4

canlı türleri ürer ve çoğalır.¹⁰⁴ Bu üreme süreci bireylerin nesiller boyunca gittikçe farklılaşmalarına yol açacak değişimlerle çoğalmalarını sağlar. Bu değişimler mutasyon olarak adlandırılır. Bilim çevrelerinde yaşamın kökeni genellikle iki şekilde açıklanmaktadır.

1) Abiyogenez Teorisi: Yaşamın inorganik veya cansız maddelerden kaynaklandığını belirten yaşamın kökeni üzerine bir teoriyi ifade eder. Darwin'in türlerin kökenine odaklanmasından sonra bile, bazı bilim adamları evrimi abiyogenez yoluyla açıklamaya çalıştılar.¹⁰⁵

Kendiliğinden oluşum teorisini sınavabilmek amacıyla, çevredeki mikroorganizmalarla olan etkileşimini engellemek için sterilize edilmiş, ölü organik maddeler kullanılır. Bu maddeler, hava ile teması en aza indirilmiş, ördek boyunlu deney tüpleri içerisinde hazırlanır ve kaynatılır. Belirli bir süre sonra, bu besin çözeltilerinde herhangi bir mikroorganizma gelişiminin olmadığı gözlemlenir. Bu şekilde Pasteur, besi ortamlarında kendiliğinden oluştuğu düşünülen canlıların çevreden hava yolu ile geldiğini ya da besin maddelerinde daha önceden tohumlar halinde bırakılmış olarak bulduklarını göstererek ve aslında hiçbir canlının cansız maddeden kendiliğinden türemediğini kanıtlayarak abiyogenez teorisini çürütür. Pasteur'un ulaştığı sonuç, yaşamın yine yaşamdan doğduğudur.¹⁰⁶ Abiyogenez teorisini Darwinci görüş reddetmektedir. Birçok bilim adamı tarafından konuyla ilgili farklı söylemlerde mevcuttur. Fakat biz çalışmamızı aşacağı hasebiyle çok cüz'i değindik.

2) Panspermia Tezi (evrensel tohum teorisi): Panspermia "her yere saçılmış tohumlar" anlamına gelir. Bu teori, Dünya üzerindeki yaşamın uzay'dan köken aldığını diğer gezegenler veya uzay'da başlayan yaşamın kökenini oluşturduğunu savunur.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Fatma Özgökman, "Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 54, Sayı 2, 2013, s. 4

¹⁰⁵ <https://www.bilimozu.com/post/abiyogenez-nedir>, (3 Nisan 2024)

¹⁰⁶ Özgökman, **a.g.e.**, s. 4

¹⁰⁷ Murat Öner, "Yaşam Uzaydan Mı Geldi? "Panspermia Teorisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2013, s. 2

Yaşamın kökeni ve anlamı konusunda dinlerinde bakış açısına değinecek olursak, kısaca şunlar söylenebilir: Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam farklı görüş ve fikirler içerseler de vahiy temelli dinlerdir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi ilahi dinler, maddi âlemin yaratılışını da vurgulayan Hint geleneğinin aksine, ruhani yaratılışa ek olarak evrenin yaratılışına da özel önem veren dinlerdir. Yahudi kutsal kitaplarının koleksiyonu içinde, Yaratılış Kitabı genel anlamda evrenin yaratılışını ve özel olarak ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışını teolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Yeni Ahit'te ise Yuhanna kitabı, yaratılış konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak, bu referansların modern dönemdeki evrimsel seküler görüşlerin ortaya çıkmasına ve yayılmasına katkıda bulunduğu da ifade edilebilir.

İslam geleneği içindeki güncel evrim tartışmaları, modern Kelam ilminin temel konularından birini oluşturur. Kuran-ı Kerim'de yaratılışın aşamalarını anlatan ayetler, din ile bilimin, akıl ve vahyin uzlaşmasını öne çıkarmak ve bir anlamda orta bir yol izlemektedir. Bu bağlamda Kur'ân, yaratma eylemindeki teferruat ve karmaşıklığı vurgu yaparken aynı zamanda modern biyolojik evrimcilerin görüşlerini değerlendirecek ipuçlarına da sunmaktadır.¹⁰⁸

Ateistlerin yaşamın kökeni ve anlamıyla ilgili görüşlerini incelediğimizde, Teistlerle ateistler arasında önemli bir tartışma alanı yaşamaktadır: yaşamın kökeni ve anlamı. Teistler, bir Tanrı olmadığında evrenin kökeninin açıklanamayacağını ve yaşamın anlamsız hale geleceğini savunur. Ateistlerle yapılan görüşmelerde ise bu konuya ilişkin düşünceleri şu şekildedir:

“Ben şunu düşünüyorum, evrenin/ dünyanın/ insanlığın kökeni hakkında alternatif birtakım açıklamalar var ama “hangisi daha makuldür, hangisi değildir?”, o konularda az çok fikrim var. Yani mesela şunu düşünelim: “Evren bir yerden gelmedi”; bu en revaçta olan cevaplardan biri. Neden böyle derler mesela? Şimdi zaman büyük patlama ile beraber başladığı için büyük patlamanın öncesi, öncesinde ne olduğunu sormamız anlamsızdır.” diye klasik bir cevap var. Onun dışında, Tanrı'nın zorunlu olarak olduğu yönünde bir felsefi görüş var. Benzer bir şekilde en azından bazı fiziksel mekanizmaların zorunda olması hipotezi de bence Tanrı'nın zorunlu olma hipotezi ile yaklaşık olarak paralel bir açıklama gücüne sahip ki Tanrı çeşitli argümanlardan dolayı bu hipotezden daha az daha açıklama gücüne sahip olabilir. Hani o açıdan düşüncecek olursak ben azından şunu söylüyorum: Net olarak kabul ettiğim bir açıklama yok, şu

¹⁰⁸ Mustafa Alıcı, “İlahi Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları”, **Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi**, Cilt 6, Sayı,14, 2018, s. 14

aşamada kabul etmemiz de mümkün değil, kozmoloji bile bu konuda net değil şu anda, alternatif açıklama olmasına rağmen net değil. Ama şunu diyorum: Belli başlı aday açıklamalar var, bu açıklamalarda bunların muadili olan teistik açıklamalardan daha makul bence. Ama onun dışında gelecekte belki yanlış çıkar ya da mevcut açıklamalarımız, bilimsel açıklamalarımız bile belki gelecekte yanlışlanabilir. Bu konuda net bir şey söylemiyorum ama ateistik açıklama alternatifleri daha makul geliyor bana.”¹⁰⁹ (Berat Mutluhan Seferoğlu)

“Evrenin kaynağı konusunda bir şey diyemeyeceğim, çünkü şu an bilim adamları da bu konuda fazla bir şey söylemiyorlar. Fakat burada bir yaratmadan bahsetmenin mantıklı olmadığını biliyorum. İnsanın kaynağı konusunu ise tamamıyla evrimsel bir bakış açısı ile ele alıyorum. İnsan ve diğer tüm canlılar basit tek hücreli canlılardan evrim yolu ile gelişerek gelmişlerdir. Bu anlamda dünyada gördüğümüz her canlı yakın akrabadır ve dolayısıyla buna uygun davranmak gerekiyor.”¹¹⁰ (İlahiyât Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Zafer K.)

“Teistlerin hayatın anlamı hakkındaki görüşlerine katılmıyorum elbette. Tam tersine, teistlerin iddia ettiği şekliyle hayat daha anlamsız. Tanrı'nın bizi sınamak için bu dünya göndermesi tamamen anlamsız. Bir başkasının oyuncağı gibi, kurgusal bir hayat gibi... Niçin burada olduğumuz sorusuna gelince, belki de bunu keşfetmek için buradayız. Doğada her şeyin bir nedeni yok. Bütün evren kendiliğinden başlamış olabilir. Kuantum fiziğinde her şeyin bir nedeni yok. Boşluk olmadığı için hiçlik yok. Yani “Neden hiçlik yerine bir şey var” sorusu anlamsız günümüz biliminde. Hayatın anlamını herkes kendine göre yaratır. Kimisi başka insanlara yardım etmek de bulur anlamı, kimisi de diğer insanları sömürmek de hayat bu.”¹¹¹ (Prof. Dr. Levent Ç.)

2. Ateist Web Siteleri

Teknolojinin ilerlemesi ve internetin yaygın kullanımıyla birlikte, insanlar düşüncelerini internet ortamında ifade etme imkanına sahip olmuşlardır. Ateistler de kendi oluşturdukları web sitelerinde görüşlerini dile getirmektedirler. Çeşitli forum tarzı sitelerde, din karşıtı iddialar, dinlerin insanlar üzerindeki olumsuz etkileri ve dinî bilgilerin bilimsel verilerle uyumsuzluğu gibi konularda görüşler ifade edilmekte; bu platformlar, farklı inanç gruplarından insanların katılım sağlayabileceği tartışmalara ev sahipliği yapmaktadır.¹¹²

Bu tür sitelerde ayrıca ateistler kendileriyle aynı görüşlerde olan insanların tecrübelerini paylaşmakta, yalnız olmadıklarını vurgulayarak dindarlar tarafından gördükleri 'sosyal baskıları' da ifade etmektedirler. Türkiye'de ateistlerin resmi bir

¹⁰⁹ Korkmaz, a.g.e., s. 55

¹¹⁰ a.g.e., s. 60

¹¹¹ a.g.e., ss. 55-60

¹¹² <https://www.antiDogmatik.org.tr/> (20 Ekim 2022)

dernekleri bulunmaktadır. Ateizm Derneği ismini alan bu derneğin internet sitesi¹¹³ ve Youtube kanalları da¹¹⁴ bulunmaktadır. Ateizm Derneği “ateistlerin ihlal edilen insan haklarını korumak, 'aydınlık' üyelerini çoğaltmak, Türkiye'de zorunlu olan din eğitimi uygulamasını kaldırmak gibi hedefleri bulunan bir sivil toplum kuruluşudur.”¹¹⁵ Ateizm Derneğinden daha ayrıntılı olarak bahsedeceğiz.

Bu bölümde ele alınacak internet siteleri, “çevrimiçi dindarlara” hizmet etmekle birlikte, belli bir dine mensup olmayan ve kendi görüşlerini paylaşan kişiler için ortak bir platform oluşturma amacıyla kurulmuştur. “Çevrimiçi dindarlık” internet ve dijital platformlar aracılığıyla dini inançları yaşama ve ifade etme şeklidir. Dini içerikli web sitelerini ziyaret etmek, çevrimiçi dua etmek, dini sohbet guruplarına katılmak, çevrimiçi ibadet etmek çevrimiçi dindarlığın bir parçasıdır. Çevrimiçi okuyucular, ateistlerle ilgili konuları ve tartışmaları ateist web sitelerinden erişebilmektedirler. Bununla birlikte çevrimdışı dindarlık ise geleneksel dini pratiklerin, ibadetlerin ve topluluk etkinliklerinin yaşandığı yerdir. Kiliselere, camilere, sinagoglara gitmek, dini topluluklarla bir araya gelmek, dini törenlere katılmak gibi etkinlikleri içerir. Çevrimdışı dışı dindarlık, dini inançları topluluk içinde yaşama ve paylaşma yoludur. Ateizm düşüncesini benimseyenler de oluşturdukları web siteleri aracılığıyla çevrimiçi dindarlara dini sorgulamayı, dini inançlara eleştirel yaklaşmayı teşvik etmektedir.

Ateistlerin toplumsal düzeyde ve dijital platformlarda ateist olduklarını ve düşüncelerini ifade etmek istemelerinin birçok psiko-sosyolojik nedeni bulunmaktadır. Bireyler için görünür olmak, önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde neredeyse herkes, çeşitli dijital platformlar aracılığıyla takip edilen bir varlık haline gelmiştir. Dolayısıyla, internet ortamında görünürlük, bireyler veya gruplar için varoluşlarını ifade etme biçimi olarak kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, dijital ortamda meydana gelen olayların biçimlenmesine katkıda bulunma anlamına gelmektedir. Bireyler ve gruplar, katılım düzeylerine göre haklarına savunabilmektedirler. Bu bağlamda, ateistlerin özellikle çevrimiçi ortamlarda sürekli olarak kendi ateist kimliklerini ifade ederek savunma stratejileri, varoluşlarını

¹¹³ *Ateizmderneği.org*, (20 Ekim 2021).

¹¹⁴ <https://www.youtube.com/@AteizmDerneğiTV> (20 Ekim 2022)

¹¹⁵ *Ateizmderneği.org*, (20 Ekim 2021)

kanıtlama çabası olarak yorumlanabilir. Ayrıca, azınlıkların psiko-sosyolojik bakış açısından incelendiğinde her zaman ve her yerde kendilerini farklı şekillerde duyurma arzusunda oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, ateistlerin de azınlık psikolojisini kullanarak internet ve dijital ortamda görünür olmaya çalıştıkları söylenebilir.

Türkiye'de aktif olarak faaliyet gösteren ve nitelikli içerik üreten ateist web sitelerinin sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada, yüksek ziyaretçi sayısına ve makalelerin geniş bir okuyucu kitlesi tarafından erişilmesine dayanan yedi internet sitesini örnek olarak ele alınmıştır. Seçtiğimiz sitelerde, ateist web sitelerinin genellikle eleştirdikleri konular detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu nedenle, seçilen internet sitelerinin tanıtımının faydalı olacağına karar verilmiştir.

2.1. ateizmderneği.org

Şekil 3.1. ateizmderneği.org Web Sitesinin Ana Sayfa Görünümü

Türkiye de ilk defa kurulan Ateizm Derneği'nin Türkçe yayın yapan resmi web sitesidir. Site ülkemizde faaliyet gösteren en güncel ve aktif ateist sitesidir.

“Ateizm Derneği bugün itibariyle Avrupa Birliği tarafından resmen tanınmış ve ülkemizi temsil ettiği diplomatik temaslara başlamıştır. Ortadoğu, Balkanlar ve tüm Müslüman ülkeler arasında dünya tarihinin ilk ateizm derneği olan dernek,

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından yapılan ve her yıl düzenlenen Türkiye'de İnanç Özgürlüğü başlıklı yuvarlak masa toplantısına davet edilmiştir.”¹¹⁶

“Ateist Derneği ölkemizde laik olan sistemin sözde “laik” olduğunu ve din hakkında yorum yapan, fikrini açıkça beyan eden insanların sıkıntı yaşadıklarını savunmaktadır.” Hâlbuki herhangi bir mezhep ya da dine bağlı olsun olmasın insanların kendi fikirlerini kaygı duymadan özgürce dile getirebilmeleri gerekir.

“Dinlerin genelde bilimsel ve felsefi ilerlemelerin önünde birer engel olduklarını, din temelli bu şekilde yaklaşımın modern yaşantıyla karşı karşıya olduğunu söylemektedirler.” “Ayrıca küçük yaşlardan itibaren çocuklara dinsel uygulamaların dayatılmasının özgür iradeyi manipüle ettiğini ifade etmişlerdir.” “Bu şekilde dini propagandaya maruz kalan çocukların psikolojik gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir.” “Cinsiyet ayrımcılığını reddettiklerini, ayrıca ataerkil (erkek egemen) kültürü, kadınları ikinci sınıf olarak görülmesini dinin eliyle sosyal hayata sirayet ettiğini söylemişlerdir”.¹¹⁷

“Ateizm Derneği, sosyal veya mesleki konularından dolayı cinsel kimliklerini gizlemek zorunda olan bireylerin cinsel kimliklerini serbestçe ifade edebildikleri, sadece cinsel kimlikleri nedeniyle mesleki veya sosyal endişeler taşımadıkları bir sosyal yaşamı teşvik eder.” “Ateizm Derneği insanları birçok kültürel konuda bilinçlendirmek için bilimi esas alarak eğitim çalışmaları, paneller, sempozyumlar düzenlemektedir.”

Edebiyat, müzik, resim, karikatür, tiyatro, sinema vb. gibi sanatsal faaliyetlerde bulunan ve kimi zaman icra ettikleri sanatsal eserlerde non-teist görüşleri ifade ettikleri gerekçesiyle, hukuki yaptırımlara maruz kalmışlardır. Dolayısıyla “konvansiyonel-sosyal medya yoluyla psikolojik linç kültürüne ve baskılara maruz kalan sanatçılara hukuki yollardan sahip çıkmayı ve sanatı din eksenli sınırlamalardan arındırmayı amaçlamaktadır.”

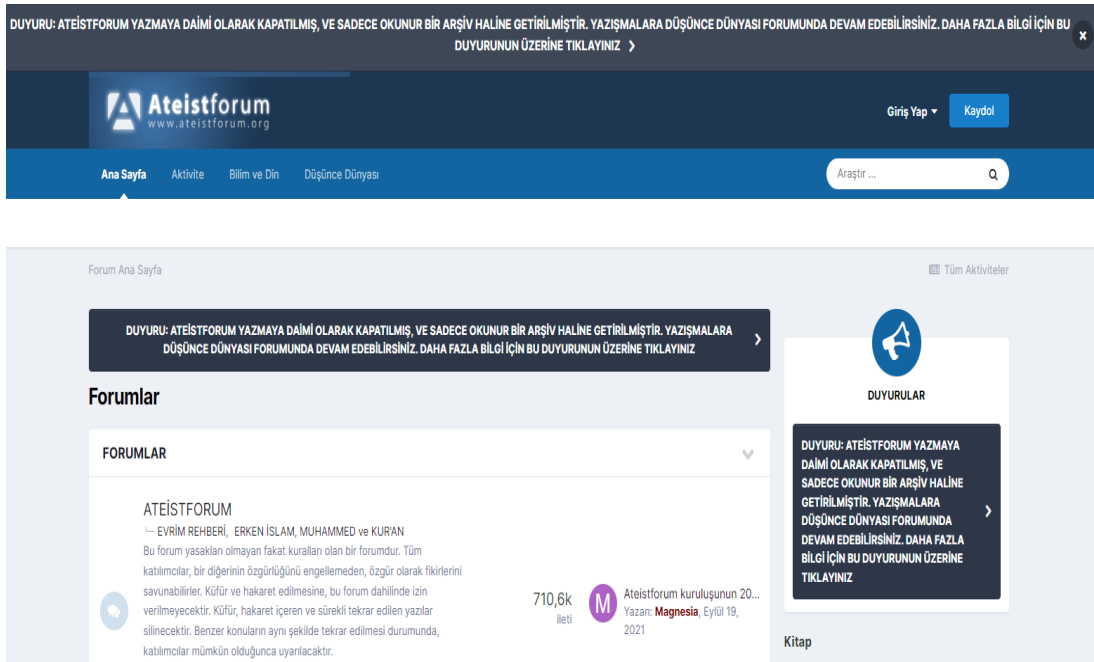
Özetlemek gerekirse Ateizm Derneği, sosyokültürel, sanatsal, aktüel hayatın her alanında dinlerden arınmış bir hayat tarzını desteklemekte ve insanların her

¹¹⁶ Ateizmderneği.org, (18 Eylül 2021)

¹¹⁷ Ateizmderneği.org, (4 Mart 2024)

ortamda dini kaygılardan, ritüellerden, arınmış olarak tavır sergileyebilmelerini ve bu şekilde bir yaşam tarzını benimseyebilmelerini, hiçbir kurum ya da kuruluşun buna bir müdahalesinin olamayacağını savunmuştur. İnternet siteleri aracılığıyla da bu şekildeki bir yaşam tarzını benimseyenlerin yalnız olmadıklarını, desteklediklerini duyurmuşlardır. Ateizm Derneği ele aldığımız diğer ateist web sitelerinden farklı olarak tek bir kişi ya da konuyu odaklanmaktan ziyade içerisinde birçok aktüel ve dini konuları barındırmaktadır. Ayrıca, site üzerinde yayımlanan yazılar, duyurular ve benzeri içerikler, üyelik gerektirmeden genel erişime açıktır. Bununla birlikte, isteyenler siteye üye olabilirler. Ek olarak ateizmderneği.org bir web sitesi olarak faaliyet göstermekle birlikte resmi bir dernek olan ateizm derneğinin de çalışmalarına odaklanmaktadır.

2.2. ateistforum.org

Şekil 3.2. ateistforum.org Web Sitesinin Ana Sayfası

Bu site birçok farklı düşünceden, ideolojiden insanların bir araya gelip fikri tartışmalar yaptığı bir sitedir. “Siteye katılım gösteren herkes birbirlerinin düşüncelerine saygılı olmak durumundadır.” Sitenin çok sayıda üyesi bulunmaktadır.

Üyeler siteyi bir hayli aktif kullanmaktadır. Ateist forum kendi kuruluş amaçlarını şu şekilde tarif etmektedir:

“Turan Dursun’un hunharca, kalleşçe ve sinsice katledilmesinin ardından, ülkemizde İslam’la ilgili bazı gerçeklerin bilinmesini sağlayan bir forma olan gereksinim ortaya çıkmış olmasıdır.”¹¹⁸

Ateist forum “bütün inanç ve düşünce özgürlüklerini önemseydiğini, toplumun gelişebilmesi için laikliğin ve her türlü fikrin rahatça ifade edilebilmesini önemseydiklerini söylemektedirler.” Genel olarak bütün dinler ele alınsa da ülkemizin çoğunluğunu oluşturduğu din olan “İslam” olması hasebiyle İslam dini üzerinde daha çok durulmuştur. Yine amaçları arasında “eğitim sisteminin, modern eğitim sistemi düzeyinde devam etmesi, din dersinin zorunlu derslerden sayılmaması gerektiğini söylemektedirler.”

İnsanın nereden geldiği konusunda evrimsel bir yaklaşım sergilemektedirler. Evrim teorisini oldukça önemsemektedirler. “Evrim bizim için anlaşılması ve savunulması son derece önemli bir konudur. Çünkü dünyada evrimi reddeden ülkelerin başında Türkiye’ye gelmektedir. Çağdaş ve bilimsel temelli bir ahlak anlayışına sahip olduklarını belirtmektedirler.”

“Ateist forumun savunduğu ateizm, sorgulayıcı, araştırmacı, belli tabuları olmayan, ahlaklı bir birey olmaktır. Ateist forum kişilerin cinsiyetine, milliyetine, dinine bakmaksızın, insan haklarını savunan bir forumdur.” “Kurban Bayramını bir vahşet olarak nitelendirmektedirler.” “Sorun hayvan eti yemek değildir. Hayvanları insancıl bir şekilde acı çekmelerini minimum düzeyi indirdikten sonra öldürmektir.” “Daha da önemlisi görevimiz gereğinden fazla hayvan kurban etmenin önüne geçmektir.”

Ateist Forum, bilime ve bilimsel içeriğe büyük önem verir ve bilgi edinmenin güvenilir kaynağının bilim olduğunu savunur. Forum üyeleri, “bilimin uzun tarihli bir işlevi olduğunu savunmakta ve dinlerin bilimsel bilgiye göre daha sonradan ortaya çıktığını ifade etmektedirler.”

¹¹⁸ <https://www.ateistforum.org/>, (5 Mart 2024)

Site içerisinde birçok farklı konuya temas edilmiştir. Bunlardan birkaçı; “Kur’ân ve altı günde yaratılış, İslamiyet kadını insan olarak kabul etmemektedir, Kur’ân’da yaratılış komedisi, Evren canlı mıdır, Tanrıya gereksinim var mıdır, Kader...” şeklinde sıralayabiliriz.

Yukarıda saydıklarımız gibi daha birçok konuya değinilmiş ve site içerisinde tartışılmıştır. Son olarak ateist forumun bir mottosu bulunmaktadır: “Özgür ve Mutlu Yaşat”. Ateistforum.org, diğer internet sitelerinden ayıran bir özellik olarak, kullanıcıların fikir, düşünce veya araştırma yazılarını paylaşma imkanının bulunmadığı ve yalnızca okunabilir bir arşiv olarak hizmet verdiği bir platformdur. Site, düşünsel meseleler üzerinde derinleşen ateistler için çevrimiçi bir topluluk sağlamakta olup, bilim, felsefe ve politika alanlarının yanı sıra dinler üzerine eleştiriler içermektedir. Üyeler, birbirleriyle canlı sohbetler yapabilirler, aylık olarak film ve belgesel gösterimlerine katılabilirler ve kendi yazdıkları hikaye ve romanları internet üzerinde paylaşabilirler. Ayrıca, tecrübeli üyelere kendi uzmanlık alanlarında site bünyesinde seminerler düzenleme fırsatı sunulmaktadır.

2.3. ateistdergi.com

Şekil 3.3. ateistdergi.com Web Sitesinin Ana Sayfası

2013 yılında Ateistler Derneği'nin yayın organı olarak hayatına başlayan Ateist Derginin amacı, “okuyucularına bilim, felsefe ve nonteistlerin güncel durumu hakkında bilgi vermek ve hiçbir dini inancı olmayan bireylerin toplumsal konumları ve ilişkilerini temel almak şeklindedir.”¹¹⁹

Ateist dergi, ateistlerin yayınladığı makaleleri, yazıları içermektedir. Genel olarak yazıların içeriği Tanrı, evrim teorisi, bilim, nasıl ateist oldukları ve geçirdikleri süreçleri içermektedir.

İlk sayısı 2014 yılında çıkan ateist dergi, bu sayıda “Ateistler neden örgütlenmeli?” ana başlığıyla çıkmıştır. Diğer sayısında ise Tanrı ile alakalı konulara girilmiş, evrimi savunmanın önemi vs. vurgulanmıştır. Üçüncü sayılarında daha spesifik konulara değindiklerini görüyoruz. “Dinin insanın ilerlemesi için bir ayak bağı olduğunu savunmuşlardır.” “Bu minvalde eğitim sisteminin de dini içerikli olmasının bilimsellikten uzaklaştıracağı için çağ dışı olacağını dile getirmişlerdir.” “2014 Nisan sayısını kadın konusuna ayırmışlar, dinlere göre kadınları ele almışlardır.” “Beşinci sayılarında çocuk üzerine durulmuştur. Küçük yaşta evlendirilenler ve dini nikah gibi meseleleri eleştirmişlerdir.”

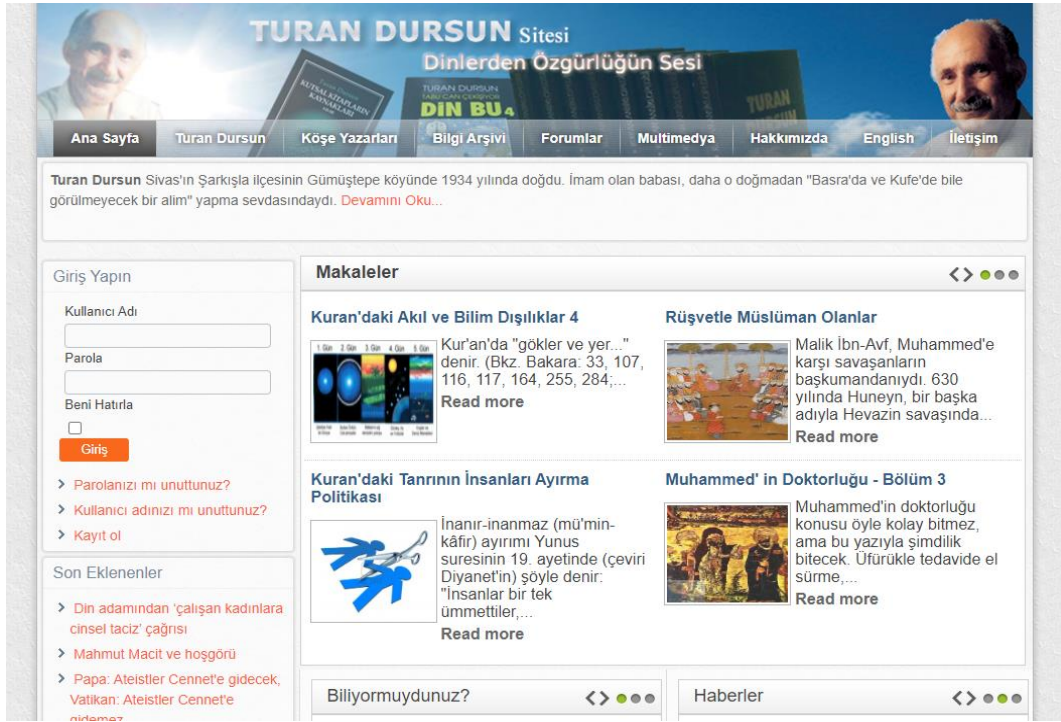
Ateist Dergi'nin daha sonraki sayılarında genel konular üzerine yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılar arasında “siyasal İslam, gezegenimizdeki yaşamın evrimi, evrenin zaman çizelgesi, kültürümüzde Tanrı kavramının evrimi, dini inançlardan uzaklaşma yolları, insanlığın tarihi serüveni, inanç manzarasının akıl perspektifinden değerlendirilmesi, insan beyni ve sinir sistemi, bilimsel inanç, felsefe tarihinde ateizm, bilim ve teknik gibi konular yer almaktadır.”

Ateistler, belirli bir dini inancı kabul etmemelerine rağmen, ateist web sitelerinde dinleri, dini kuralları, "dinlere göre" eleştirmelerinin nedenlerini anlamak önemlidir. Bunun elbette birçok sebebi bulunmaktadır. İlk olarak, ateist düşüncenin takipçileri dinleri reddetse de bu konuya bu kadar çok yer vermeleri bazı içsel çelişkilere neden olabilir. Eğer bir Tanrı yoksa, bunun varlığını ispatlamak gerekli değildir. Bununla birlikte bir başka sebebin, ateistlerin çoğunun önceden başka bir dini inanca mensup olması sebebiyle, ateist düşüncüyü benimsedikten sonra bu

¹¹⁹ <https://ateistdergi.com/page/hakkimizda>, (26 Ekim 2022)

inkarın sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ateist web sitelerinde yer alan yazılar genellikle entelektüel bilgi sunan, okuyan ve araştıran zihinler tarafından kaleme alınmaktadır.

2.4. turandursun.com

Şekil 3.4. turandursun.com Web Sitesinin Ana Sayfası

Bu web sitesi, daha çok Turan Dursun'un hayatını, yaşam tarzını ve düşüncelerini incelemekte olup, onun fikirlerini ve ateist düşünceye geçiş sürecini ele almıştır. “Türkiye’de laiklik, dinlerin eleştirisi ve dini metinlerin tarihsel ve eleştirel analizi konularında önemli katkılarda bulunmuştur.” Dursun, düşünceleri ve eleştirileri sebebiyle döneminde büyük tartışmalara ve tepkilere maruz kalmıştır. Ölümünden sonra eserleri ve fikirleri, Türkiye’de ve uluslararası alanda ilgiyle takip edilen bir entelektüel miras olarak kalmıştır. Ateist kesimde “aydınlık savaşçısı” olarak tanınan ve çok önemli bir yeri olan Turan Dursun, 4 Eylül 1990 tarihinde İstanbul-Koşuyolu’ndaki evinin yakınlarında teröristler tarafından tabancayla vurularak öldürülmüştür.¹²⁰

¹²⁰ <https://turandursun.com/turan-dursun/taniyalim-116>, (27 Ekim 2022)

Turan Dursun adına açılan bu site, Turan Dursun'u tanıtmaktadır. Kendisi köy imamlığı yapmış, çeşitli medrese ve cemaatlerde hocalık yapmıştır. 1958-1965 yılları arasında Tekirdağ Gemerek Türkilî Altındağ ve Sivas'ta müftülük yapmıştır.¹²¹

Turan Dursun İslam'ın ve şeriatın kurallarını katı bulduğu gerekçesiyle eleştirilerde bulunmuştur. Kendisini İslam'dan uzaklaştıran en önemli sebebin "aklının imanına üstün gelmesi" olduğunu ifade eder.

Bu sitenin öncelikli amacı Turan Dursun başta olmak üzere "dinlerin bağınaz yapısından ayrılmış düşüncedeki insanların yazılarına sitede yer vermek, görüşlerini rahatça söyleyebilecekleri bir mekân oluşturmaktır." Site zamanla sadece Turan Dursun'a yer vermeye başlamıştır. Turan Dursun'u İslam'dan koparan belli başlı birkaç meseleye değinecek olursak, "diğer dinlerin kutsal kitaplarını okuduktan sonra Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyetinde buradan alındığını fark etmiştir; felsefi kitaplar okumuş ve bu felsefelerden etkilenmiştir; İslam'ın özgürlüklerini kısıtladığı kanaatine varmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de bazı âyetlerin çelişkili olduğunu savunmuştur."

Turan Dursun bir dönem TRT'de dini içerikli programlar yapmıştır. Daha sonra Kur'ân Ansiklopedisi'ni 1987 yılında tamamladı. Dergilerde yazılar yazmaya başlayan Dursun, yazıları sebebiyle İslami çevrelerce büyük tepkilere neden olmuştur.

Sitede Müslüman çevreler tarafından sorular ve merak edilen konular sorulmuş ve cevaplandırılmıştır. Bu sorulardan bazılarını şöyledir:

"Neden özellikle diğer dinleri değil İslam'ı eleştiriyorsunuz?"

"Ateistlerin ve dinsizlerin manevi değerleri nelerdir? Dinsizlik size ne kazandırır?"

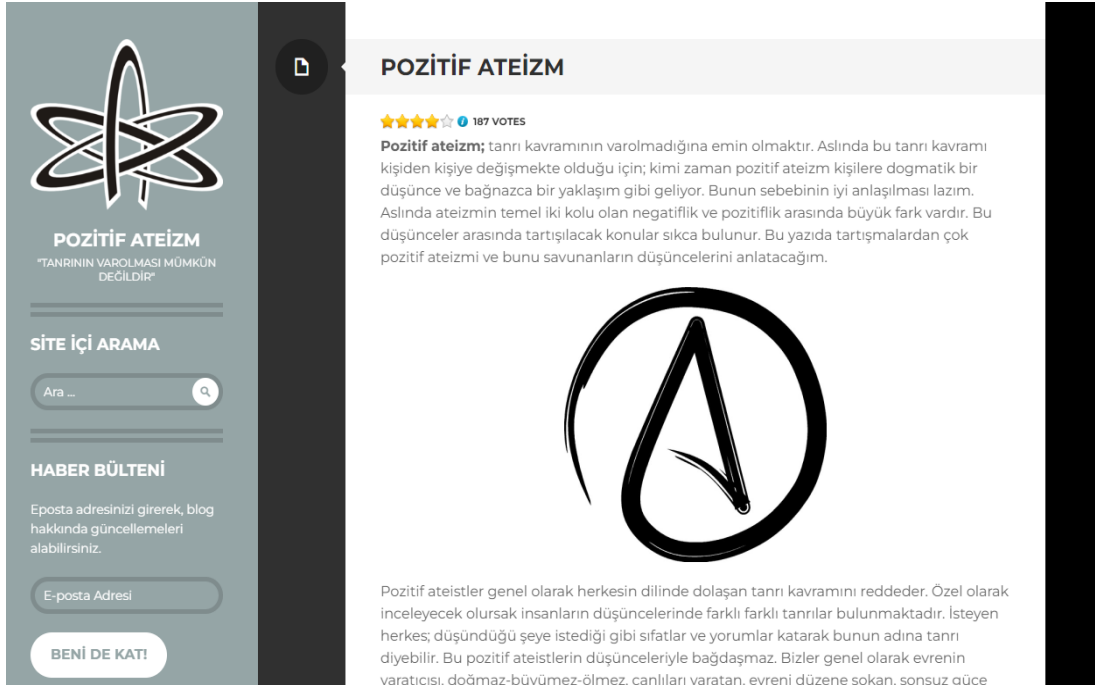
Sorulan sorular ve cevaplara baktığımızda ateizmin temelinde akılcı bir görüşün yer aldığını söyleyebiliriz. Dinsel olgulara ve inançlara sert bir eleştiri dilleri bulunmakla birlikte bu inançların insanın özgürlüğüne sınır getirdiğini savunmaktadırlar.

¹²¹ <https://turandursun.com/turan-dursun/taniyalim-116>, (5 Mart 2024)

Sitede Turan Dursun dışında başka ateist köşe yazarları da mevcuttur. “Arif Tekin, İlhan Arsel, Dilaver Koma, Nevzat Altıntaş, Cem Berkay gibi isimlerin de makale ve yazıları yer almıştır. Sitede farklı kişilerle yapılan söyleşiler, aktüel haberler gibi konular da bulunmaktadır.

Çok farklı görüşlerin ve konuların tartışıldığı geniş bir forum linki de site ziyaretçileri için aktif olarak çalışmaktadır. Multimedya bölümünde ise ateizm üzerine geniş bir video arşivi bulunmaktadır.

2.5. Pozitifateizm.wordpress.com

Şekil 3.5. Pozitifateizm.wordpress.com Web Sitesinin Ana Sayfası

Bu site ismi ile müsemma olan pozitif ateizm üzerinde durmuştur. Bununla birlikte bazı kavramlara değinilmiştir.

Pozitif ateizm “Tanrı kavramının var olmadığına emin olmaktır”. Pozitif ateistler evreni yaratan, var eden, düzene sokan bir Tanrı'nın kesinlikle olamayacağını söyler. Onlara göre Tanrı kavramı kavranılamaz.¹²² “Tanrı kavramının soyut olduğunu ve insan hayali olduğunu, hiçbir şekilde sıfat ve

¹²² <https://pozitifateizm.wordpress.com/>, (7 Mart 2024)

düşüncelerle anlatılamayacağını söylerler.” “Evrende olan olayların belirli bir düzenleyicisinin olmadığını, aslında fiziğin, kimyanın bunları açıkladığını, her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu vurgularlar.”

Başka bir diğer savundukları düşünce kötülük problemi. “Sonsuz güce sahip olan Tanrı neden kötülüğü var etmiş ve buna izin vermiştir? Eğer izin veriyorsa Tanrı da kötüdür, eğer kötülüğü düzeltmeye gücü yetmiyorsa, niye Tanrıdır.”¹²³

“Big Bang teorisini de Tanrı'nın var olmadığını kanıtlayacak bir teori olarak ele almışlardır.” Kısacası pozitif ateistlere göre “Tanrı'nın var olması mümkün değildir.” Sitede birçok alanda yazılar yazılmıştır.

Sitede yer alan bazı yazı başlıkları şunlardır: “Ateizm, Ateizm Çeşitleri Bilimler, Astronomi, Bilim ve Din, Evren ve Uzay, Evrim Kuramı/ Teorisi, Fizik, Kozmoloji, Mantık, Biyografiler, Dinsiz Kaynaklar, Eleştiriler, Akıllı Tasarım, Hak Din, Kur’ân Çelişkileri ve Yanlışları, Kur’ân’ın Olmayan Mucizeleri ve İslam Eleştirileri.”¹²⁴

Pozitifateizm sitesi, diğer benzer sitelerden farklı olarak, tartıştıkları konuları site içinde daha fazla bireylerle tartışmayı amaçlamaktadır. Site, temelde bir reddiye üzerine kurulmuş olup, söylemler ve yazılar, Tanrı fikrini reddetmeye yönelik çabaları kendi içerikleriyle sağlamlaştırarak sunmaktadır.

2.6. evrimagaci.org

Evrin Ağacı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde, Biyoloji ve Genetik Topluluğu altında bir öğrenci grubu olarak kuruldu. Kurucuları arasında Çağrı Mert Bakırcı, Babür Erdem, Güngör Budak ve diğer biyoloji bölümü öğrencileri bulunuyordu. Grubun amacı, evrimsel biyoloji konularını önce kendi aralarında öğrenmek, sonrasında diğer öğrencilere öğretmek ve halk arasında konuyla ilgili yanlış bilgileri düzeltmekti.

Evrin ağacının amaçlarını ve ilkelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

¹²³ Hume, a.g.e., s. 5

¹²⁴ <https://pozitifateizm.wordpress.com/>, (8 Nisan 2024)

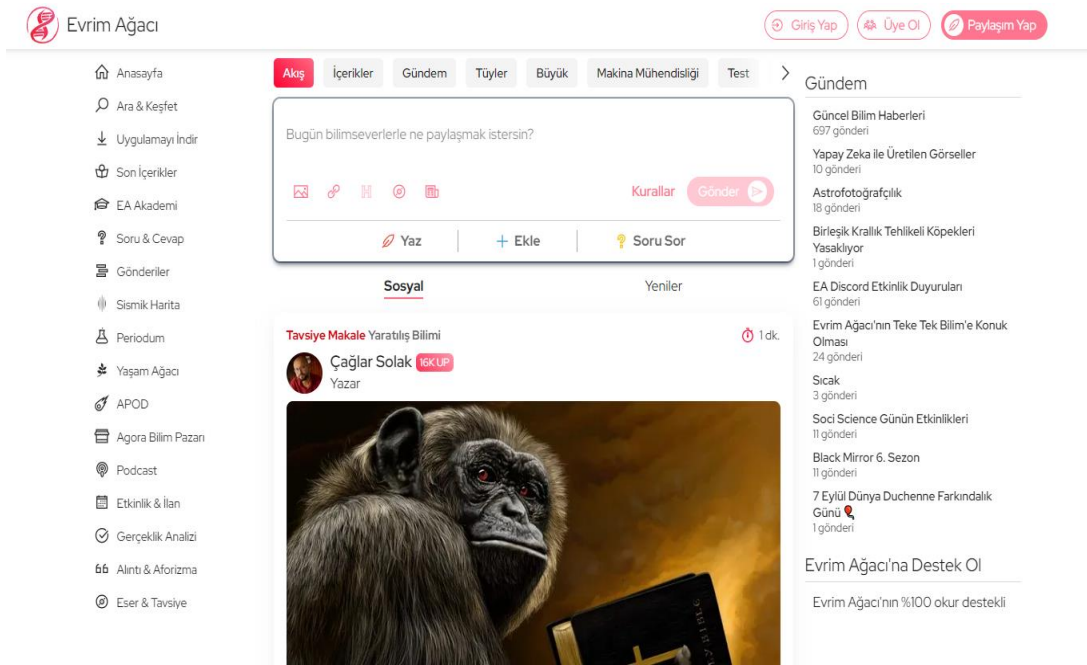
“Evrim ağacı Tanrı ve kutsal kitaplı hiçbir dine inanmamakta ve savunmamaktadır.”

“Felsefi ve bilimsel temellere dayandıklarını söylemektedirler.”

"Mesajlar veya içerikler, inanç veya inançsızlığı başkalarına zorlamayı veya yaymayı amaçlayan yorumlar veya ifadeler içeriyorsa, silinecektir."

“Evrim ağacı hiçbir ideolojiyi barındırmaz, aynı zamanda hiçbir siyasi partinin propaganda aracı olamaz.”

“Bütün olay ve olguların bilimsel olup olmadığı temel ölçütleridir.”

Şekil 3.6. evrimagaci.org Web Sitesinin Ana Sayfa Görünümü

Evrim ağacı, materyalist ve natüralist felsefi görüşlere dayanan bir düşünce sistemini destekler. Kendilerini tamamen bilimin ilerlemesi, bilgi edinimi ve yayılması için çalışan bir bilim kurumu olarak tanımlarlar. Gizli kapaklı faaliyetlerde bulunmadıklarını ve şeffaf olduklarını vurgularlar.

“Evrim ağacı tarafsız özgün bir şekilde modern bilimin gerçekleriyle aktüel haberler de sunar. Evrim ağacına isteyen herkesin katılabileceğini, gönüllü bir şekilde kendi istek ve becerilerine göre katkı sağlayabileceklerini belirtmişlerdir.”

“Evrım ağacının bazı hassas konu politikaları bulunmaktadır: Din ve şahsi inançlar.”

“Evrım ağacı kadın ve erkeklere eşit haklar verilmesi gerektiğini, kadınlara uygulanan pozitif ayrımcılığın olmaması gerektiğini aktarmaktadırlar.”

“İrkçılığı kesin bir şekilde reddederler, insanlığa karşı işlenen bir suç olarak nitelendirmektedirler.”¹²⁵

Evrım ağacı.org, bir grup öğrencinin bir araya gelmesiyle kurulan ve temel amacı evrimi bilimsel ve anlaşılabilir bir şekilde aktarmak olan bir platformdur. Sitenin geniş bir üye tabanı bulunmaktadır ve üyeler, site içeriğine daha kolay erişim sağlamak için üyelik avantajlarından yararlanabilmektedirler.

2.7. ateistlerderneği.org

İki binli yılların başından itibaren dijital ortamlarda örgütlenmeye başlayan ateistler siber uzamı da aşarak somut olarak var olmak için bir dernek kurdular. 19 Mayıs 2013 tarihli ilk toplantıdan itibaren gruba destek verenlerin sayısı hızla arttı. Gruba birçok katılımcı katılmış olup, genel amaçları genellikle bireylerin inançsızlıklarından kaynaklanan adaletsizlikleri vurgulamak ve bu bireylere demokratik bir şekilde destek sağlamaktır.

Bu grup ya da meclis toplantılarını herkese açık olarak düzenlemiştir. Ateistler meclisinin amacı, kendi ifadelerine göre, “Türkiye’de belirli bir dini inancı olmayan ve bütün bunlardan kendini arınmış hisseden kişilerin kendilerini rahat ifade edebilecekleri bir ortam kurmaktır.”

Geçmiş çağlarda, bilimsel düşünce imkanları henüz gelişmemiş olduğundan, varoluşunu açıklamak ve anlamlandırmak için dinsel anlatılar oluşturulmuştur. diyerek “dine inanmanın ilkel zamanların ihtiyacı olduğunu savunmuşlardır.” “Modern ve laik bir toplumun olması gerektiği, bir dine inananların inançsızlar üzerinde bir baskı kurmaması gerektiğini düşünmektedirler.”

Ateistler Derneği toplumsal hayatın dini kurallar doğrultusunda şekillendirilmesine karşı çıkmakta, tüm boyutlarıyla ve hayatın her alanında dinsel ayrımcılığa, “Dinsiz ya da yaygın dini inançlara sahip olmayanları karalayan,

¹²⁵ <https://evrimagaci.org/>, (11 Nisan 2024)

aşağılayan ve hedef gösteren söylemlere karşı örgütlenerek hukuk alanında adımlar atarak, düşünsel üretimle ve şiddete dayalı olmayan eylemlerle mücadele etmektedir.”¹²⁶

Son olarak bu site çalışmam esnasında aktif olarak hizmet vermekte iken şu an dini değerlere saygılı olmama gerekçesi ile erimişime engellenmiştir.

3. Ateist Web Sitelerinin Ele Aldığı Konular

3.1. Evrenin Oluşumu ve Yaratılışı

Bu bölümde ateist web sitelerinde kaleme alınan evrenin yaratılışı, işleyişi, vb. konuları ele almakla birlikte bu konuda üç ilahi din olan İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında geçen evren anlayışına da kısaca değineceğiz.

İnsanlığın başlangıcından bu yana evrenin oluşum ve düzeni bütün toplumların merak konusu olmuştur. İkel toplumlardan beri süregelen bu merak her dönem için araştırma, inceleme alanı bulmuştur. İncelediğimiz ateist web sitelerinde de konu üzerinde bir hayli durulmuş birçok yazı, video, belgesel paylaşılmıştır.

Öncelikle ateist web sitelerinde evrenin yaratılışı ve düzeni ile alakalı yazılan yazılardan genel olarak şu neticeye varılabilir: Onlara göre evren değişmiş, gelişmiş ve ilerlemiştir. Ateistlere göre, bilim geçmişten günümüze, evrenin işleyişini zaten gözler önüne sermektedir. Biraz daha açacak olursak kâinatın düzeni, evrenin işleyişine bilimler ışık tutmuş dinler de bundan nemalanmıştır. Kutsal kitaplarda geçen evrenin yaratılması hadisesini çok sığ, yeterince açıklanmamış ve çok fazla eksik bilginin olduğunu savunmuşlardır. Dahası kutsal kitaplara inanan kişilerin, evrenin işleyişi hakkında, fiziğin, kimyanın öğretilerinden yola çıkarak kendi kutsal kitaplarını yorumladıklarını savunmuşlardır.

Ateistlere göre, evrende ve dünyada olan bütün olaylar belirli kanunlara göre oluşur. Fizik, kimya ve yerçekimi kanunları zaten halihazırda bulunup bunları dinler

¹²⁶ Ateizmderneği.org, (10 Mart 2024)

üretmemiştir. “Bu sebeple teizm de ve bazı deizm tanrılarında olan Tanrı bütün olayların sorumlusudur. Her şeyi o yönetir düşüncesine karşı çıkarız.”¹²⁷

Buradan hareketle kainattaki kurulu düzen ve hareketler bir Tanrı'nın istediği gibi değil, olması gerektiği gibi yürüdüğünü savunmuşlardır. Teistlerin, kainat ve evrenin oluşumu hakkında Tanrı ve kitap merkezli görüşlerine karşılık, ateistler bilimden faydalanmışlardır. Çoğu ateist evrenin yaratılışını Big Bang teorisi ile delillendirmiştir. Onlara göre zaten bilim ilerledikçe, dindar insanların evren ve kainatın düzeni hakkındaki argümanları çürüyecektir.

Ateistlere göre evrende meydana gelen her şey öyle olmak zorunda olduğu için meydana gelmiştir. Evrende meydana gelen madde yokluktan sebepsiz, kuantum enerji dalgaları ile meydana gelmiştir. Bu dalgalar ilahi iradeye ihtiyaç duymadan oluşmuştur. Ayrıca onlara göre önemli olan husus bu olaylarda Tanrı'nın rolünün olup olmaması değil, bütün bu olayların müdahalesiz meydana gelebileceği hususudur. Ateistlerin savundukları bu sistem Tanrı'nın müdahalesi olmaksızın meydana gelebiliyorsa Tanrı'ya ihtiyaç yoktur.¹²⁸

Evrin teorisi üzerinde de çokça duran ateistler çoğu argümanlarını bu şekilde temellendirmişlerdir. Onlara göre insanlığın başlangıcı, bu dünyaya gelişi, şans eseri ya da evrim yoluyla gerçekleşmiştir. Bilimsel verilerin ve evrimin bu hadiseyi açıklamak için yeteri kadar kanıt ileri sürdüğünü savunmuşlardır. “Elde ettiğimiz yaşama şansını iyi değerlendirmeli, mitolojik anlatılar ve batıl inançlarla kıymetli vaktimizi harcamamalıyız.”¹²⁹

Dindar insanların bilimsellikten uzak kâinat hakkındaki görüşleri, onlara göre ilkel kabilelerden kalma görüşlerdir. Tanrı'nın evreni yarattığı düşüncesini mantık dışı bulmuşlardır.” Evreni Tanrı yarattı demek ise zaten başlıca bir sorundur ki,” Tanrı nasıl oluştu peki” sorusunu herkesin açıklayamadığını ve aklımızın yetmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Eğer evrenin oluşması için bir Tanrı'ya ihtiyaç duyuyorsak Tanrı'nın oluşması için de bir sebep görmeliyiz.¹³⁰

¹²⁷ https://www.facebook.com/heyulaamorf/posts/pozitif-ateizm-nedir-pozitif-ateizm-tanr%C4%B1-kavram%C4%B1n%C4%B1n-varolmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-emin-olmakt%C4%B1r/711932952291552/?_rdr, (5 Mayıs 2024)

¹²⁸ <https://alfa-sorgulama.blogspot.com/2014/08/neden-hiclik-yerine-bir-sey-var.html>, (6 Mayıs 2024)

¹²⁹ “Richard Dawkins Ateizmin Militanlığı Üzerine Konuşuyor”, haz.You Tube 'Ted Talks Türkiye' (6 Kasım 2022)

¹³⁰ <https://pozitifateizm.wordpress.com/>, (7 Kasım 2022)

Ezelden beri tartışma konusu olan, ilk müteharrik fikri felsefe ve bilim çevrelerinde de tartışma konusu olmuş konuya çeşitli izahlar getirilmiştir. Felsefe tarihinde deney ve gözleme dayalı olarak evrene ilişkin fikir ortaya atan tabiat filozofları olmuştur. Tabiatın kaynağını, bütün değişmelerin gerisindeki değişmeyi ve her şeyin ilk ilkesini (arkhe) aramaya koyulmuşlardır.¹³¹

İlahi dinlerin tarihine bakıldığında da evren hakkında araştırma ve incelemelerde bulduklarına şahit oluyoruz. Söz gelimi İslam tarihinde astronomi bilimi önemli bir yer tutmuştur. Fakat ateistlere göre Tanrı kendiliğinden meydana gelemez.

Tanrı'nın bir başlangıcı olmalıdır. Bütün varlık sahası ya da yaratılan her türlü madde gibi Tanrı'nın da oluştuğunu söylemişlerdir. Çoğu ateiste göre zaten Tanrı diye bir varlık yoktur. Bu kişilerin, toplumların ihtiyaçlarına binaen kendi kafalarından uydurdukları bir kurmacadan ibarettir.

Bir başka tartışma konusu olan Tanrı'nın nerede olduğu bahsi ateist çevrelerde eleştiri konusu olmuştur. İslam dinine göre Tanrı bütün zaman ve mekânlardan münezzehtir. Tanrı' ya bir yer ve konum atfedilemez. Âyetlere de bakıldığında, kimi zaman “o size şah damarınızdan daha yakındır” der, kimi zaman da göklerde olan bir Tanrıdan bahseder. “Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz?” Şeklinde geçer. Mülk Suresi 16. ve 17. Âyetlerde geçen Tanrı'nın gökte olması hususu ateistlerin dikkatini cezbetmiş ve Tanrıya bir mekân izafe edildiğini savunmuşlardır. Aynı zamanda Tanrı'nın gökte olması onun evreni değil de evrenin onu kuşattığı manasını çıkarmışlardır. “Âyetlerin başında,”men fi sokak sema” yer alıyor. Gökte olan anlamında bu gökte olan kim? Kuşkusuz anlatılmak istenen, “Tanrı” demek ki bu âyetlerde Tanrı'nın gökte olduğu çok açık biçimde anlatılmaktadır. ¹³²

Buradan şöyle bir yorum çıkarmışlardır. Eğer Tanrı gökte ise, o halde gökten daha küçük olması gerekmiyor mu? Aynı zamanda ilkel zamanlarda ve halı hazırda günümüzde de insanların dua ederken bile kafalarını yukarı kaldırarak dua etmeleri, onlara göre Tanrı'yı sadece göklere has kılmanın bir başka göstergesidir. Fakat

¹³¹ Aydın, a.g.e., s. 42

¹³² <https://ateizm.blogspot.com/>, (9 Kasım 2022)

bakıldığında bir başka âyette “onun kürsüsü (tahtı) gökleri ve yeri içine alır.¹³³ Burada da aynı Kur’ân Tanrı'nın gökleri de yeri de kuşattığını ve hepsinin üzerinde bir yerinin olduğunu söylüyor. Siyak-sıbaka ve bütüne göre yorum yapılması objektiflik ve bilimsellik açısından da önemli iken, salt mülk suresinin tek âyetinin ele alınması ilginçtir. Bir diğer husus, kutsal metinler belli bir bilim dalını gözler önüne sermek için ya da bunu derinlemesine araştırmak için bizlere tevarüs etmemiştir. Dolayısıyla kutsal kitaplardan ayrıntılı bilimsel yorum ve söylemlerin olması beklenilemez. Buna rağmen gün geçtikçe bazı âyetlerin işaret ettiği bilimsel olaylar yıllar sonra anlaşılmaktadır.

3.1.1. Yahudilikte Evren ve İnsanın Yaratılışı

Yahudilikte yaratılış kıssası daha çok Tora (Tevrat) kitabının Tekvin bölümünde yer almaktadır. Tevrat'ta iki farklı yaratılış öyküsünden bahsedilmektedir.

İlk yaratılış öyküsü daha çok Evren ve insan dışındaki diğer canlıları konu edinmiştir. İnsanın yaratılış ile ilgili ayrıntılı bilgiler ise ikinci yaratılış öyküsünde geçmektedir. Ayrıca ikinci yaratılış öyküsünde kadının yaratılması, yasağa tabi tutulma, yasağın çiğnenmesi gibi konularda anlatılmıştır.

Yaratılış anlatısına göre Tanrı dünyayı evreni yaratmadan evvel insan yaşamına uygun elverişli bir ortamın oluşması için bütün imkânları var etmiştir. Bitkilerin, hayvanların yaratılması insandan önce olmuştur. Tevrat'ta insanın yaratılışında ıslatılmış yerin toprağından yaratıldığı ve burnuna hayat nefesi üflendikten sonra yaşayan bir can olduğu belirtilmiştir.¹³⁴

Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı, ışık olsun diye buyurdu ve ışık oldu”.¹³⁵ Bu ifadelerle başlamış ve yaratılışın 6 gün de olduğunu 7. günde ise Allah'ın istirahat ettiğini ve bugün mübarek kıldığını yazmıştır.¹³⁶ Tevrat'a göre tanrı yaratmaya ilk gün ışıktan başlar, gündüzü ve geceyi yaratır. İkinci gün göğü; üçüncü gün kara ve denizleri, bitkileri; dördüncü gün aydınlanmak ve zamanı ayarlamak için güneşi, ayı

¹³³ el-Bakara 2/255

¹³⁴ Ayşegül Hafizoğlu, “Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı”, **Marifetname**, Cilt 9, Sayı 1, 2022, s .229

¹³⁵ *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yeni Yaşam Yayınları, Korean Bible Society, 2011, Yaratılış 1/1-3

¹³⁶ **a.g.e.**, Yaratılış 1/1-31

ve yıldızları; beşinci gün deniz canavarların, balıkları ve kuşları yaratır. Altıncı gün evcil, yabani, sürüngen bütün hayvanları yaratan Allah için sıra insanın yaratılmasına gelmiştir.¹³⁷

“Rab Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve buruna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. Rab Tanrı doğuda Aden'de bir bahçe dikti, yarattığı Âdem'i oraya koydu.”¹³⁸ Bu ifadelerden anlıyoruz ki ilk yaratılan olarak Âdem'den bahsedilmektedir. Buradaki açıklamalardan sonra cennetin tasviri yapılmakta, daha sonra ise Âdem'in yalnız kalması iyi değil ona uygun bir yardımcı yaratacağı der.¹³⁹ Bunun üzerine Tanrı Âdem'e derin bir uyku verir. Âdem uyurken Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerine etle kapatır. Âdem'den aldığı Kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirir.¹⁴⁰

3.1.2. Hıristiyanlıkta Evrenin ve İnsanın Yaratılışı

Hıristiyanların âlemin yaratılış konusuna yaklaşımı, teslisci bir anlayışa uygundur. Söz gelişi eski ahit'in Tekvin kitabında yer alan, “başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı” Tanrı'nın ruhu suların üzerinde dolaşıyordu.¹⁴¹ Protestan teolojisi, ifadelerini genel teoloji içinde Baba Tanrı'ya ve Kutsal Ruh'a doğrudan atfederek değerlendirirken, kristolojik bir yaklaşımla İsa Mesih'i, yaratılışın temel vasıtası ve hedefi olarak özel bir vurgu yapar, O'nu Oğul Tanrı olarak görmektedir.

Aslında Yahudilikteki gibi Hıristiyanlıkta da benzer bir yaratılış öyküsünden bahsedilmektedir. Hıristiyanlar da Tekvin bölümünde yer alan Âdem'in yaratılış hikâyesini kabullenmişlerdir.

Hıristiyanlıkta, Âdem'in yaratılışı fiziksel koşullardan ziyade felsefi açıdan ele alınmıştır. Hıristiyan doktrinine göre, Âdem sembolik bir figürdür. Âdem'in yaratılışı, insanlığa yeniden kazandırılan dürüstlüğü simgeleyen İsa'nın gelişinin bir işareti olarak kabul edilir, çünkü İsa, Hıristiyan inancına göre, ikinci Âdem olarak görülür ve birinci Âdem tarafından kaybedilen şeyi geri getirir.

¹³⁷ a.g.e., Yaratılış 1/1-25

¹³⁸ a.g.e., Yaratılış 2/4-8

¹³⁹ Yaratılış 2/9-20

¹⁴⁰ Yaratılış 2/21-23

¹⁴¹ Tekvin 1/1-2

Yaratılış hikayesinin ilk versiyonunda, "Allah dedi: suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım" ifadesindeki "benzeyiş" teriminin, Allah'ın maddi olmayan bir varlık olduğu ve dolayısıyla maddi bir benzerlikten bahsedilemeyeceği yönünde yorumlar yapılmıştır. Ancak bazı açılardan, maddi benzerliklere işaret edildiği düşünülmüştür ve bu konuda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır.

Hıristiyanlık çevrelerinde benzeme meselesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumların başında Allah-İsa arasında benzerlik kurulması gelmektedir. İsa'nın Allah'ın olduğu kabulünden hareketle Allah ile Âdem arasında bir soy bağı kurma düşüncesi oluşmuştur.¹⁴²

3.1.3. İslam'da Evrenin ve İnsanın Yaratılışı

Diğer ilahi dinlerin kutsal kitaplarında olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de de pek çok âyette evrenin ve insanın yaratılışından bahsedilmektedir. Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında geçen yaratma hikâyesi bazı noktalarda Kur'ân ile benzerlik göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerim de insanın yaratılışını şu şekilde geçmektedir. "(Ey insanlar!) sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız."¹⁴³ Âyetinde ve "O, sizi önce toprak, sonra nutfe, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan, sonra sizi (ana rahminden) çocuk olarak çıkaran, ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılık haline gelinceye kadar sizi yaşatandır. İçinizden önceden ölenler de vardır. Allah bunları, belli bir zamana erişmeniz ve düşünüp akıl erdirmeniz için yapar.¹⁴⁴ gibi daha birçok âyette yaratma hadisesi zikredilmiştir. Başka bir âyette "Hâlbuki O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır"¹⁴⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Burada geçen farklı şekillerden kastın anne karnındaki nutfe'nin geçirdiği aşamaların kastedildiği gibi, ilk insanın yaratılışında geçirdiği aşamalara da işaret ettiği düşünülebilir.¹⁴⁶

Kur'ân-ı Kerim'de yaratılışla birlikte yeniden diriliş, kıyamet, hesap konuları gibi birçok konuya dikkat çekilmiştir. Kur'ân'da Âdem'den bahsedilirken eşi

¹⁴² Hafizoğlu, a.g.e., ss. 232-233

¹⁴³ Taha 20/55

¹⁴⁴ Mü'min 40/67

¹⁴⁵ Nuh 71/47

¹⁴⁶ Hafizoğlu, a.g.e., s. 236

Havva'dan açık bir şekilde isim zikredilerek bahsedilmemiştir. Havva'nın yaratılmasından bahsederken, “Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan rabbinize karşı gelmekten sakının.”¹⁴⁷ Âyetindeki nefisten kastın Hz. Âdem olduğu eşinin de onun kaburga kemiğinden yaratıldığına dair rivayetler mevcuttur. Fakat bu rivayetler isrâliyat olarak yorumlanmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de daha ilk inen âyette yaratma hadisesine dikkat çekilmiş ve insanın neyden yaratıldığı zikredilmiştir. “Yaratan rabbinin adıyla Oku! O, insanı alaktan yarattı.”¹⁴⁸

Kur’ân’da evrenin yaratılışı, insanlık âlemi bu dünyaya teşrif ettiğinden beri kâinatın nasıl oluştuğu ne şekilde meydana geldiği her zaman tartışma konusu olmuştur. Bilimsel çevreler bu konuda çokça araştırmalar yapmış farklı beyanlarda bulunmuşlardır. Son dönemde yapılan araştırmalar neticesinde, kâinatın günümüzden yaklaşık 14 milyar yıl önce büyük bir patlama sonucu meydana geldiği kabul görmüştür.¹⁴⁹

Evrenin nasıl yaratıldığı Kur’ân-ı Kerim’de bazı âyetlerde yer almıştır. Enbiya suresinde “İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımız ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi hala inanmayacaklar mı? Enbiya 21/30 Buradaki gök ve yerin bitişik olması konusu birçok müfessir tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Müfessirlerin bir kısmı göklerin ve yerin birer bütün olduğunu sonra farklı tabakalara ayırdığını, bir kısmı ise gök ve yerin bir bütün iken ayırdığını ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁰ Başka bir âyette “Biz göğü kudret (imizle) ile bina ettik. Şüphesiz, onu genişleten de biziz.”¹⁵¹ Buradaki âyette geçen genişleme yine birçok farklı şekilde açıklanmıştır.

Bilimsel çevreler ve yapılan araştırmalar göstermektedir ki evrenin statik değil dinamik bir haldedir. Kur’ân-ı Kerim’de evrenin yaratılışı genelde kıyametin

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/1

¹⁴⁸ Alak 96/1-2

¹⁴⁹ Hasan Haliloğlu, Kübra Nur Başaran, “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu (Tefsirler ve Modern Bilim Işığında)”, **Ağrı İslami İlimler Dergisi**, Cilt 8, 2021, s. 23

¹⁵⁰ Haliloğlu, Başaran, **a.g.e.**, s. 23

¹⁵¹ ez- Zariyat 51/47

kopuşu ile birlikte anılmıştır. Güneş, ay ve galaksilerden bahsederken kıyametin kopuşu tasvir edilir. “Güneş dürülüp karardığında”¹⁵² “O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur.”¹⁵³ Tekvîr suresindeki güneşin dürülüp sönmesi ve yıldızların dökülüp sönmesi ifadesi, bazı yorumcular tarafından kara deliklere işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Yine kâinatın yaratılışı ile ilgili başka bir konu olan, 6 günde yaratılış, birçok âyette konu edinilmiştir. Araf, Yunus, Hud, Furkan, Secde, Fussilet, Kaf ve Hadid surelerinde geçmektedir. Altı günden kastedilen altı merhaledir. Bu konunun diğer semavi dinlerle benzerlik gösterdiği yönler olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim’de daha farklı şekillerde tarif edilmiştir.

Konuyla alakalı çok daha fazla bilgi ve ayrıntıya yer verilmiş, ilgili makale ve tezlerde Kur’ân’ı Kerim’de evrenin oluşu ile alakalı bilimsel veriler, fiziksel hesaplamalar yapılarak konuyu açıklık getirilmiştir. Fakat bu kadar ayrıntıya girmek tezimizin kapsamını aşması itibariyle kısaca bu şekilde değinmek istedik.

3.2. Kur’ân ve Evrim Çelişir mi?

Evrin teorisi ile ilgili birçok ateist site makale ve yazılar yazarak detaylı bir şekilde Darwin teorisi hakkında farklı yazarların izahlarına yer vermişlerdir.

Evrin teorisi ateistlere göre kendi teorileridir ve doğru bir şekilde anlaşıldığında teistlerin verilerini çürütebilecek bilgiye sahiptirler. Teistler evrin teorisi hakkında kendi fikirlerine uygun veriler sunsalar da bilimsellikten uzak oldukları için tutarlı değildirler. Ateistler ve teistler fikirselle olarak zıt düşünmektedirler. Kâinat ve evren hakkında teistler tanrı ve kutsal kitap merkezli iken ateistler ise bilimden faydalanarak görüşlerini ileri sürmüşlerdir. Ateistler big bang teorisi ile kâinatın teorisini deliller sunarak anlatırken insanların varlığını ise evrin teorisi ile açıklamaktadırlar.¹⁵⁴

¹⁵² Tekvîr 80/1

¹⁵³ Meâric 70/8

¹⁵⁴ Saliha Vidinlioğlu, *Türkiye’de Aktif Ateizm Savunucusu Aktif İnternet Siteleri Ve Sosyal Medya Hesapları Üzerine Profil Çalışması*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Sakarya, Yüksek Lisans Tezi, 2022, s. 91

Birçok ateist siteleri incelediğimizde, bilimsel gelişmeler arttıkça dindar insanların azalacağı ve evrimin iyi bir şekilde anlaşıldığında yaratılış fikrinden uzaklaşılacağını savunmuşlardır. Ancak ne kadar bilimsel gelişmeler artmış olsa da insanların inanmaya devam ettiklerini de bilmektedirler. Bu fikrin temel sebebinin küçük yaşlarda aşılana inanç algısı olarak tespit ederek bilimsel eğitiminde dini öğelerden temizlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Değişip dönüşmekte olan bu evrende Tanrı'nın tasarladıkları yok olmakla birlikte eskisi gibi kalmamakta ve Tanrının varlığını yok saymaktadırlar. Her şeyin bir sebebe bağlanarak açıklanamayacağını ise kuantum fiziğinde bulunan bazı olayların sebebinin bulunamamasıdır belirsizlik teorisini öne sürmektedir. Evrende oluşan her şeyin 'öyle olmak zorunda olduğu' için meydana gelmiştir. Evrenin temelinde yatan maddenin var olduğunu varsaymak, temelde yatan bir maddenin zaten var olduğunu varsaymayı gerektirir.¹⁵⁵

Evrin teorisi bilimsel gelişmelerle beraber dünyanın ve evrenin varlığını açıklanması ve anlaşılması için ateist sitelerinde birçok bilgilendirici yazı, makale ve videolar yayınlamış en çok üzerinde durulan konular ise evrim teorisi üzerine olmuştur. Evrimin detaylı bir şekilde anlaşılması yaratma teorisi ile eşdeğer tutulmuştur. Ateistlere göre yaratılışçı anlatıların mitolojilerden ibaret olduğu, insanın çamurdan yaratıldığı kıssanın birçok farklı kültürün mitolojisinde geçtiğini ve bu anlatıların bilimsellikten tamamen uzak olduğunu savunmuşlardır. Ateistler, evrimin en önemli süreçlerinden ilki olan doğal seçilimi tanımlayarak yapay seçilimden farkını belirtmişler ve yapay seçilimde türlerin iyi olan özelliklerinin insan eliyle yapıldığını doğal seçilimde ise milyonlarca yıl içerisinde gerçekleşerek gelecek nesillere aktararak günümüzdeki hallerine ulaştıklarını sunmuşlardır.¹⁵⁶

Ateistlere teistler tarafından sorulan evrim teorisi hakkındaki sorularda teistlerin itirazlarını cevaplandırmışlardır. Teistler evrimin sadece bir teori olduğunu söyleyerek canlılığı açıklamakta güvenilmez olduğunu, ateistler ise evrime kanıt olarak DNA, fosiller ve sunulabileceğini savunmuşlardır. Ateistler ahlaki kuralların

¹⁵⁵ Süleyman Taşkın, "Aristoteles'te Evrenin Ezeliliği Problemi.", **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi** Sayı 12, 2023, s. 5

¹⁵⁶ <https://alfa-sorgulama.blogspot.com/2013/07/evrim-nedir.html>, (6 Mayıs 2024)

temelini evrim teorisi ile açıklarak, ahlak teorisinin dinlerden daha önce var olduklarını ve insanoğlunun içerisinde ki düzenin de sağlanması için var olduğunu iddia etmişlerdir. Onların bakış açısına göre insanoğlunun varlığı tamamen şans eseridir. Dindar insanlar ise bu şansını mucize ile açıklamakla birlikte Tanrı'ya dayandırmaktadırlar.¹⁵⁷

Sosyal medya hesapları tarafından evrim teorisinin yaratılışçı teoriye karşı çıktıkları savunulmuştur. Aynı zamanda evrim teorisinin İslam'a uygun olmadığını ve kabul etmeyenleri bilim dışılıkla suçlayarak, evrim teorisini kabul edenleri ise 'İslam evrim teorisini içermez' diyerek reddetmişlerdir. Birçok internet sitelerinden farklı olarak sosyal medya kullanan ateistler İslam diniyle uyuşmasının mümkün olmayacağını sıkça vurgulamışlardır.

3.3. İnsan Tanrı'ya İhtiyaç Duyar mı?

Ateistlere göre, insan fitraten yaşayış itibarıyla bir Tanrıya ihtiyaç duymadan hayatını idame ettirebilir. İnsanın kendi kendine yalnızlığını bastırabilmek için uydurduğu Tanrıları vardır. Doğa olaylarını bilimsel bir araştırma ve nedene bağlamadan kolay yoldan Tanrı eliyle açıklama sunması kişiye rahatlık sağlamaktadır.

Herhangi bir dine, ideolojiye veya grup bilinci içeren benzeri kavrama tutunmadan yaşamak, insan için her zaman zor olmuştur; çünkü akli ve empatiyi temel alan böyle bir yaşam biçimi, yarattığı farkındalıkla varoluşsal bir ızdıraba yol açar. Bu ıstırabı sahte de olsa dindiren dini inançlardır.¹⁵⁸

Ateist kişilere göre insan Tanrıya aklını ve bilimi bir kenara bıraktığında ihtiyaç duyar. Dini ve Tanrıyı düşünce ve duygularla biz üretiriz. Çoğu ateiste göre zaten biz Tanrıya ihtiyaç duyduğumuz için bir dine inanmıyoruz. Doğduğumuz toplum, aile bizi küçüklükten itibaren bir Dini inanca adapte yetiştirdiği için bir dine mensup olmak zorunda kalıyoruz.

Onlara göre ahlak kuralları ya da toplum kurallarının oluşması için de bir Tanrıya gerek yoktur. Yalan söylememek, hırsızlık yapmamak gibi ahlaki davranışları sergilememek için bir Tanrıya inanmaya gerek yoktur. Hatta bunları bir

¹⁵⁷ a.g.e., (6 Mayıs 2024)

¹⁵⁸ <https://www.ateizmdernegi.org.tr/blog/2020/07/31/aklin-kurban-edilisi/>, (21 Eylül 2023)

Tanrı için yapmak bir menfaat uğruna zorunlu kalındığı için yapılması daha ahlaksızcadır. Ateistler büyük bir güçten korkarak yapılan bu eylemlerin çok ahlaki olmadığını düşünüyor. Onlar birilerinden korktuğu için değil doğru olan davranış olduğu için hayatlarını ahlaklı yaşamaya çalışıyorlar. Mesela çevreyi kirletmemek, çevredekileri rahatsız etmemek, ahlaken doğru ve güzel davranışlardır.

Bu davranışları sergilemek için bir Tanrıya inanmaya gerek yoktur. Bir ateistin vicdani bir mülahazayla yalan söylemekten kaçındığını düşünelim bu güzel, hayırlı eylemin ceza ve ödülün dışında olduğunu kim iddia edebilir? Yalan söyleyerek arkadaşını kandıran vicdanlı bir ateistin vicdani sızlamaz mı? Bu vicdandan geldiği apaçık belli olan ceza değil midir? Bir insanı haksız yere öldüren vicdanlı bir ateist için, def edilemeyen bir suçluluk hissi kadar ağır bir ceza var mıdır? İster Mümin, ister ateist olalım, biz insanları kötülükten alıkoyan unsurlardan biri bu vicdan azabı değil midir?¹⁵⁹

Kozmolojik olarak da evrenin yaratılışı, var oluşu ve işleyişi hakkında insanlar geçmiş dönemlerde bilimsel araştırmalar yapılmadığından bütün olan biteni bir Tanrıya bağlarlardı. Hâlbuki fiziğin, kimyanın, modern bilimin bir Tanrıya ihtiyaç duymadan doğanın işleyişini sürdürebileceğini savunmaktadırlar. Bu konuda en çok vurgu yaptıkları mesele Evrim teorisidir.

Onlara göre canlılığın başlangıcı için de bir Tanrıya gerek yoktur. Her var olan bir başlangıcı vardır. Fakat bir şeyin başlangıcının gerçekleşmesi için Tanrıya gerek yoktur. Ateistler, teistlerin bu konudaki argümanlarını mantıksız bulmaktadırlar. Sitedeki konuyla ilgili yazıları incelerken, bir ateist yazarın bu konuya şu şekilde bir örneklem getirdiğini görmekteyiz. Çölde yürürken bir saat buldunuz diyelim. Bunun çöldeki kum ve taşlarla kendi kendine oluştuğunu mu düşünüyorsunuz, yoksa becerikli bir saat ustası tarafından bilinçli bir şekilde yapılıp oraya düşürüldüğünü mü?¹⁶⁰

Saatler kendi kendine evrimleşemezler, dolayısıyla canlılarda evrimleşmiş olmamalıdır. Bunun aksini savunmak çok salakçadır. Ateistlere göre burada mantık hatası vardır. Canlı ve cansız arasında bu şekilde bir anoloji kurulamaz. Saat cansız

¹⁵⁹ <https://turandursun.com/>, (6 Ekim 2023)

¹⁶⁰ Ateizmerneği.org, (6 Ekim 2023)

bir varlıktır. Eşya ve insan arasında birçok farklılık mevcuttur. Dolayısıyla teistlerin bu tarz örneklerini mantıklı bulmamaktadırlar.

Moleküllerin görevleri olduğu yanlışını biz yaratırız. Aslında hiçbir molekül bir "görev" yerine getirmez; sadece, fizik ve kimya yasaları etkisi altında yapmak zorunda olduğu olayı yapar. Kimyasal tepkimeye girer, itilir, çekilir, parçalanır, birleşir vb.¹⁶¹

Tam burada teizm düşüncesinde olanlar da şu soruyu yöneltmektedirler. Öyleyse günümüze kadar hala devam eden insan üremesi, sınırları çizili ve kendi benzerini üretebilen ilk yapının (hücrenin) nasıl ortaya çıkabildiğidir? Ateistler bu soruya cevap vermeye çalışsalar da net bir cevap ortaya koyamamışlardır.

Ateistlere göre eğer bir tanrı varsa insanın onu tapmasına, ibadet etmesine gerek duymayacak nitelikte olmalıdır. Evreni yaratmış bir gücün değersiz insanlara, sonsuz gelecek sunmak için ibadet edilme gibi basit bir ihtiyacı neden olsun? Tanrı neden kusurlu kullar yaratarak onları elekten geçirme ve cezalandırma ihtiyacı duysun.¹⁶²

Ateistlere göre İslam da kader olarak açıklanan mesele irdelenmiş ve madem her şeyi bilen bir Tanrı var her şeyi biliyor ise, neden bir şeyleri yaratma ihtiyacı duymuştur. Bu durumda Tanrı'nın kendisiyle çeliştiğini düşünüyorlar. Bütün bunlara bakıldığında ateistlere göre, bir insan Tanrıya ihtiyaç duymaz. Anlaşılan o ki Tanrı insana ihtiyaç duymuştur.

3.4. Kötülük Problemi

Kötülük problemi (teodise) Ateizm düşüncesini benimseyenlerin üzerinde önemle durduğu, sıkça eleştirileri, gündeme taşıdıkları bir konudur. Aslında kadim zamanlardan bu yana kötülük problemi felsefenin konusudur. Birçok filozof kötülük problemi üzerinden Tanrı'nın var olup olmaması, kâinatın düzeni işleyişi gibi konuları ele almıştır. Kötülük probleminin bu kadar üzerinde durulmasının sebebi çok yönlü bir mesele olmasıdır. Kötülük problemi hem fiziksel sebepler (deprem, sel, hastalık) hem de manevi sebepler (insanın sonunun kendi elinde olmaması, ruhsal

¹⁶¹ <https://evrimagaci.org/>, (9 Mayıs 2024)

¹⁶² Uzay Kalemdar, *Neden Tanrıya İnanamıyorum*, <https://medium.com/@uzaykalemdar/neden-tanrya-inanam-yorum-1a1b255651ca> (20 Ekim 2023)

olarak akıl mental sağlığının yerinde olup olmaması açısından) daha birçok sebepten zihinleri meşgul eden bir konudur.

Bilindiği gibi düzen ve gaye delili bu âlemin düzenli adeta bir makine gibi işlevinin olduğunu ve bu makinanın sorunsuz işlediğini varsayan bir delildir. Bu delilin Tanrı'nın varlığını kanıtlaması için kusursuz bir şekilde işlevini yerine getirmesi gerekmektedir. Ateistlere göre, içerisinde bulunduğumuz hayat şartları bir Tanrı'nın eliyle düzenli bir şekilde ilerlemiş olsaydı, deprem, sel gibi birtakım kötülükler, aynı zamanda birtakım düzensizlikler olmazdı. Bu tarz fiziki doğa olayları Tanrı'nın var olup olmaması ile alakalı zihinlerde ciddi soru işaretleri bırakmaktadır.

İnanan ve iman eden kişilere göre, kâinatın mutlak bir düzeni ve harikulade bir işleyişi vardır. Deprem ve selin dahası birçok doğal olayının yaşanıyor olması Tanrı'nın insanı cezalandırması veya kötülük yapması için yaratılmış hadiseler değildir. rnek verecek olursak sel dediğimiz olay insan eliyle ortaya çıkan bir hadisedir yoksa yağmurun yağması doğanın dengesi ve canlılar açısından harikulade bir rahmettir.

Teizme göre, Tanrı'nın ktlklere müdahaleci olmaması tabiri caizse izin vermesi Tanrı'nın insana özgün irade vermesi ile alakalıdır. Ateistlerin tenkit ettikleri gibi Tanrı kötülüğe karşı bir yaptırım ya da müdahale halinde olsaydı, bu sefer de Tanrı insanın zgr iradesine mutlak surette müdahale etmiş olacaktı. Tanrı insanları iyi veya kötüyü seçmekte serbest bırakmıştır. Bu seçim sonrası oluşan kötülükler Tanrıyı değil kişinin kendisini kötü yapar. Diğer taraftan olan deprem, sel vs. gibi olan doğa olayları doğanın dengesi ve yapısı itibariyle olan olaylardır. Depremden len insanlar depremin etkisiyle değil kötü yapılan binaların etkisiyle zarar görmüştür.

Ateistlerin bir başka eleştirdikleri husus ise, eğer bir Tanrı varsa mükemmellik olup, her şeyi ile tam kendi kendine yetebilen bir varlık olması gerekmektedir. Bu kadar mükemmellik bir varlık neden bir dünya var etmek istemiş ve kendisine her türlü itaat eden insanlar yaratmak istemişti? Neden bu zahmete katlanmıştır? Tanrı'nın kimsenin yaptığı hiçbir şeye ihtiyaının olmaması gerekmez mi? Ateistlerin sitelerindeki yazıları incelediğimizde bu minvalde sorularla karşılaşırız.

Teistlere göre ise Tanrı bu düzeni kendisi ve kendi ihtiyaçları için değil, yarattığı her mahlukat için kurmuş ve elverişli hale getirmiştir. Ünlü filozoflardan epikuros şöyle demiştir: Tanrı kötülüğü engellemek istiyor da gücümü yetmiyor? O halde güçsüzdür gücü yetiyor da istemiyor mu? O halde kötü niyetli bir Tanrı'dır. Hem gücü yetiyor hem de kötülüğü istemiyor mu? O halde kötülük nereden geliyor?¹⁶³

Tam da Epikurus'un bu önermesi ateistlerin kötülük problemi hakkında öne sürdüklerini özetlemektedir. Örneğin bir çocuğun başına gelen kötülöklere, acılara Tanrı neden izin verir. Oysa ki çocuklar iradeleri ile bir şeyler seçip karar veremezler. Tanrı masum bir çocuğu neden cezalandırmak ister? Cezalandırmak istemiyorsa neden kötülüğe engel olmaz? Bütün bunlardan hareketle, Ateistler kötülük problemini Tanrı'nın varlığına karşı bir argüman olarak öne sürmektedirler. Çünkü monoteist (tek tanrılı) dinlerin ortak iddiası Tanrı'nın Kadir-i mutlak iyi ve sevecen olduğudur. Yaşanan tüm bu kötülük ve acıya izin veren "mutlak iyi bir Tanrı" ile ilgili ahlaki bir sorun olduğuna göre, mantıken mutlak iyi bir Tanrı diye bir şey aslında hiç var olmamalıdır. Çünkü "her şeye gücü yetebilen"¹⁶⁴ ve yarattıklarına karşı "sonsuz merhamet sahibi"¹⁶⁵ olan bir yaratıcı, aynı zamanda bu kadar kötülüğü yaratmış olamaz.

Toparlayacak olursak kısacası ateistlere göre, kötülük probleminin ana savı Tanrı'nın sonsuz iyi olup sonsuz gücü ve sonsuz bilgiye sahip olduğü iddialarının aynı anda tutarlı bir şekilde savunamayacağıdır.

3.5. Dinlerin Kadına Bakışı

Bir önceki konumuz olan kötülük problemi gibi kadın konusu da her dönem üzerinde konuşulan, tartışılan bir konu olmuştur. Kadim medeniyetlerden bu yana, her kültürün, dinin, ırkın, müstakil olarak üzerinde durduğu bu mesele, dinlerin de başka bir perspektif vermesiyle çok boyutlu hale gelmiştir. Kadınlar, tarih boyunca sosyal hayat içinde, aile içinde ve dini sorumluluklar bağlamında çeşitli konular ve duruşlar sergileyerek, gündemde ve tartışmalarda sıkça yer almışlardır. Geçmişten bugüne kadar, her toplumun ve kültürün kadına yönelik bakış açısı büyük farklılıklar göstermiştir.

¹⁶³ https://tr.wikipedia.org/wiki/David_Hume, (3 Mart 2024)

¹⁶⁴ el-Bakara 2/20

¹⁶⁵ el-Hac 22/65

Bugünden tarihe baktığımızda, geçmiş dönemlerde hor ve hakir görülen, gerek sosyo-kültürel hayatta gerek aile hayatında, gerekse çalışma hayatında, söz sahibi olmayan bir kadın portresi çizilmektedir. Kadına yönelik çok çeşitli konuşma yolları olduğunu, bu konuşma yollarının, söylemlerin çoklu yapıları itibariyle çeşitlenip farklılaştığını görmekteyiz. Feminist çevrelerin yaklaşımları dışında da kadınlar her dönem bir cinsiyet kategorisi üzerinden birincil mağdur olarak ele alınır. Bu amaçla yapılan kadın araştırmalarında ve teorik arka planda gösterilen “kadın” görüntüsü, birtakım güçlere devletin resmi politikalarıyla, yasalarıyla ve/veya töre ve dini yasalarla bastırılan ve hayatın birçok alanında engellenen ve fırsat eşitliklerinden yararlanmaya kadındır.¹⁶⁶

Çağdaş zamanlara gelindiğinde, özellikle 21. yy. dan sonra, ülkemizde ise, Türk inkılabından sonra, kadınlara daha eşit şartlar sunulmuş, kadın, sosyo-kültürel ortamda var olmaya başlamıştır. Farklılaşan, değişen, gelişen dünyada bugün kadının geldiği nokta, her zaman dinlerle ilintili olmuştur. Dinler kadının kimliğine, sosyal hayattaki duruşuna, aile içerisindeki pozisyonuna önemli miktarda katkıda bulunmuştur. Bazı kişi ve gruplara göre, dinlerin bu katkısı olumlu anlamda değerlendirilirken, ateistlere göre “dinler kadınları değersizleştirip, pasifleştirmiştir.” Bu yüzden dinlerde kadınlardan nasıl bahsedilmiş, kısaca değinilmiştir.

Hıristiyanlıkta Havva Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır.¹⁶⁷ Hıristiyan din adamları, Havva'nın Âdem'i kandırdığından söz eder. Havva'nın Âdem'i içine düştüğü günaha sürüklediği söylenir. Hıristiyan tarihinde önemli yer tutan Pavlus'un mektuplarında kadından bahsederken, kadınların toplantı yerinde dua ederken sessiz olmaları, konuşmamaları gerektiği, şeklinde ibareler mevcuttur.

Günümüzde modern teologlar, Pavlus'u kadın düşmanı olarak tanıtmışlardır. Özellikle feminist teologlar Pavlus'un bu tavsiyelerini kadınları küçülten bir olay olarak yorumlamaktadırlar. Bununla birlikte bir değer olarak addedilen Hz. Meryem'den, kutsal kitapları olan Yeni Ahitte sıkça bahsedildiğini görüyoruz. Hatta neredeyse bir nevi ilahlık konumuna bile yükseltilir. Diğer taraftan Meryem'in Tanrı-Mesih'in annesi olması hasebiyle, mecburen kutsal kitaplarında bir değer biçilmesi

¹⁶⁶ Elçin Elçi, “Türkiye’de ‘Kadın Olmak’ Söylemi: Kadınlarla Yapılmış Bir Söylem Çalışması”, **Psikoloji Çalışmaları** Cilt 31, 2011, s. 3

¹⁶⁷ Yaratılış 2/4-8

kaçınılmaz olmuştur. Konumuzu aşması hasebiyle, daha fazla ayrıntıya girmek istemedik. Fakat son dönemlerde artık Hıristiyan camiasının kadın erkek eşitliğini savunduğunu görmekteyiz.

Yahudilikte kadının büyük ölçüde ev ve aile hayatına sığdırıldığı ve erkeğe yardımcı pozisyonda olduğu söylenmiştir. Kadınların daha ikincil bir konumda olduğu ifade edilmektedir. Fakat o tarihlere baktığımızda tek tip bir kadın tiplemesinden bahsetmek imkânsızdır. Tevrat'ta kadın daha çok hukuk ve ekonomi bağlamında konuşulmaktadır. Tevrat, cinsiyetçi bir yaklaşım sergilemektedir. Erkeklerin menfaatlerini kollayan ve erkek üstünlüğü savunan bir görev üstlenir. Kadının kocasına ya da babasına bağlı, onlarla var olan bir yapısının olduğunu söylemektedir. Tevrat'ta kadınlardan daha çok boşanma ve evlilik konularında bahsedilmiş ve erkeklere bu konuda daha çok hak verilmiştir. Boşama yetkisinin erkeğe verildiğini de görmekteyiz. Sosyal alanda da kadın, dini bir lider, hakim olarak görev yapamaz. Bugün gelinen noktada oldukça mesafe katedilmiş, Yahudilik daha çok sekülerleşmiş, birçok alanda modern düzenlemeler yapılmış ve kadınlara birçok hak verilmiştir.¹⁶⁸

İslam, kadın ve erkeğe cinsiyetçi bir yaklaşımdan ziyade, onları aynı tür olarak değerlendirmiş, kadın ve erkeğe, görece daha eşitlikçi bir yaklaşım sergilemiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki, Havva ve Âdem kıssasının anlatımında, Havva'ya yönelik bir suçlama varken, İslam'da bu kıssa ele alınırken Havva ve Âdem'e aynı sorumluluk yüklenir. Hıristiyan ve Yahudi kültüründe bu kıssadan hareketle, “kadın sosyal hayat içerisinde ontolojik olarak suçlu muamelesi görmüştür.” “İslam kadın ve erkeğin tek bir nefisten yaratıldığını söylemektedir.” Bu bağlamda İslam kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı bilgisini reddeder. İlgili hadisin metninin problemlili oluşu hususunda araştırmacılar arasında ittifak vardır.¹⁶⁹ Bu hadis ilk bakıldığında Hz. Peygamber'in kadınların eksikliğine vurgu yaptığı izlenimini uyandırır da daha derinlemesine bir analiz yapıldığında asıl amacının, erkeklerin kadınlara karşı nazik olmalarını öğütlemesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, hadisin asıl hedef kitlesi kadınlar değil, erkeklerdir ve

¹⁶⁸ Hesna Serra Aksel, “Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi”, *Hitit İlahiyat Dergisi* Cilt 20, Sayı 1, 2021, s. 25

¹⁶⁹ Ali Bakkal, “Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme”, *İlahiyat Akademi* Cilt 18, Sayı 1, 2023, s. 25

özellikle kadınların narin ve kırılğan doğalarına saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İlk dönem İslam toplumunda, sosyo-kültürel ve ilmi açıdan kadınlar, hayatın içinde aktif bir rol oynamaktaydılar. İslam'da önemli yer tutan hadislerin, rivayetlerine baktığımızda birçok hanım sahibinin ismini görmekteyiz.

Toparlayacak olursak, genel olarak bakıldığında, Yahudi ve Hıristiyan metinlerinde kadına daha yaratılıştan itibaren göze çarpan bir eksiklik atfedilmiştir. Kadının erkeğe göre daha kusurlu olduğu, onun erkeğe göre, daha değersiz olduğu öne çıkarılmaktadır. İslam'da ise kadın ve erkeğin daha çok birlikte anıldığını, iki cinsin İslami muhataplık açısından bir farklılaşma yaratmadığını görmekteyiz. Tarihe ve ilgili kaynaklara bakıldığında, İslam gelmeden evvel zaten kız çocukları dolayısıyla kadınlar değersiz görülüyordu. Yani bu o devrin problemleri meselelerinden biriydi. İslam'la birlikte ise kadının daha çok muhatap alındığını görmekteyiz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de “insanların cinsiyetini Allah belirlediği için aksi bir üstünlük O'nun adalet sıfatıyla uyumayacaktır.” der.¹⁷⁰

Ateist düşünceyi benimseyenler “dinlerin kadınları değersizleştirdiğini ve kadınları ikinci plana attıklarını, kıymetsizleştirdiklerini savunmaktadırlar.” Ateistler, başlangıçta birçok efsanevi hikayeye ilişkilendirilmiş olan kadınların adet dönemini, “dinler tarafından kirlenmiş ve necis olarak nitelendirildiğini, bu zaman diliminde kadınların dini açıdan olumsuz bir şekilde değerlendirildiğini ifade etmişlerdir”. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de aynı konu “sana kadınların aybaşı hali hakkında sorarlar de ki o bir rahatsızlık” halidir. Bakara 222. ayet yine bir başka eleştirdikleri ve üzerinde durdukları konu, “eğer bir kimsenin bir kimseye secde etmesini emretseydim, erkeklerin kadınlar üzerinde olan haklarından dolayı, kadınların, erkeklere secde etmelerini emrederdim.” işte buradan dinlerin temel işlevi ortaya çıkmaktadır.¹⁷¹

Bunların dışında ateistler ve web sitelerinde kaleme aldıkları yazıları incelediğimizde, “dinlerin birçok konuda kadınlar ile ilgili eksiklikleri olduğu vurgulamışlardır.” Bunları maddeler halinde toparlayacak olursak:

“Erkeklerin kadınlara göre bir derece daha üstün oldukları.”¹⁷²

¹⁷⁰ Ali İmran 3/6

¹⁷¹ <https://ateistdergi.com/> (1 Ocak 2024)

¹⁷² el-Bakara 2/228

“Kadınların başat vazifesi Tanrıya kulluk etmenin yanı sıra, erkeğin çıkarlarına hizmet etmektir. İslam'da kadın yaratılışına has addedilen kusur ve eksiklikleri nedeniyle, erkekle eşit olması mümkün görülmemiştir. Tarlayla özdeşleştirilen kadına, erkeğin nasıl yaklaşacağı sadece erkeğin insiyatifine bırakılmıştır.”

- “İslam'da kadın kocası yaşadığı sürece, kocası dışında başka bir erkekle birlikte olma hakkına sahip değildir.”

- “İslam dininin kadına önerdiği yegâne meslek, cennete gidebilmek uğruna dört elle sarılması gereken ev kadınlığıdır. Kadın, sosyal hayattan men edilmiştir.”

- “İslam ticaret hukukuna bakıldığında, bir olay için iki erkek şahit bulundurulması öngörülür. Şayet şahit kişi tek bir erkekse, diğer bir erkeği temsil etmek için iki kadın şahitin bulunmasına hükmeder.”

- “Kur’ân-ı Kerim'de erkeklerin cennete hak kazanmaları sonucu orada onlara sunulmak üzere henüz on iki - on üç yaşındaki kız çocuklarının fiziksel özelliklerinden bahsedilir.”

- “İslam'ın kadını bir birey olarak görmekten ziyade, onun elinden özgürlüğünü alan ve sadece “kutsal eş” ve “kutsal ana” sıfatları ile bütünleştirip, sadece bu değerlere sıkıştırarak her türlü baskı ve şiddetin hedefi haline sokar.”¹⁷³

Sonuç olarak ateistlere göre, “dinler kadınları hem devlet hem aile hem de insani ilişkiler bazında, bir konumu ve değeri olmayan, hiçbir söz hakkı verilmeyen, hor ve hakir görülen, sadece cinsel bir meta aracı olarak kullanılan bir varlık olarak konumlandırılmıştır.”

3.6. Ateistlerin Kur’ân-ı Kerim’de Çelişkili Gördükleri İfadeler

İlk olarak şunu belirtmekte fayda var: Neden diğer dinlerden ziyade İslam ve onun kutsal kitabı odaklı başlıklar kaleme aldık? Çünkü içinde bulunduğumuz ülkenin çoğunluğu Müslümanlardan oluşmakta ve resmi dini İslam. Bundan dolayı ateist web sitelerinde yazılan yazılar daha çok İslam'ı ve dolayısıyla Kur’ân-ı Kerim'i tenkit eder mahiyettedir. Bu yüzden ki konularımızda daha çok özel olarak İslam dini ele alınmıştır.

¹⁷³ Dilek Solakay, “https://ateistdergi.com/public/uploads/issues/ateist-dergi-4/AteistDergi_Sayi04_Nisan2014.pdf” (22 Ocak 2024)

Ateistlerin görüşüne göre, İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de birçok çelişki vardır. Bazı âyetlerde ifade edilenin diğer âyetlerde değiştirildiği, farklı veya zıt şeylerin ifade edildiği iddia edilmektedir. Ayrıca tutarsızlıkların olduğu, âyetlerin mantık, akıl ve bilim dışı olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre:

Kur'ân, “Dinde zorlama yoktur”¹⁷⁴ der. Fakat başka bir âyette, “Müşrikleri puta tapanları, bulduğunuz yerde öldürün”.¹⁷⁵ Bu iki âyeti karşılaştırdığımızda, Allah hem dinde zorlama olmadığını söylüyor. Ama diğer taraftan da müşrikleri, yani dine inanmayanları bulduğunuz yerde öldürün diyor.

Kurân'ın bir âyetinde “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”.¹⁷⁶ Bir diğer âyette “Andolsun biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır”.¹⁷⁷ Buradan hareketle Ateistler, Allah'ın kararsız olduğu varsayımını ortaya çıkarmışlardır.¹⁷⁸

Yine başka bir âyette “Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten, Güneş' i Ay'ı ve yıldızları emrine boyun eğmiş Allah'tır. Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de ona mahsustur. Âlemlerin Rabbi yücedir”.¹⁷⁹

Bir diğer âyette “Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra arş'a istiva eden (ona hükmeden) Rahmân'dır. Bunu bir bilene sor.”¹⁸⁰

Yukarıdaki âyetlere bakıldığında yerin ve göğün altı günde yaratıldığı söyleniyor. Fakat şimdi ele alacağımız âyetlerde ise göğün ve yerin sekiz günde yaratıldığı söylenmektedir. Aynı konu kapsamında zikredilen iki farklı âyetin içeriğine bakıldığında, bir çelişki doğurduğunu savunmaktadırlar.

“De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip ona ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.”¹⁸¹ “O yeryüzünde sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve her göğe görevini vahyetti ve biz, yakın semâyı

¹⁷⁴ Bakara 2/256

¹⁷⁵ Tevbe 9/5

¹⁷⁶ Zariyat 51/56

¹⁷⁷ Araf 7/179

¹⁷⁸ <https://turandursun.com/>, (1 Mart 2024)

¹⁷⁹ Araf 7/54

¹⁸⁰ Furkan 25/59

¹⁸¹ <https://evrimagaci.org/>, ts., (10 Ocak 2024)

kandillerle donattık, bozulmaktan da koyduk. İşte bu, aziz, âlim Allah'ın takdiridir.”¹⁸²

Yukarıda ele aldığımız âyetleri karşılaştırdığımızda, bazı âyetlerde yerin ve göğün altı günde yaratıldığı, bazı âyetlerde ise, yerin ve göğün sekiz günde yaratıldığı sonucunu çıkarmışlardır.

Ateist web sitelerindeki yazılara genel olarak bakıldığında, en çok ele aldıkları ve tartışma konusu yaptıkları âyetlere bakacak olursak: Hesap gününde Allah'tan başka kimse şefaata edebilir mi?

Kurân-ı Kerim'in bir âyetinde “Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaata kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun.”¹⁸³ şeklinde geçerken başka bir âyette, “Rahman'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaata hakkına sahip olmayacaklardır.”¹⁸⁴ şeklinde geçmiştir.

Ateistlere göre bir âyette “şefaata yetkisinin kimseye verilmeyeceği söylenirken, diğer âyette Allah'ın izin verecekleri müstesna tutuluyor. Bu durum ateistler için çelişki, tutarsızlık oluşturan bir durum olmuştur.”

Kur'ân apaçık anlaşılır bir kitap mı? ¹⁸⁵ Kurân-ı Kerim'in bir âyetinde “Muhammed, uyarıcılardan olabilsin diye, Kur'ân'ı apaçık bir dille indirildiği”¹⁸⁶ bir diğer âyette ise, “Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'an yaptık.”¹⁸⁷ “Kur'ân âyetlerinin uzun açıklamaları olmadığı”¹⁸⁸ Kuran'ın “herkesce okunup anlaşılması için indirildiği”¹⁸⁹ şeklinde ifadeler geçmektedir.

“Kurân'da herkese öğüt alsınlar diye kolaylaştırıldığı”¹⁹⁰ söylenir. Fakat ateistlere göre, incelendiğinde “Kur'ân'ın terminolojik bakımdan anlaşılması zor bir dil olduğunu, dönemin Arapçasının ve dönemin tarihinin iyi okunmadan tam anlamıyla anlaşılamayacağını, dolayısıyla Kur'ân'ın kendi kendini yalandığını savunmuşlardır.”

¹⁸² Fussilet 41/10

¹⁸³ Bakara 42/8

¹⁸⁴ Meryem 19/87

¹⁸⁵ <https://evrimagaci.org/>, (5 Ocak 2024)

¹⁸⁶ Şuara 26/195

¹⁸⁷ Zuhruf 43/2-3

¹⁸⁸ Fussilet 41/44

¹⁸⁹ Yusuf 12/1

¹⁹⁰ Duhan 44/58

Bir başka çokça eleştirdikleri husus, yukarıdaki apaçıklığa atıf olarak burada almak istedik, “orucun kaç gün olduğu, namazın kaç vakit olduğu ve nasıl kılınması gerektiğinin Kur’ân’da açık bir şekilde geçmemesidir.”

Üzerinde sıkça durulan ve tenkit edilen bir başka husus, Bakara Suresi 285. âyette, “Peygamberler arasında fark olmadığı” söylenirken, aynı surenin 253. âyetinde “İşte bu peygamberlerin bir kısmını, diğerlerini üstün kıldık denir.”

Kur’ân âyetleri değiştirilebilir mi? Kur’ân-ı Kerim’in bir âyetinde “Herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah’ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin.”¹⁹¹ Diğer bir âyette Nahl suresi 101. âyette, “Biz âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman Allah ne indirdiğini pek iyi bilmiş iken kâfirler peygamberlere: Sen, ancak bir iftiracısın dediler. Hayır öyle değil; onların çoğu bilmezler.”¹⁹²

Kur’ân-ı Kerim’in bir âyetinde “şeytan onlara vadediyor, onları kuruntulara düşürüyor, ancak aldatmak için vaatte bulunuyor.”¹⁹³ Başka bir âyette ise, “Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorum tutulacaksınız.”¹⁹⁴

“Saptıran kim şeytan mı? Allah mı? Ya da Allah aslında şeytan mı? Yukarıdaki âyetlere bakıldığında Ateistler, âyetlerin zaman içerisinde değiştirildiğini savunmuşlardır.”¹⁹⁵

Netice itibarıyla Ateistler, “Kur’ân’da birçok âyette çelişki olduğunu iddia etmiş, Kur’ân’daki çelişki ve tutarsızlıkları âyetlerden örnek vererek Kur’ân’ın bir insan tarafından yazıldığını, hatta çoğu ateiste göre bu insanın Hz. Muhammed olduğunu söylemişlerdir.” Teistler ise ateistlerin çelişkili bulduğu Kur’ân âyetlerine elbette çeşitli açıklamalar getirmişlerdir. Ateistlerin siyak-sibakına bakmadan, mecaz içeren kelimeleri dikkate almaksızın sadece lafzi okumalar yaparak bir çıkarımda bulduklarını söylemişlerdir.

¹⁹¹ Bakara 2/106

¹⁹² <https://turandursun.com/>, (15 Ocak 2024)

¹⁹³ en-Nisa 4/120

¹⁹⁴ en-Nahl 16/93

¹⁹⁵ <https://www.ateistforum.org/>, (20 Ocak 2024)

3.7. Hadis ve Sünnete Yönelik Eleştiriler

İncelediğimiz sitelerde, ateistler Hz. Muhammed'in hayatını ve onunla birlikte hadis ve sünneti birçok konuda eleştirmişlerdir. Ateistler Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını, sadece dönemi iyi değerlendiren siyasi bir lider olduğunu ifade etmişlerdir.

Ateistlere göre, Hz. Muhammed akıl ve ruh sağlığı yerinde olan bir kişi değildir. Onlar, tüm peygamberin psikolojik rahatsızlıklarının bulunduğu, Hz. Muhammed'in de şizofren olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁹⁶ Onlara göre, Kur'ân incelendiğinde insan eli ile yazıldığını ve Hz. Muhammed'in bunu yaparken bazı yardımcılarının bulunduğu, Kur'ân-ı Kerim'in aslında diğer dinlerin semavi kitaplarından kopya edildiğini, orijinal olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁹⁷

Bir başka çokça eleştirdikleri husus, Hz. Muhammed'in eşleri ve özel hayatıdır. Hz. Peygamber'in çok eş sahibi olması, en çok eleştirdikleri konular arasındadır. Hz. Muhammed'in nefsâni arzularına düşkün olduğunu, bu yüzden çok sayıda karısının olduğunu söylemişlerdir. Hz. Muhammed'in karıları arasında da ayırım yaptığını ve onlar arasında adaleti gözetmediğini iddia etmişlerdir.¹⁹⁸

Kurân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in, Zeynep ve kocası Zeyd ile ilgili şu âyet geçmektedir: "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir."¹⁹⁹

Bu âyetten hareketle Ateistler, Hz. Muhammed'in kendisinden yaşça çok küçük olan Hz. Aişe ile evlenmesini pedofili olarak tanımlamışlardır.²⁰⁰ Kendi kızlarını da küçük yaşlarda evlendirdiğini, hatta bazılarını evlendirirken siyasi olarak

¹⁹⁶ Vidinlioğlu, a.g.e., s. 128

¹⁹⁷ <https://ateizm.blogspot.com/>, (21 Ocak 2024)

¹⁹⁸ <https://ateizm.blogspot.com/>, (21 Ocak 2024)

¹⁹⁹ Ahzab 33/37

²⁰⁰ https://ateizm.blogspot.com/2009/05/muhammedin-cinsel-hayat-1_13.html, (5 Şubat 2024)

güçlü kişileri tercih ettiğini savunmuşlardır. Sözde Hz. Peygamber Zeynep'e âşık olmuş, ondan boşanacağını söyleyen evlatlığı Zeyd'e boşanmamasını tavsiye etmiş ancak içinde gizlediği bu duygu ile Kur'an'a kendi sorununu çözen bir âyet konu olmuştur.²⁰¹ Hatta bu âyetin Müslümanların dinden çıkmalarına yetecek kadar çarpıcı âyetler olduklarını savunmuşlardır.

Yukarıdaki âyet ile Hz. Peygamber'in evlatlığının karısı ile evlenme 'izni verildiğini, diğer bir âyette ise²⁰² Hz. Peygamber'in birçok kadınla evlenebilmesinin helal kılındığı iddia edilmiştir. Bu iddialara kadınları korumak amacıyla evlendiği cevabını veren Müslümanlara karşı ateistler, kadınları korumak için onlarla evlenmek zorunda olmadığını ve Hz. Muhammed'in vefat ettikten sonra eşlerinin evlenmesine izin vermediğini, bu sebeple de asıl amacının ortaya çıktığını savunmuşlardır.²⁰³

Hz. Peygamber'in hadislerini de bilimsel verilere uygun olmaması, Kur'an'daki âyetlerle çeliştiği ve zayıf hadislerin var olduğu gibi meseleler üzerinden eleştirmişlerdir. Hadis kitaplarının Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir araya getirilmiş olması hasebiyle sağlam kaynaklar olamayacağını savunmuşlardır. Ayrıca Kur'an'ın anlaşılması için hadislerin önemli bir kaynak olduğunu savunan Müslümanlara karşı da Kuran'ın kendi kendini savunamadığından dolayı hadislere ihtiyaç duyduğu neticesini çıkarmışlardır. Ateistler, "âyet ve hadislerin birbirleriyle uyumsuz olduklarını ve hadislerin mantık dışı olduğunu iddia etmektedirler."²⁰⁴

"Hz. Muhammed'in hayatında başına gelen olaylarla Kur'an dilinin çoğu zaman uyuşmadığını savunmuşlardır." Mesela Hz. Muhammed'in ölümü ilk esnada gizli tutulmuştur. Bunun birçok sebebi mevcuttur. Bu konuda âyetleri örnek verecek vererek birkaç tespitte bulunmuşlardır. "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır. Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile, o kendi dinini, bütün dinleri üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinleye gönderendir."

²⁰¹ <https://ateizm.blogspot.com/2009/05/muhammedin-cinsel-hayat-2.html>, (25 Şubat 2024)

²⁰² Ahzab 33/50

²⁰³ Saliha Vidinlioğlu, Hülya Terzioğlu, "Ateist Sitelerin ve Sosyal Medya Hesaplarının Hz. Peygamber Algısı ve Hz. Peygamber'e Yöneltilen Eleştiriler", **Din Sosyolojisi Araştırmaları**, Cilt 2, Sayı 3, 2022, s. 89

²⁰⁴ <https://surahquran.com/videotr-yJzXxYBbXUk.html>, (27 Şubat 2024)

Ateistlere göre, bu âyetler “Hz. Muhammed'e Kur'ân geldikten sonra bu din hem nitel hem de nicel olarak dünya hâkimi olmalıydı; ama maalesef böyle olmamıştır.” Onlara göre “nerede bir İslam ülkesi varsa hep üçüncü dünya ülkesidir.” Başka bir âyette hani sen müminlere,” Rabbinizin indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi? diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerine gelseler bile Rabbine nişanlı beş bin melekle size yardım eder.” “Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz o da ben size art arda bir melekle yardım ediyorum” diye size cevap vermişti. “İşte ortalıkta bu gibi yardım garantisi vadeden âyetler varken Muhammed'in öldürüldüğü söylenirse o zaman âyetlerin bir anlamı kalmaz. Hz. Peygamber'in ölmesi gizli tutulmak istenmiştir.”²⁰⁵

Bunların dışında ateistlere göre “Hz. Muhammed'in, tanrısı tarafından, insanlardan korunacağı da Kur'ân'da geçmektedir.” Fakat “Uhud Savaşında Hz. Muhammed'in, yüzünün yarılıp, dişinin kırılması Muhammed'in tanrısı tarafından korunamadığını, dolayısıyla Kur'ân ile reel yaşantısının ters düştüğünü savunmaktadırlar.”

Ateistler, İslam dinini eleştirirken özellikle Hz. Peygamber'in yaşamına odaklanmaktadırlar. Hz. Peygamber'in hayatı ve söylemleri, özellikle hadislere yönelik birçok eleştiriyle karşı karşıyadır. Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in çevresindeki kişilerden yardım alınarak yazıldığı, “Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadislerin Müslümanlar tarafından uydurulduğu, Hz. Muhammed'in eşleri ve özel hayatının en önemli eleştiri konularından biri olduğu belirtilmiştir.” Bazı ateistler, “Hz. Muhammed'in kişilik olarak normal olmadığını ve psikolojik rahatsızlıklarının olduğunu savunmuşlardır.” Ateistlere göre “her şeye gücü yeten Tanrı, neden dinini tanıtmak için bir insanı görevlendirmiştir? Onlara göre, Tanrı'nın Hz. Muhammed'i böyle bir görevle mazhar etmesi, Kur'ân'ın eksik olduğu düşüncesini doğurmuştur.”

²⁰⁵ <https://turandursun.com/kose-yazarlarimiz/arif-tekin/1182-hz-muhammedin-olum-nedeni-neden-hep-gizli-tutulmustur>, (01 Mart 2024)

SONUÇ

Çalışmamızın ilk bölümünde, internet, internetin dine etkisi, din ve internet ilişkisini ele alınmaya çalışılmıştır. Yaşadığımız çağda, geline son noktada internet hepimizin vazgeçilmezi ve her an iletişimde olduğumuz bir kaynak vasıtası haline gelmiştir. Öyle ki tabiri caizse kişiler arası iletişimden çok daha öteye geçmiştir.

Yaşantımıza dair fiziksel ya da psikolojik her türlü bilgiyi ekseriyetle internete bakarak elde ediyoruz. Hali hazırda entelektüel bilgileri, dahası dini bilgileri de internet aracılığı ile öğrenmeye çalışıyoruz. Bu denli hayatımızda mühim olan internetin ilk olarak ne zaman başladığı, hangi yollardan geçerek günümüze ulaştığını ele alınmıştır. Daha sonra internet ve din ilişkisi üzerinde durmaya çalışılmıştır.

Dinlerin araştırılmasında, artık geleneksel kütüphane gibi yerlerden ziyade internet gibi daha erişilebilir platformların tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. İnternetin dine etkisinin önemli oranda olduğunu, artık yerel dini bilgilerden ziyade daha üst nitelikte bilgilerin elde edilebileceği kanısına varılmıştır.

İnternet aracılığıyla bireyler kendilerine ulaşan, önlerine sunulan bilgilerden ziyade, farklı muhalif bilgilere de ulaşma imkânı yakalamışlardır. İçinde buldukları dinleri sorgulama, araştırma ve kafalarında oluşan sorulara cevaplar bulabilmektedirler. Bununla birlikte elbette internet ortamında birçok asılsız kaynağı olmayan yalan yanlış bilgiler de üretilmektedir.

Bu başlıklar akabinde internet ve ateizm konusu ele alınmıştır. Ateistlerin sosyal medyayı aktif bir şekilde kullandıklarını, dahası web sitelerinde kendilerini ifade etme imkânı bulduklarına şahit olunmuştur. İkinci bölümde ise, Ateizm, teizm, deizm, panteizm ve Agnostisizm kavramlarına değinmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, konuyu biraz daha ayrıntılı ele almaya, tabiri caizse meselenin iç yüzü ortaya konulmuştur.

İlk olarak ateizmin psiko-sosyolojisini ele alınmıştır. Yaşadığımız çağda seküler hayatın cazibesinden bir parça pay almak istemek, ateizme yönelmenin en önemli sebeplerinden biri olduğu saptanmıştır. İlgili bölümde Arif Korkmaz hocamızın Ateizmin Psiko-Sosyolojisi adlı kitabında kişiler ile birebir yaptığı mülakatlardan bazılarını ekleyerek ateizmin ve ateist düşünceye sahip kişilerin psiko-

sosyolojisi özetlemeye çalışılmıştır. Türkiye'de ateizm ve ateist olmak konulu başlığımızda, mesele biraz daha spesifik olarak ele alıp incelenmiştir.

Ülkemizde ateistlerin durumu, son yıllarda ateizme olan ilgi vs. konularını ele alınmıştır. Türkiye'de ateizme ve yönelme nedenlerini açıklamaya çalışılmıştır. Teistler, yaşamın kökeni ve anlamıyla ilgili önemli soruları gündeme getirmekte ve geçmişten günümüze yaşamın nasıl ortaya çıktığı ve ne anlama geldiği konularına odaklanmaktadır. Bu çerçevede ortaya atılan iddialara ve bilimsel çalışmalara değinilmiştir.

Çok sayıda ateist web sitesi mevcuttur. Fakat birçoğu erişim engeli ya da kısıtlama getirilmesi sebebiyle hizmet verememektedir. Çalışmamız da erişime açık olan belli başlı bazı ateist web siteleri incelenmiştir. Çalışmamız sürecinde incelemeye çalıştığımız bazı web sitelerinde zaman zaman kısıtlama getirilmesi, çalışmamız esnasında sürecimizi oldukça zorlaştırmıştır.

Ateist web siteleri, genellikle ateistlerin düşüncelerini ifade ettiği ve din ile ilgili konuları ele aldığı platformlardır. Bu sitelerde genellikle din karşıtı argümanlar, dinlerin insanlar üzerindeki olumsuz etkileri ve dini inançların bilimsel verilere uygun olmadığı gibi konularda görüşler dile getirilmektedir. Ayrıca, bu sitelerde ateistler, benzer düşüncelere sahip diğer insanların deneyimlerini paylaşarak birlikte hareket etmenin önemini vurgularlar ve bu şekilde topluluk oluştururlar. Ele aldığımız siteler; ateizmderneği.org, ateistforum.org, ateistdergi.com, turandursun.com, pozitifateizm.wordpress.com, evrimağacı.org, ateistlerdernegi.org

İncelenen ateist web sitelerinde en çok tartışılan ve gündeme getiren konular derlenip yedi başlık halinde ele alınmıştır. İlk olarak evrenin oluşumu ve yaratılış konusu incelenmiştir.

Ateistlere göre “Fizik, kimya ve yerçekimi kanunları zaten halihazırda bulunup bunları dinler üretmemiştir.” Buradan hareketle “kainattaki kurulu düzen ve hareketlerin bir Tanrı'nın istediği gibi değil, olması gerektiği gibi yürüdüğünü savunmuşlardır.” Sonraki başlığımız Kur'an evrimle çelişir mi? Ateist kesimlerin en çok konuştuğu ve neredeyse bütün yazılarında değindikleri, evrim konusunu ele alınmıştır.

Ateistler, “bilimsel veriler arttıkça dindar insanların azalacağını ve evrimin iyi bir şekilde anlaşıldığı takdirde yaratılış fikrinden uzaklaşılacağını

savunmuşlardır.” Buna karşı teistler, evrimin sadece bir teori olduğunu söyleyerek canlılığı açıklamakta güvenilir olmadığını söylemişlerdir. İncelediğimiz ateist web sitelerinde, yapılan araştırmaların ve iddiaların aslında tam anlamıyla bilimsel bir temele oturtamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kötülük probleminin de ateizm düşüncesini benimseyenlerin üzerinde çokça durduğu, sıkça eleştirdiği bir konu olduğuna şahit olunmuştur. Aslında kadim geleneklerden bu yana kötülük problemi bir şekilde ele alınmıştır. Bundan mütevellit ateistlerin de kötülük problemi hakkında en çok tenkid ettikleri hususlar ele alınmıştır. Netice itibariyle felsefi söylemlerin kötülük problemi hakkında tenkit ettikleri hususların ateistler tarafından da tenkid edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ateistlerin web sitelerinde ele aldığı en belli başlı konulardan biri de dinlerin kadına bakış açısı meselesi olduğunu saptanmıştır. “Kadınların dinler tarafından hor ve hakir görüldüklerini, dinlerin kadınlara ikinci sınıf insan muamelesi yaptıklarını savunmuşlardır.” Fakat şunu eklemekte yarar görüyoruz ki yaşadığımız çağda, kadının her nesne, eşya için bir meta haline gelmesi, cinsiyetçiliği üzerinden zaman ve mekân fark etmeksizin bir şekilde kullanılması dinlerin marifeti değil modern zamanın, dinlerden arınmış zihinlerin ürünüdür. Ayrıca ilgili bölümde konuyu daha çok aydınlatılabilmesi umuduyla, Hıristiyanlıkta kadın, Yahudilikte kadın ve İslâm’da kadın şeklinde ele alınmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de çelişkili gibi gösterilen ifadeler konusunu yazarken bir dine mensup olmamız hasebiyle bizim için oldukça zor bir bölüm olmasının yanında, akademik bir metin çalışması yaptığımız için objektif bir değerlendirme yapmaya gayret edilmiştir.

Son olarak hadis ve sünnete yönelik eleştiriler konusunu ele alınmıştır. Pek tabii ateistler “Hz. Muhammed’i birçok yönden eleştirmekte ve söylediklerinin asılsız olduğunu savunmuşlardır.” İncelediğimiz web sitelerindeki yazılar Hz. Muhammed’i birçok yönden ele alınmıştır.

Türkiye’deki ateist web siteleri, genellikle din ve dini inançları eleştiren, bilimsel temelli düşünceleri ön plana çıkaran platformlar olarak öne çıkmaktadır. Bu siteler, dinin toplumsal ve bireysel yaşama etkilerini sorgulayan içerikler sunmaktadır. Ancak bazıları aşırıya kaçan ifadeler ve tartışmalar içermektedir. Bu da sitelerin genel kabul görmesini zorlaştırmaktadır. Ateist web siteleri, genellikle

ateizmin ve sekülerizmin Türkiye'deki temsilcileri olarak kabul edilirler ve dini konularda alternatif bir bakış açısı sunarak çeşitli düşünce biçimlerine katkıda bulunmaktadırlar. Ateizm ve dini konularda bilgi arayanlar için çeşitli perspektifler sunan bu siteler, Türkiye'de farklı düşünce ifade etme özgürlüğünün önemli bir parçası olarak görülmektedir.

Genel olarak ateist web sitelerini incelediğimizde hemen hemen aynı söylemlerin ve tartışmaların olduğu fark edilmiştir. Naçizane kanaatimizce, ateizmi araştırmak isteyen ya da dini konularda sorularına cevap arayanlar için ateist web siteleri yeterli bilgiyi sunamamaktadır. Ateist web siteleri düşünce dünyalarını tanıtmaktan çok dinleri ve dindar insanları eleştirmektedir. Hali hazırdaki web sitelerine de oldukça sık kısıtlamalar getirilmesi, tarafımızca çok makul karşılanmamakla beraber, zaman zaman dini meselelerle ilgili aşırı cüretkâr söylemleri, aşağılayıcı tavırları, kısıtlamalara haklılık payı vermektedir.

Temennimiz her kesimin ve farklı düşünceyi benimseyen insanların kendi düşüncelerini rahatça bütün platformlarda dile getirebilmesidir. Fakat savunulan bu düşünceler de birtakım üslup ve usul kaideleri gözetilmeli, belli sınırlar aşılmamalıdır. Dileğimiz, incelemeye çalıştığımız ateizm ve ateist web sitelerinin konuyla ilgilenenler için bir ön izleme raporu sunabilmesidir.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR**, Ferhat; “Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme”. **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Sayı 18, 2005, ss. 18-19
- AKSEL**, Hesna Serra; “Feminist Perspektiften Yahudilik: Bir Yeniden İnşa Girişimi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021)
- ALICI**, Mustafa; “İlahi Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları”. **Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi**, 2018, Sayı 14, 2018, ss. 59-89
- ALTUNTAŞ**, Halil, Muzaffer Şahin: (çev) *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 12. Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006
- AYDIN**, Mehmet S; *Din Felsefesi*, İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2020
- AYGÜN**, Fatma; “Ateizme Yol Açan Başlıca Faktörler”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, 2017, Sayı 2, 2017, ss. 531-562
- AYTEPE**, Mahsum; “Deizm-Bilim İlişkisi Ve İslam Düşüncesi”. **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, 2017, Sayı 1, ss. 113-136
- BAHAR**, Halil İbrahim; *Sosyoloji*, Uşak Yayınları, 3. Basım, Ankara, 2009
- BAKKAL**, Ali; “Kadının Kaburga kemiğinden yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme”. *İlahiyat Akademi* 18 (2023)
- BENDAŞ**, Kadir; “Dijitalleşen Dünyada Medyanın Dönüşümü: Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş Ve Türkiye’de İnternet Haberciliği”. *Anasay*, 2022, Sayı 22, s.373-396
- BOLAY**, Süleyman Hayri; *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, 1. Basım, Kültür Yayınları, Ankara, 1976
- BUNT**, R Gary; *Dijital Çağda İslam*, 1. Basım, Babil Yayınları, İstanbul 2007
- CEVİZCİ**, Ahmet; *Felsefe Ansiklopedisi*, Say Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2003
- CEVİZCİ**, Ahmet; *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 6. Basım, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1989
- CLARKE**, Peter B; *Din Sosyolojisi Çağdaş gelişmeler*, 1. Basım, İmge Kitapevi, Ankara: 2012
- COFFY**, Robert, Murtaza Korlaelçi; (çev) *Ateistlerin Tanrısı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2003
- DEMİRLİ**, Ekrem; “Vahdet-i Vucûd” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2012, Sayı 42,: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012
- DERELİ**, Mustafa Derviş, *Bir Müslüman Sosyal Medya’ya Nasıl Bakmalı?* Beyan Yayınları, 1. Basım, 2021
- DERELİ**, Mustafa Derviş, *Dini kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 2018
- ELÇİ**, Elçin; “Türkiye’de ‘Kadın Olmak’ Söylemi: Kadınlarla Yapılmış Bir Söylem Çalışması”. **Psikoloji Çalışmaları**, 2011, Sayı 31, 2012, s.1-28
- ERDEM**, Hüsameddin; “Deizm”, md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994
- ERGEZEN**, Efsun, *Günümüz Ateistlerinde Hayatı Anlamlandırma*. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

- GEÇKİL**, Hikmet; “Biyokimya II”. 4. Basım **İnönü Üniversitesi** 2012
- GIDDENS**, Antony; *Sosyoloji*, Ayraç Kitabevi, Ankara, 2000
- GÖZAYDIN**, İhtar ve Diğerleri; “Durkheim Sosyolojisinde Dinin Tarihsel Ve Güncel Olanakları”. **İstanbul University Journal of Sociology**, 2010, Sayı 21, s.1-15
- GÜÇLÜ**, Abdalbaki ve Diğerleri; *Felsefe Sözlüğü*, **Bilim Ve Sanat Yayınları**, Ankara, 2002
- GÜLCAN**, Emel; <https://www.makaleler.com/teizm-nedir>
- GÜNAYDIN**, Fatma; “İmamhatip Liselerinde İnanç Soru(n)ları”, ss. 350.
- GÜNEŞ**, Abdurrahman; “Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2014, ss. 1-24
- HABERLİ**, Mehmet; *Sanal Din*, 1. Basım, Açılım Kitap, İstanbul, 2014
- HAFIZOĞLU**, Ayşegül; “Mitoloji Ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı”. **Marifetname**, Sayı 1, 2022, ss. 217-244
- HALİLOĞLU**, Hasan Başaran, Kübra Nur. “Kainatın Yaratılışı Ve Yok Oluşu (Tefsirler Ve Modern Bilim Işığında)”. **Ağrı İslami İlimler Dergisi**, 20218, ss. 20-51
- HUME**, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma.*: Kültür Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2020
- IŞIK**, Hüseyin Hilmi; *Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye*, 1. Basım, Işık Kitabevi, İstanbul, 1978
- KALEMDAR**, Uzay; *Neden tanrıya inanamıyorum*, q <https://medium.com/@uzaykalemdar/neden-tanr-ya-inanam-yorum-1a1b255651ca>
- KAPLAN**, Doğan; “Uluslar arası Günümüz İslam toplumlarında İnanç Problemleri Sempozyumu 06-07 Mayıs, 2011”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 1/31 (2011), ss. 271-278
- KOCABAY ŞENER**, Nihal; “Türkiye’de Medya ve Din Araştırmalarını Yeniden Düşünmek: Eksiklikler Nasıl Doldurulabilir?” **Medya Ve DİN Araştırmaları Dergisi**, 2019, Sayı 1, ss. 53-69
- KORKMAZ**, Arif; *Ateizmin Psiko-Sosyolojisi*, 1. Basım: Palet Yayınları, Konya, 2019
- KORLAELÇİ**, Murtaza; “Ateizm Ve Çeşitleri”. *Felsefe Dünyası* 46 (2007), ss. 12-44
- KÖROĞLU**, Cemile Köroğlu, Zehra Köroğlu; “Bilim Kavramının Gelişimi Ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine”. **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Sayı 25, ss. 15-32
- KURT**, Aburrahman “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”. *İludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), ss. 73-93
- KUTSAL KİTAP**; *Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. 1 Cilt. Korean Bible Society: Kitabı Mukaddes Şirketi Yeni Yaşam Yayınları, 2011
- OK**, Üzeyir; “Bir Aktivite Sistemi Olarak ‘İnanç’: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, Sayı 1,111, 2005, s. 25
- OKUMUŞ**, Salih; “Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması”. **TAM Akademi Dergisi**, 2023, Sayı 1, ss. 101-122

- ÖNER**, Murat; “Yaşam Uzaydan Mı Geldi? “Panspermia Teorisi”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, Sayı 1, ss. 1-83
- ÖZARSLAN**, Selim; “Ülkemizde Ateizme Yönelme Sebepleri”. **Diyanet İlmî Dergi**, 2019, Sayı 4, ss. 1011-1034
- ÖZGÖKMAN**, Fatma; “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2,2013, ss. 49-76
- SEVİNÇ**, Kenan; “Ateizm Psikolojisi”. **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2,2013, ss. 133-147
- SİNANOĞLU**, Mustafa; “İbadet”md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2002
- SOLAKAY**, Dilek; “https://ateistdergi.com/public/uploads/issues/ateist-dergi-4/AteistDergi_Sayi04_Nisan2014.pdf”.
- ŞENER**, Habip; “Jean Meslier Düşüncesinde Ateizmin Temel Dayanakları Ve Eleştirisi”. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 27, 2018, ss. 175-191
- ŞİMŞEK**, Billur Nazlı; *Dine İnanan Kesim ile Dine İnanmayan Kesimin Birbirine Afettiği Psikopatolojik Özellikler*, Doğuş Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020
- TAL’AT**, Haysem; *el-A’vdetu ila’l-İmân*. Mısır: Dâru’l-Kitâb, 1. Basım, 2014
- TAŞKIN**, Süleyman; “Aristoteles’te Evrenin Ezeliliği Problemi.” **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, 2023, ss. 1630-1640
- TAYLAN**, Necip; *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, 1. Basım: Şehir Yayınları, İstanbul, 2000
- TOKAT**, Latif; “Metafizik Belirsizlik Ve Anlam Sorunu Açısından Din Ve Felsefe”. **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı 1, 2013, ss. 7-25
- TOPALOĞLU**, Aydın; *Ateizm Ve Eleştirisi*, D.İ.B.Y Ankara, 1999.
- TOPALOĞLU**, Aydın; <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ateizm>
- TOPALOĞLU**, Aydın; “Teizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/333. İstanbul: TDV Yayınları, 2011
- TÜMER**, Günay; “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994
- ÜNVERDİ**, Mustafa; “Din Karşıtı Yayınlar Ve Gençlerde Ateistik Eğilimin Nedenleri”. **İlahiyat Akademi**, 2020, Sayı 12, ss. 145-182
- VIDİNLİOĞLU**, Saliha, Hülya Terzioğlu; “Ateizm Savunucusu Sitelerde Din Karşıtı Bazı Argümanların Analizi ‘pozitifateizm.wordpress.com’, ‘ateizm.blogspot.com’ ve ‘ateistmedya.wordpress.com’ Örnekleri”. **Kader Dergisi**, Sayı 1, 2021, ss. 55-77
- VIDİNLİOĞLU**, Saliha; *Türkiye’de Aktif Ateizm Savunucusu Aktif İnternet Siteleri ve sosyal medya hesapları üzerine profil çalışması*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelam Anabilim Dalı: Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2022.
- VIDİNLİOĞLU**, Saliha, Hülya Terzioğlu; “Ateist Sitelerin ve Sosyal Medya Hesaplarının Hz. Peygamber Algısı ve Hz. Peygamber’e Yöneltilikleri Eleştiriler”. **Din Sosyolojisi Araştırmaları**, Sayı 3, 2022), ss. 71-101
- YÜKSELBABA**, Ülker, “Emile Durkheim’e Göre Toplum, Düzen Ve Hukuk: Hukukun Ve Cezanın Evrimi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 75/1 (2017)

ZUCKERMAN, Phil; *Din Sosyolojisine Giriş*, 1. Basım, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2009

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ateizmderneği.org*,
<https://raseef22.com>,
<https://alfa-sorgulama.blogspot.com/2013/07/evrim-nedir.html>,
<https://alfa-sorgulama.blogspot.com/2014/08/neden-hiclik-yerine-bir-sey-var.html>, .
<https://ateistdergi.com/>,
<https://ateistdergi.com/page/hakkimizda>,
<https://ateizm.blogspot.com/>,
https://ateizm.blogspot.com/2009/05/muhammedin-cinsel-hayat-1_13.html,
<https://ateizm.blogspot.com/2009/05/muhammedin-cinsel-hayat-2.html>,
<https://bilimenc.tubitak.gov.tr>,
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587),
<https://evrimagaci.org/>
<https://evrimagaci.org/>
<https://pozitifateizm.wordpress.com/>
<https://surahquran.com/videotr-yJzXxYBbXUk.html>
<https://temelislamansiklopedisi.info.tr/maddeler/Agnostisizm.pdf>
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilim>
https://tr.wikipedia.org/wiki/David_Hume
https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6t%C3%BCl%C3%BCk_problemi
<https://turandursun.com/>
<https://turandursun.com/kose-yazarlarimiz/arif-tekin/1182-hz-muhammedin-olum-nedeni-neden-hep-gizli-tutulmustur>
<https://turandursun.com/turan-dursun/taniyalim-116>
<https://www.antiDogmatik.org.tr/>
<https://www.ateistforum.org/>
<https://www.ateizmderneği.org.tr/blog/2020/07/31/aklin-kurban-edilisi/>
<https://www.bilimozu.com/post/abiyogenez-nedir>
https://www.facebook.com/heyulaamorff/posts/pozitif-ateizm-nedir-pozitif-ateizm-tanr%C4%B1-kavram%C4%B1n%C4%B1n-varolmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-emin-olmakt%C4%B1r/711932952291552/?_rdr
<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/panteizm-tum-tanricilik-nedir-panteist-ne-demek-panteizm-ozellikleri-ve-temsalcileri-hakkinda-bilgi-41625903>
<https://www.islamweb.net>
<https://www.milleni.com.tr/>
<https://www.youtube.com/@AteizmDerneğiTV>
 “Richard Dawkins Ateizmin Militanlığı Üzerine Konuşuyor”. haz. Ted Talks Türkiye. <https://www.youtube.com/watch?v=H-sYdRpL25A>
 “Türkiye’de Medya ve Din İlişkisi - Medya ve Din 1.Bölüm”. haz. DiyanetTV - Prof. Dr. Mete ÇAMDERELİ. *YouTube*. Yayın Tarihi 20 Eylül 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=Ny4sQWYEpEk>

